

ખાંડ ૯-૧૦ ની અનુક્રમણિકા.

[૫૪૧ થી ૭૨૨ સુધીના લેખો મંદ ૧ થી ૮ સુધીમાં વાંચો]

(૧) અકર્તી શ્રદ્ધાલય (૧૧ પ્રકરણની આખી કથા)	૭૫
(૨) નવા રાજાના ઇલાજો તરફ પ્રાપ્ત સહ સૌથી વધારે અસરકારક રીતે ખેંચાયેલી મુક્તિ.	૮૦૪
(૩) નરસન દાદાભાઈના સરિસેરક નિયમો.	૮૦૬
(૪) નાનાં બાળકોમાં મુશ્કેલી પડતું જીવ પ્રમાણે રહેનાં કારણો અને તેં અટકાવવાની રીતો.	૮૧૩
(૫) સીમી મુખી કેમ રહેતી...	૮૧૬
(૬) જોનામાં પડતો જોડો દિરંગીઆનો ભાગ્યે ભાગ્યે જોનાં કારણો અને ઇલાજો.	૮૩૩
(૭) રૂબરૂ ખેતી...	૮૮૪

આભાર.

૬૮૯૯૬ વર્ષ ઉપર થીયુત હિસાબાલક મીસરીલાસેન-પીપસોદા, થીયુત ગોવર્ધન નેમચંદ-માદા અને થીયુત હેમરાગ કુંગરેશી-કુંજ દેવાઈ જ્યે દરેક તરફથી રૂ. ૨૫) ની મદદ બેટના પુસ્તક ખાતે મળી હતી. હેનો દમણી આ પુસ્તક બેટ તરીકે બદલે પાડવામાં લ્યપ કરવામાં આવ્યો છે. માટે તે ગૃહસ્થોનો અને આભાર માનવા માં આવે છે.

‘જૈન સમાચાર’ ઑફિસને ટકાવી રાખવામાં

કેટલેક પ્રસંગે કરેલી નિઃસ્વાર્થ સહાયતાઓ અને

ઉત્સાહપ્રેરક પત્રોદ્વારા ઉપકારી થઈ પડેલા

મહારા શુભેચ્છક મિત્રો

શ્રીયુત સૌભાગ્યમંદુર મુખા (ઈન્ડિયન નિવાસી)

તથા

શ્રીયુત કુલચંદ્ર કોઠારી (ભોપાલ નિવાસી)

અન્મને

તહેમના મહારા પ્રત્યેનાં શુદ્ધ પ્રેમની નિશાની તરીકે

સમર્પિત !

તહેર ખખર.

જેન સમાચાર' અડવાડીક પત્રના પસંદ કરાયેલા લેખો અખ્તાર સુધીમાં જૂના જૂના ૧૦ ભાગમાં પુસ્તકાકારમાં બહાર પડી ચૂક્યા છે. બીજા એટલા જ ભાગ બહાર પાડવા ઇચ્છા છે. તેમ જ 'જેન હિતેચ્છુ' માસિકમાં ૧૪ વર્ષ દરમ્યાન જે કંઈ કિંમતી લેખો આવી ગયા છે તે પણ "જેન હિતેચ્છુ લેખ સંગ્રહ" નામના પુસ્તક તરીકે બહાર પાડવા ઇચ્છા છે.

આ સર્વ પુસ્તકો 'જેન હિતેચ્છુ' ના પ્રાદુર્ભાવે એટલે તરીકે આપવામાં આવે તો તેથી જાનને પ્રચાર સારી રીતે થાય; પરંતુ એટલું ખર્ચ કરવાની બહારી શક્તિ નથી. જો કાંઈ મહાશય નીચેને શિરનામે પણ સ્વીકૃતિ કંઈ પણ મદદ કરવા હચ્છા જણાવશે તો એક પછી એક ભાગ જલદી બહાર પાડવાની તજવીજ કરવામાં આવશે. ૨૦૦ પૃષ્ઠના ભાગ બહાર પાડવામાં હપામણી-કોચંગ-પુંકા બપોમણ વગેરે ખર્ચ મળીને લગભગ રૂ. ૧૫૦) ખર્ચ થવા જાય છે. જેન સમાચાર ગદ્યલિપિના ૧૧ થી ૨૦ ભાગનું સંગ્રહ પુસ્તક બહાર પાડવામાં લગભગ રૂ. ૭૫૦) ખર્ચ થવા જાય. રકમનો પ્રમાણમાં ટુકડે ટુકડે અગર આખું પુસ્તક એટલે તરીકે આપવા માટે બહાર પાડી શકાશે.

આ મદદ માટે કાંઈ રીતે આમલ કરવામાં આવતો નથી; સખાખની કદર-શુભી થકે એવા અને જ્ઞાનપ્રચારની અગત્ય જાણનારા મહાશયોએ જ હચ્છા મુજબ પત્રમનહાર કરવો. (યાદ રહેલું નોંધ્યે કે પુસ્તક રચાયેલું કે છુકે સંપ્રદામણ કે મહેનતની કંઈ શી લેવામાં આવતી નથી. હપામણ ચાગ જીભને જ આપાય છે તે, મૂળ પૃષ્ઠપરતુ, પ્રેસનું નામદવાયનાથી સમજાશે.

અંશીસ-સારંગપુર-તળીઆની પોળ-અમદાવાદ.

ચક્રવર્તી રાજ શ્રદ્ધદત્ત

અથવા

મિત્રપરીક્ષા.

મકરણ ૧ લું.

મિત્રતાની મહેક.

પ્રીતિ સમ્રા પાવક નહીં; કોઈ પ્રીતિ મ જોડા હો;
જો જોડા તો નિરવહો, અધવચ મ ત્રોડા હો—

—સર્વસ્વ શ્રી ખેડાશ સ્વામી.

ઓ મિત્રતા ! મિત્રતા ! આ નિઃસાર જગતના ઉત્તમોત્તમ
પદાર્થોમાં કાંઈ કાંઈ સારનો અંશ રહેલો હોય તો ત્હેને નીચોત્તીનીચોત્તી
ચક્રો કરી શું ત્હારામાં જ મુકાયો છે, કે શું ત્હેને આકાશમાંથી
નીચે મોકલવામાં આવી છે ? જોઈ, 'એમાંનું' શું ખરું છે ? કંટાળો
આપે એવા દબરો બનાવ દરેક જનવા છતાં આ દુનિયામાં શરતું
ગમે છે તે ત્હારો જ પ્રતાપ છે; કે એ કંટાળો તું 'ધાપક' થા
બાણી' કરી જુલાવે છે. તું

માતા છે. તું અને લાડકાડથી ઉછેરનાર પિતા છે. માતા કે પિતા
 એ કંઈ કંઈ પ્રસંદ કરીને સેગવતું નથી, કે જેથી લેખના ઉપર શીદા
 શીદા થઈ જવા લેવું સ્વાભાવિક વળણ થાય; પણ તું તો હજારોની
 ટાળીમાંથી ચુટાવતી પત્નિ અને દેવી છે. સ્વયંવરથી તારું
 પાશ્વિમદશ્ય થયું છે; ક્યેટલે, તારામાં માણસ શીદાશીદા થઈ જાય
 એમાં તું આશ્ચર્ય ? ભવિષ્યના આવર્તી બ્રહ્મદત્તની સાથે પ્રધાનપુત્ર
 વરવધુને જન્મસમાં રખડાવનાર આ મિત્રતા ! કહે, તોં લેને એવું તું
 અદ્ભુતઅદ્ભુત સમાજની દીપ્તિ કુતું કે તે પોતાનાં છુટાઈ ગયેલાં ધર-ખાર
 અને માતા-પિતાની પણ દરકાર ન કરતાં એકસમેકલા બટકલા ફરતા
 બ્રહ્મદત્ત સાથે જન્મસમાં જન્મ-ચાક અને કંટાના જન્મમ ખાવાનું પ્રસંદ
 કરતો ? કહે, તોં લેને એવું કેવા કોઈમાં જનારી દીપ્તિ હતો કે બ્રહ્મ-
 દત્તને મારવા આવનાર રાક્ષસી કૂનોના દ્વાયે તાડન પામવા છતાં લેણે
 લેને બ્રહ્મદત્ત જતાઓ જ નહિ ? અને કહે, કે બ્રહ્મદત્તના પિતા બ્રહ્મ-
 રાપને તોં તું જાણુ, કહું હવું કે બ્રહ્મદત્તની બાલ્યાવસ્થામાં તે નરસ
 વજ્રારથીપતિ કંટકરાય, હસ્તિનાપુરપતિ કેજુરદત્તરાય, અયોધ્યાપતિ
 હીર્ષરાય અને અંગદેશાધિપતિ પુષ્પચૂડ એ ચાર રાજાઓની દોસ્તીમાં
 તહીન થઈ જઈ લેમાંના એકેકને વારાફરતી પોતાની પાસેજ રાખતો ?

પણ આપણે દેવી ભગવત સાથે દવામાં એવી વાતો કરવાને
 બહલે જરાવાર ગંભીર બની એ પાંચ પૈકી બે મિત્રો વચ્ચે દમ્ભણું
 આશ્ચર્ય વાતો સાંભળીશું તો હીક પડશે.

“ કેમ હીર્ષરાય ? ત્હમને ત્હમारी રાજધાનીમાં ન જવા દેતાં
 અહીં રાખવામાં આવ્યા છે તેથી કે કોણું તો નથી બાકતું ને ? ”
 બ્રહ્મરાયે પૂછ્યું.

“એ સુ બોલ્યાં? મિત્ર! મ્હારી રાજમાની મ્હને માલ પૂછી આવતી નથી. ત્હમ્હારા રોનેકે મ્હારા હૃદયની કુલ જગ્યા રોકી લેવાથી હવે મીઠા કાંઈ સીજ--અરે ખુદ મ્હારી રાણી મ્હને ત્હાં આવકાલ પામતી નથી. પરન્તુ બ્રહ્મરાયણ! ત્હમે ઠીક બોલ્યા; જો પ્રેમ એ કેદ જ, હોય તો આ કેદ જ છે અને એવી કેદ ત્હમને--મ્હને સામાન્ય જ છે.”

“હા, હીર્ષરાયણ! તેમજ છે. મ્હને હમેશાં સચવું દરદ વધવું અપ છે અને આજ સાંજ દેખું એવી મ્હને આશા નથી. તેમ છતાં મ્હારી બહાલી સુલથી રાણી અને એકના એક કુમાર બ્રહ્મરાયણી જુદા પડતાં મ્હને જોટલી ખીડા ચતી નથી તેટલી, ત્હને! મ્હારા બહાલા મિત્ર! મ્હારા જીવર! ત્હમે છોડી જતાં માલ છે.”

“મ્હારા આત્મન! મિત્ર! એવું ન બોલો. ત્હમે સૌ વરસ હોવો અને મ્હારું જીવન સાચવો. આ દરદ હમણાંજ સમી જશે. મ્હું અપ્પાતમાં અપ્પાત-વેદ હકીમોને તેડવા માણસ દોડાવ્યા છે. આમ નોહિમત ન થાઓ.”

“જોડી આંધામાં વખત જોવાનું કામ નથી, હીર્ષ! હવે મ્હારો આ દુનિયા સાથેનો સમ્બન્ધ પુરો થયો છે. વેદો અને હકીમો મ્હારો વૃદ્ધ નિર્માલો દોરો રાખવા સમર્થ નથી. માટે તે પુટે તે પહેલાં જે કાંઈ જીજ્ઞ વખત છે તે આગ્રહવળા બાંધાં ભમવામાં સમાવવો જોઈતો નથી. રાણી અને કુમારને મટ મ્હારી પાસે લાવો.”

હકમ ચર્તાની સાથેજ જાનને અંદર દાખલ કરવામાં આવ્યાં. મતદર રાયરચીલાંથી ચણગારાયલું લાંબું દિવાલખાનું આ વખતે જાણે કે ૨૩૭ દોષની એવું દીસતું હતું. કંપીવપુર નગરીના રાજ બ્રહ્મરાયણની માનીતી રાણી હમણાં એક રોકા મારક વીસે મ્હોટે આંસુદાળતી હતી.

તેવું હૃદય ડસડસી રજી હવું, -પણ કદાચ તે તેવું રૂઢન છેવટનું જ હવું; કારણ કે પછી તે હૃદય રડવાનું જૂલી જવા નિર્માયલું હવું. કોમળ વયનો કુમાર છાત્રલત્તા-ચૌદ સ્વપ્ન સાથે જ-મેલો આ જાવિધ્યનો શકવર્તી, માતાને રડતી જોઈ અને પિતાને દુઃખી જોઈ કુસઠા ખાતો હતો. આદા, રનેહજોષન કેવું દુઃખદાયક છે! એજ રાણી અને એજ કુમાર હજારો દુઃખાળીઓને મરતાં જોવા છતાં, હજારો સામંતોને જાણથી ભોંકતા જોવા છતાં કદી રડતા નહિ અને હમણાં એક-માત્ર એકજ પુરુષને મરતો જોઈ હૃદયમેદક રૂઢન કરી રહ્યાં છે. તેમણે તે એકમાં મહારાષ્ટ્ર માન્યું અને પેલા હજારોમાં પરાયાણ્ય જાણ્યું નથી જ એક દુઃખકર્તા થયો, જ્યારે હજારો તેમને કાંઈ દુઃખનું જાન કરતી શક્યાં નહિ.

રાણી અને કુમારને રડતાં જોઈ છાત્રલત્તા કહ્યું: "હિમત રાખો! જ્ઞાતી! મહારાણો નહિ, માળકને હિમત આપો. એ મહાર્ સર્વસ્વ છે, એ મહારી આશા છે, નૈમિત્તિકે કહ્યું હવું કે ચૌદ સ્વપ્ન સાથે આવનાર આ કુમાર મહારાષ્ટ્રની પુરુષ ધરી-અશ્વત્થી ધરી. અને હું મરવા છતાં આકાશમાં રહ્યો રહ્યો એનાં પરાક્રમ જોઈ ખુશી થઈશ. જ્ઞાતી! તમારે મહારાજા જોવું કાંઈ નથી. કાંઈ અમરપટો લાંબું નથી. આજ નહિ તો બે દિવસ પછી પણ મરવાનું તો હવુંજ. મુજાએ આવો પ્રતાપી પુત્ર તમારે દીવાસો સેવા માટે છે, અને મહારા પરમ મિત્ર દીર્ઘરાયણ તમને કાંઈને કાંઈ વાતે જોણું આવવા નહિ દે."

"રાયણ!" હવે તેણે દીર્ઘ તરફ ફરીને કહ્યું: "રાજપાટની જાગામણ હવે તમને છે. કુમાર હજી ન્હાનો છે. પાંચ સાત વરસે તે મલાવવા યોગ્ય થાય ત્યાં સુધી તમનેજ અહીં રહી રાજ્ય

“મિત્ર !” દીધે સળંગ નેત્રે જવાબ આપ્યો. “ચાર મિત્રો પૈકી એક એક વરસે એક એક મિત્ર આપની સાથે રહે એવો આપણો વરસો થયાં ધારો છે, એ મુજબ આ વરસ મ્હારે અહીં આવવાનું થયું તે વખતે મ્હને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ નહોતો કે આપની આ મુલાકાત એવટની જ થશે. પણ ફર વિધાતાને જરા પણ વિચાર નથી. આપે પાંચ વરસ રાજ, સાચવવા મ્હને ફરમાવ્યું, પણ મ્હારા કરતાં બીજા ત્રણ મિત્રો કાંઈ આજા સમર્થ નથી. માટે તેઓ પૈકી કોઈને સત્તા આપવા મ્હારી વિનંતિ છે. તેમ છતાં હું તો છું જ છું. હું ખબર અંતર લેતો રહીશ. બ્રહ્મદત્ત મ્હારો જ પુત્ર છે અને આ રાજ્ય મ્હારું જ છે; માટે દાંતને શબની બજામણની શી જરૂર ?”

“હમણાં બીજાઓને તેડાવવાનો વખત નથી. માટે હું તમને જ રાજ્ય સોંપું છું. મિત્ર ! તે તમારે જ જાળવવું પડશે. હવે વધારે એમતાણુ ન કરતાં કાંઈ ધર્મવાત્તા કરો કે જ્યો મ્હારા આત્માનું કલ્યાણ થાય.” બાગ્યેસુટથે અવાજે બ્રહ્મરાયે હેલા શબ્દો હવામાં ફેંક્યા.

ધર્મવાત્તા તો શું પણ પ્રમુરમરણના થોડાક શબ્દો સાંભળતા-સાંભળતામાં બ્રહ્મરાયના આત્માએ આ ચાલીસ-પચાસ વરસથી પહેલું વસ્ત્ર છોડી તે જ ક્ષણે બીજા વસ્ત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. મિત્રને સુંપરત કરતી વખતે મ્હને કે મિત્રને ખ્યાલ પણ નહોતો કે “બ્રહ્મદત્ત મ્હારો જ પુત્ર છે અને આ રાજ્ય મ્હારું જ છે” એ શબ્દો કોઈ જૂઠાજૂઠા અર્થમાં ખરા પડશે. અસ્થિર ભાવવાળા પદાર્થોથી ભરેલી આ દુનિયાના મનુષ્યોના મનના ભાવ પણ કેવા ધડીએ ધડીએ બદલાય છે !

મંકરણ ૨ જી.

એકાંત યુરી મીજ છે.

વિધા, વનિતા, નૃપ, લતા રે, ઉંચ નીચ ન ગણત;
પાસ રહે તસ મિતથીરે, દુરત તોહાં લપટત.

—સ્વર્ગસ્થ શ્રી જોગજી સ્વામી.

બ્રહ્મરાયના સ્વર્ગવાસથી મહેલમાં અને રાજ્યમાં સર્વજ ઉંડી દીકમીરી ફેલાઈ રહી હતી, તથાપિ શોક કરનારા સર્વતા શોકનો સ્વર વાળો એકલી રાણી સુમણીનાં જાતીશદ વિલાપથી પડ્યો આછો થતો હતો; કારણ કે બ્રહ્મરાયમાં તેણીએ પુરજનો માફક માત્ર રાજ્ય જ ગુમાવ્યો ન હતો, ભાયાતો માફક સગો જ ગુમાવ્યો ન હતો, દીર્ઘ-રાત્રિ માફક મિત્રજ ગુમાવ્યો ન હતો, પણ તેથી પણ કાંઈક વધુ ગુમાવું હતું; બ્રહ્મરાયમાં તેણીએ પોતાના સિરવું જન ગુમાવ્યું હતું, (તેથી પણ વિશેષ) પોતાનું પાવન ગુમાવ્યું હતું, અને (તેથી પણ વિશેષ) પોતાનું અંતઃકરણ અને આત્મા તેણી ગુમાવી બેઠી હતી. અને તેમ હતું તો પછી તે જાતીશદ વિલાપ કરે તોમાં શું આશ્વર્જ્યેષું છે ? વરસો સુધી કિમતી અલંકાર દ્રવ્ય સામવેશ અને સુગંધી તેલોથી પોષિલા વાળને તે પીળી નાખવા લાગી; કંઠળીપત્ર જેવી જાતી કે જે અત્યાર સુધી તે એવીજ હામળ હતી તોને કરકમળથી

કુટી નાખેલા લાગી, જાણે કે એ પડશે તોડી અંદર સંતાડેલા અંક-
રાય પરનો પ્રેમ તે કુનીઆને બતાવવા ઉચ્છતી ન હોય ! વિકસેલા
કમળ જેવી આંખમાંથી અંધુની ધારા વહેવરાવીને પોતાના બારીક
વચ્ચે બીજાંવી ધુપાવણી સુંદરતાને જાહેર કરવા લાગી. “હા નાથ ! હા
યોવનશયુગાર ! હા પ્રાણ ! હા આત્મનું !” એમ ઉદ્ગારો કહાડતી
કહાડતી તે ખુલ્લી જમીન પર પછાડ ખાવા લાગી.

અંતઃપુરમાં એ વખતે હાજર રહેનારા સર્વના હૃદય આ વિલાપ
જોઈ ચીરાતી હતી, કપિતાં હતી; પણ એક એવું હૃદય પડ્યું હતું કે
જે આ વિલાપમાં પણ સિન્ધવું જોતું હતું. “જે સી મરનાર ઉપર
આટલો પ્રેમ બતાવે છે તે જીવતા સાથે પ્રેમ બાધે તો ત્હેના તરફ
કેટલી પ્રેમાળ મઠ શકે !” એવો ખ્યાલ એક હૃદયમાં હમણાં ઘડી
કરતો હતો. અને એ ખ્યાલના જન્મ સાથેજ એ હૃદયમાંથી અંક-
રાય તરફનો પ્રેમ દેશનિકાલ ઘડ્યો ! શું મ્હારે તે એક હૃદયનું નોમ
જણાવવું જ પડશે ? આકાશી યુજ તરીકે આજખાવેલા મિત્રતાના યુજને
કલંક લગાડનાર દીર્ઘરાયનું નામ શું મ્હારે જાહેર કરવું જ પડશે ?

દીર્ઘરાયે એ ખ્યાલ હમણાં તો એટલી મજબુતાઈથી હૃદયમાં
સાચવી રાખ્યો કે જેટલી મજબુતાઈથી આજ સુધી તે અંકરાયપરનો પ્રેમ
સાચવી રાખતો હતો. અને હવે તે અનુકૂળ પ્રસંગની શોધમાં ફરવા લાગ્યો.

દિવસે દિવસે શોક ઓછો થતો ગયો; કારણ કે ‘વખત એ
શોક બૂલાવનાર હવા છે.’ દિવસે દિવસે સા પોતપોતાના કામકાજમાં
બક્ષ આપવા લાગ્યા. ‘રાણીએ અંકદત્તકુમારને સંભાળવાનું અને
દીર્ઘરાયે રાજ્ય સંભાળવાનું કામ લક્ષ્યપૂર્વક કરવા માંડ્યું. એ કામે
બળવવામાં દીર્ઘને રાણીની અને રાણીને દીર્ઘની સલાહ વારંવાર લેવી
પડતી અને એથી અંગ્રીઅન્ય મુશ્કાલિતાના પ્રસંગો પણ મળવા લાગ્યા.
પ્રથમ એ સંજોગોની રૂબરૂમાં સલાહ પૂછતાં

મીન કરતાં તેઓ વખતનો જવા સાથે વધારે ૪૨૬ લાખ એકાંતમાં
પણ મળતાં અચકાણું જૂની ગર્વા. એવા અનેક પ્રસંગોમાં ન્હારે
ન્હારે રાણી શુદ્ધ હૃદયે પતિના સ્વર્ગવાસથી થયેલી પેતાની નિરાધાર
સ્થિતિ માટે આંખમાં આંસુ આજુતી ત્હારે ત્હારે હીર્ષ ત્હેના
દુઃખમાં પોતે સંપૂર્ણ ભાગીઓ છીએ એમ ગળગળે વદને કહેતો. આમ
પ્રથમ મેત્રી સભગ્દ યદ અને એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી વચ્ચેની
મેત્રી, સ્ત્રી વિનાના પુરુષ અને પુરુષ વિનાની સ્ત્રીની મત્રી, એકાંત-
માં કામ પાડતાં મિત્ર જાતિનાં મિત્રોની મેત્રી છીજી સામા પરિણમે,
સિવાય કે વ્યભિચાર !

હાથ અફરીસ કે જે સ્ત્રી પોકાજ દિવસ ઉપર અજરાય માટે
માંડીધેલી થઈ જતી, જે ત્હેના વિયોગ માટે ઝુરી મરતી તેજ સ્ત્રી
હમણાં તેજ પતિના મિત્ર સાથે હૃદય જોડી શકે છે ! અદ્ભુત સમિ-
વાળી સ્ત્રી ! હુદી ગયેલું હૃદય ફરી જોડવાની ત્હારી સરીરવિદ્યાના
દાનની પણ અવધિ છે ! પતિ મરવા છતાં પતિ હોમો કરવાની
ત્હારી સજીવની વિદ્યા ચમત્કારી છે ! ખારી ઝેર બનેલી આ દુનિયાને
પાછી મંગળદર્શ-આનંદદર્શ બનાવનારી ત્હારી શીલચુરીને પણ ધન્ય છે !

પુરુષ ! પાંચ-પંદર વર્ષેથી તું જે બાળાને પરપોષા દતો અને જ્યેને
'આર્' કેમળ ગુલાબ' કહી તું હર્ષધેસી થઈ પુનઃ પુનઃ હૃદયદાન
દેતો તે ગુલાબ ચીમગાઈ મથા પછી કે તદન મરી ગયા પછી જે
તું બીજા ગુલાબમાં ચિત્ત ચોડી શકતો હો તો ત્હારી પણ અસૌકીક
જ શક્તિ છે ! ખુદા શબ્દમાં કહું તો, સ્ત્રીની જીવાની ખરખાદ
મથાથી વ્યભિચારમાં ચિત્ત લગાડનારા અને સ્ત્રીના મૃત્યુ બાદ બીજી
સ્ત્રી કરનારા પુરુષો પણ ચુલ્હીથી કાઢી રીતે ઝાઝા બટ નથી.
ચુલ્હીને ધિકારનારા પુરુષો ! ત્હમને ત્હમારું હૃદય જે વાર વેચવાની
શી સત્તા છે ! જાપ કદી જે થઈ શકે છે ? ધર્મ કદી જે પળાય છે !

પતિ પશુ જો જો ન થઈ શકતા હોય તો બિ ઝીને હૃદય આપવાનો તદ્દમારો દોષ શું યોછો તિસ્કારને પાત્ર છે ?

પશુ આજે કંઈ છે પ્રેમ ! કંઈ છે સાચું લગ્ન ? 'સ્વાર્થની મારામારી' માં 'સ્વર્ગીય' પ્રેમ કંઈથી-હોય ? 'ધંતુરામાં' શુભાળની મુગ્ધતાની આશા શી ? સુવ્રણી-પૂર્વે બવની કાંઈ અધમા-દમણી કાંઈ સુદૃઢતા કીરણ આડું આવી જત્રાથી રાણી બની હતી, પણ અત્યે તે ધંતુરો જ હતો. એણે પોત પ્રકાશ્યું ! બ્રહ્મરાયે તહેને શુભાળ સમજવામાં જોડલી બૂલ કરી હતી એટલીજ બૂલ દીર્ઘરાયને શુભાળ સમાન ગણવામાં પણ કરી હતી. આગ્રાદીના સમયમાં મિત્ર અને ઝીની તે કસોટી કરી ચક્રો ન હતો; પણ સંકટનો સમય તહેમણું પોતે 'પ્રાણ' ક્યાં વગર કેમ રહે ? દીર્ઘ અને સુવ્રણી કંપતી તરીકે રહેવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે એ વાન વાપરે ઉડી અને સર્વત્ર તહેની બાંધો દેલાઈ. ન્દાના મોટા તમામ લોક જણી ગયા કે દીર્ઘ અને રાણી સ્વછંદી થયાં છે, પણ રાજ્યપતિને કાણ કંઈ કહી શકે ?

જો કે રાજારાણીને કાંઈ કહેવાની હિમ્મત કાંઈ ધરણું નહિ, તો પણ દરેક પુરુષ આ બનાવ ઉપરથી ચિખામણ લેતો કે, જો કદાપિ દેવથોગે ઝી પહેલાં પોતાને આ દુનિયા છોડવી પડે તો બ્રહ્મરાયની પેઠે ઝીને પરાધીન બનાવવી નહિ; પોતાની દોલત બધે ઝી કે બાળક પુત્ર ઉડાડી મુકે, બધે તેઓ સ્વચ્છંદી નીકળે, તહેમનાં નશીબ તહેમની પાસે છે; પણ પોતે જાતે ઝીને પરપુરપની ઓશીવાળી બનાવી, તહેની મુલાકાતો લેવા-નહેના ઝોરડામાં કાલાવાલા કરતી જવા કરજ પડે એવું કદી ન કરવું; કારણ કે 'રક્ષક જ બક્ષક યાય' એવો આ જમાનો છે.

મકરણ ૩ જી.

બે લેણદારઃ કર્તવ્ય અને મૈત્રી.

Breasts that with sympathising ardour glowed;
And holy friendship, such as Theseus vowed.
—Ovid.

“ નારીની પ્રતિ પાત્રીએ, એ કહેવન છે અને સાચી કહેવન છે, જો કે ‘નિઃશ્વય’ થી એમ કહેવાય નહિ, સ્વભાવથી જ નીચી હૃદય, તેમાં વળી કામાવરણ અને એકાંતની ભેગવાઈથી ઉમેરાય તથા, તેં સર્વની ટોચે, કોઈ કહી શકે નહિ એવી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો મુગટ હોય, ત્યાં પછી કયું અપ્રકૃત કામ ન થાય ? રક્ષક હોઈને બક્ષક થાય ત્યાં પછી કયું અર્થેય કામ ન સંભવે ? જનતાની સાજની માંસદી બાંધી સમુદમાં ફેંકી દેનારાઓ કયું કુકર્મ કરતાં અચકાય ? ”

આત્મા વિચારો એક જદ મનજમાં હમણાં ઘોળાયા કરતા હતા. એક વિચાર બહુ સદા જિવાનખાનામાં બેઠેલા તે, જદ પુરુષના કપાળમાં ચિંતાની કરચલીઓ અને વિચારના લીટા, રપટ દેખાતા હતા. પણ તે દેખનાર ત્યાં કોઈ ન હતું. ધડીમાં તે પુરુષ કપાળે હાથ રાખી નિસાસો મુકતો અને ધડીમાં કંઈ જાયવાનો રસ્તો જડી આગ્યે હોય તેમ લેવું કરચલીઓવાળું મ્હોં ખીંચતું.

“ બ્રહ્મરાયણ ગયા. દીર્ઘે ગજજન કર્યો, રાજ્ય ધીમે ધીમે હુલવા તરફ છે. ચત્રુઓ આ અધાધુધીના લાભ લેવા તલપી રહ્યા છે. અને દુષ્ટ રાણી—અરસોસ એ અધમાને ‘રાણી’ કહેવી પડે છે—પોતાને એકની એક આડખીલ રૂપ બ્રહ્મરાય કુમારનું કાસળ કાઢવાના માટે બહાલી સંભળીએ છે. હું પ્રેમો! મ્હારે ફેકલાઈ દેવે રાજ્યને શી રીતે નાંજવવું અને કુમારના શરીરની રક્ષા શી રીતે કરવી! દીવાનપદ્મ સેતા તો ધણી મીઠું ભાગ્યું હેતું. ‘તે વખત મ્હને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ ન હતો કે એ પદને અંગે આવી જોખંમદારી સમાવણી હશે. ‘પદી મ્હને મળતું રૂપ ભાસતી તે દર્વે કસોબ્યેરૂપ નજીવ છે, અને ‘કર્તવ્ય’ એ લેણુદાર આકરો છે—ક્ષણ પણ ધીરજ ખમે તેવા નથી. ”

“ત્હારે તે આઠરા લેણુદારનું દેવું ઝટ પતાવે, પિતાજી !” એક અંવાળે એકાંતમાં બંગાણુ પાડ્યું. “ત્હમે ‘દીવાન’ તરીકેનું કર્તવ્ય બજાવવા માટે ‘રાજ્ય રક્ષણ’ કરે અને ત્હમારો પુત્ર ‘મિત્ર’ તરીકેનું કર્તવ્ય બજાવવા માટે ‘કુમાર રક્ષણ’ કરશે. પછી ગભરાવા જેવું શું ? સૈંકડો રાજ્યદારી કામગીરી ઉડતાર એવા આપ આવી નિર્મોલ્લ વાતમાં વિચાર શું કરો છો ? બ્રહ્મરાય નરેશની બંદાં દુરી અને ધનુપ્રધાનની પ્રવિણતા કંઠાણી રૂપ થઈ પડી છે તે શું આવા અણીના વખતે ગભરાવા માટે જ કે ? પિતાજી ! ઉઠા, દિમેતં ધરો અને રાજ્યની વ્યવસ્થા તથા ચત્રુઓ ઉપર રહે પાડવાનું કામ આરંભો. અને હું મ્હારા મિત્રનું રક્ષણ કેવા સાચા દીવથી કરું છું તે જાણો. ”

ડોસાની નિરાશા હજી દૂર થઈ નહિ; તે બોલ્યા: “પણ જોડા ! રાજ્યરક્ષણથી કુમારરક્ષણનું કામ ધણું વિકટ છે અને રાજ્યરક્ષણનું

કામ કરનાર કરતાં કુમારસેવકનું કામ કરનાર થયેા ન્દાને માણસ દમણાં નીમાય છે ! તે ન્દાનાને વળી મ્હોટાની માફક સામતો આપિની રદાવ પણ નથી.”

“તેથી શું ? પિતાજી ! મેત્રી એ મ્હારો મ્હોટો મદદગાર સાંભળે છે. મ્હારું ઇગર જીવદત્ત કુમારમય જ હોય એના દિલ અને એના સુખ માટે જે કંઈ કરવું જોઈએ તે સર્વ કરવા મ્હારી શક્તિ ન હોવા છતાં મેત્રી જ તે શક્તિ ઇછીતી આપશે. હલક, મગજ કરતાં પણ વધારે જોરાવર છે.”

“બાઈ, તું હજી સમજતો નથી. કુપની બચામણ બીસાડીને કરાઈ છે; ખજાનાની બચામણ ચોરને કરાઈ છે; શીલતી બચામણ સંપત્તને કરાઈ છે; ત્યાં હવે તું અને હું શું કરી શકવાના હતા ?”

“તો પણ પિતાજી ! આપણે ‘બધું’ કરી શકીશું. ત્હમે તમારા મરદુમ રાજ્ય તરફનું કર્તવ્ય બજાવેા અને હું મ્હારા મિત્ર તરફ મેત્રી બજાવું; પછી એ એ શક્તિઓ જ આપણા બન્નેના હાથ દ્વારા સર્વ કામ કરી મેશે. કેવી રીતે તે શક્તિઓ રસ્તો કઢાડશે તે હું હમણાં કેમ કહી શકું ? કારણકે રસ્તો કઢાડવાનું કામ મ્હારું નહિ પણ તે શક્તિનું છે.”

શક્તિનું નામ સાંભળી શુદ્ધો દટાર થયો: “શક્તિ ! હા શક્તિ ! આજ, પ્રવેશ કર. આ ત્હારા ‘બકનોમાં’ ! અમારા રાજ્ય અને રાજ્યની આગરનું રક્ષણ કરવાની અમારામાં શક્તિ મુક. અમે ખુશીથી ત્હારા હાથ-પગ અને હથિઆર ચમકું. તું ત્હેમાં વિશુત્ત રૂપે પ્રવેશ કર. અમે જાણે ત્હારી ક્ષાતના પ્રતાપે સાગી-દુટી બધાં ત્હેની દિશર

નહિ તું તહારે 'મિશન' જરાજર જાળવજે—'હથીઆર' ની
દયા ખાતી ના ! "

"અને અમને નિમકહરામ થવા દેતી ના " પ્રધાનપુત્રે હિભા
થમને હિમેયું :

પ્રધાન હવે પુરુ આવેશમાં આવી ગયો : " જગતની શક્તિ !
માયા ! કુદરત ! તું જે હો તે અમારામાં પ્રવેશ કર અને ત્હા જ
'ખર' કર ! મ્હારો દેશ દુઃખી થાય તે મ્હને કદી સહન કરવા ન દઇશ."

"અને મ્હારો મિત્ર દુઃખી થાય એ જોષ રહેવાતું હીયકારા-
પણ મ્હારામાં કદી દાખલ થવા ન દઇશ ! હું આજથી સોગન લઉં
હું કે છાંદસ કુમારના રક્ષણાર્થે જંગલમાં ભટકવું પડશે તો તે
મ્હારે મન વિવાહ મ્હાસવા જેવું મણીશ; ત્હેને માટે જીવ-તરસ
વેઠવી પડશે તો તે સ્વાદિષ્ટ ભોજન આરોગવા જરાજર
મણીશ; ત્હેની સહીસલામતી માટે દરકોષ મુશીબત હું આનંદથી
સહન કરીશ. "

બસ, નિશ્ચય થઇ ગયો. મત લેવાઇ ચુક્યું. કેવું મત કેટલું
વધારે કઠીન હતું ત્હેનો નિર્ણય કરવાનું કામ બાકે વાચક જ કરી લે !

લાયકાતના પાયા ઉપર પ્રેમના કેલથી ચણાયેલી
'મૈત્રી' રૂપી છેમારત પવનના બપંકરમાં બપંકર ઝપાટા વચ્ચે
કેવી રીતે રૂઆતદાર દેખાવથી હિભી રહે છે તે જોવા હવે, વાચક ! તું
તેવાર થા. આ પ્રકરણમાં વાર્તા ત્હારા ધારવા જેટલી આગળ વધી
ન હોય તો ત્હેની ધીમી ચાલ માટે ગુસ્સો ન કરતાં ત્હેના ચુચુ તરફ
દષ્ટિ કરજે ! વખતે વિલાપ કરવામાં ચુલણી ધણીએ હ
હતી, પ્રેમ : ધણી વાચાળ હતી, દેખાતી

રસીલી મણુ ઘણી દલી, મણુ લેણે આખરે. જાવ જાવળ્યા તે કોમ
 કે ! મારેજ આ મ્હારી વાર્તા એ ચુલણી મારક રસીલી ખતે ઉતા-
 વળી ન હોય તો મ્હને લેની કાંઈ કરેલ તથી; પ્રમાણ મારક ઉપર
 કર્તવ્ય અને લેના પુત્ર વરધનું મારક દિલ પહોચાડવાનું - કર્તવ્ય
 ન ચૂકવાનું જ આ મ્હારી ગામડીણીણ વાર્તાએ મત લીકું છે.
 " સિવતા રાધ દિવસ લાચકાત અને પ્રેમ એ બે વખર દેકતી
 નથી. " એટલુંજ મ્હારી આ વાર્તાનું ત્રીજું અંગ મ્હને રીખવરી તો
 પછી એ અંગ, હીરરાખને આજ નાખનાર ચુલણીનાં સર્વોગ્રા કરતાં
 અધિકતર રૂપાણું માનીશ.

પ્રકરણ ૪ થું.

“સમજીને સાન અને મૂરખને બાણ.”

“Give not that which is holy unto the dogs, neither cast ye pearls before swine; lest they trample them under their feet, and turn again and rend you.”—St Matthew.

પ્રધાનપુત્ર વરધનુએ નિવમ લીધા કે દુરતજ ત્યાંથી ઉડી તે અઘડત કુમારની પાસે ગયો અને કેવી રીતે કુમારની જીંદગી જોખમમાં હતી એ લેને જણાવી દીધું. કુમારે પ્રથમ તો માતા અને કાકા બન્નેનું ખુન કરવાની ઉતાવળ જણાવી.

“જે દાગીનાથી ડોક દુટી જતી દોષ તે દાગીનો સા કામનો ? સોનાની કંઠારી કમરમાં ખોસાય પણ કાંઈ પેટમાં ન મરાય, સમજ્યો મિત્ર ? માતા તરફ લક્ષિત બાવ રાખવો એ નંદારી દરજ્જા છતાં બાવી દુરાચારિણી માતાને તો હું જતી નહિજ કરું.” કુમારે કહ્યું.

“ત્યારે તમે શું કરવા ઇચ્છો છો ?”

“બસ એજ—એ બન્ને પાપીઆના ગ્રાણુ લેવાનુંજ, ખીજું શું ?”

“વાધનો ચિહ્નર શું સહીસલામત રીતે કરવા ધારો છો ?”

“ના, નહિજ. પણ હું સલામત ન રહું તેની મને દરકાર આછીજ છે. હું અને મરીસા.”

“ અને એમાં શું નવાઈ કરી ? સહુને માત્ર જાતાં મરીએ નહિ ત્યારે બહાદુરી કહેવાય ? મિત્ર ! હજી ત્હમારા ભવિષ્યવાદીના કહેવા મુજબ ત્હમારે મકવતી પદ ધારણ કરવાનું છે; તો શું આજુ સદસા શમ કરીને જીતીને અગતિ અંત લાવવો વાજગી છે ? ”

કુમાર નિરતર જન્યે, પ્રધાનપુત્ર એ પ્રસંગેના લાગ ભાવ આમળા વધ્યે.

“ જો મિત્ર ! મ્હારી સલાહ એવી છે કે, આપણે કુમિત્રી એ જન્મેને ચેતવવાં-શિખામણ આપવી અને તેમ જાતાં ન માને તો પછી આ રાજ્ય હોડી તાણી જીતે રથજે જવું. પછી શું કરવું તે સમય પ્રમાણે વિચારી લેશું. ”

કુમારને આ સલાહ પસંદ પડી ચોડીવાર તેણીએ એક બીજાના કાનમાં જોણી કરી અને ‘બરાબર છે’ કહી જન્મેલેલા સંપ્રદાયનામાં જન્મ એક કાગડો અને એક હોડીલા એમ જ પડી તેણીએ પકડી લીધાં અને તંદાથી સીધા રાણીનાં આગસે ગયા.

રાણી સુમતી એ વખતે દીર્ઘરાય સાથે દાસ્યવિનોદમાં ચક્રચુર ખની હતા. તેણીને પોતાનાં વજ્રોત્તું પણ પુરું જાન ન્હેલું. એકાએક ખગરવ સાંભળી જન્મે રવરથ ધર્મા અને રાજ્યદારી વાનખીતમાં રોકાયાં. કુમારે આવી જન્મેને નમન કર્યું અને માનાએ ત્હેને આસિદ્ધ આપી; એટલામાં પાછળથી પ્રધાનપુત્ર વરધનું આવી ત્રણેને નમન કરી કુમાર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યે:

“ મહારાજ ! આપની પાછળ મોડી ધર્મને શરવા જતાં આપ મ્હારા સામી દંડિ પણ કરતા નથી અને મ્હારાથી આમ નાસતાજ હશે. હો એવું કાંઈ કરણ જણાવશો ? ”

“જા, મહેને બોલાવે નહિ.” કુમારે એવાનાં ડાળ કરીને કહ્યું:
 “જા, તું મહારા જેવા રાજપુત્રની સાગતને લાયક નથી. શું એક
 રાજપુત્ર એક વણિકપુત્ર સાથે સ્નેહ બેઠશે ? શું સાગર પોતાની
 મહત્તા તજશે ?”

“મહારાજ, શાંત થાઓ ! સમવાનુસાર વર્તશો, તો સુખી
 થશો. આજે મહેતા-દાનાનું કાંઈ ધોરણ રહ્યું જ નથી. કાળનો પ્રભાવ
 નિમિત્ર છે. પરુ-પક્ષીઓ પણ પોતાની મહેતાઈ ઉડી અસ્થાને પ્રીતિ
 ભેડવા લાગ્યા છે. જુઓ, સામે કાકીલા અને કાંગ પક્ષી કેવા સાથે
 મળીને ગુલતાન કરે છે ?”

“શું ?” લાલ આંખ કરી એક ખુશ્ખામાં બેઠેલાં કોકિલા અને
 કાંગ પક્ષી તરફ નજર કરી કુમાર બોલ્યો. “શું ગુણવતી કોકિલા-
 પ્રીત્મની રાણી કોકિલા આ અધમમાં અધમ કાંગ પક્ષી સાથે
 ફાસ્તીમાં ! નહિ, નહિ, મહારા રાજ્યમાં તેમ કદી બનશે નહિ. આજે
 પક્ષી તેમ કરે છે તો કાંલે મનુષ્યમાં પણ એ દુષ્ટ એવ લાગશે.
 હું મહારા રાજ્યની એ અધમ દશા કદી સંખી શકવાનો નથી. માતા
 લાવો મહારા ધનુષ્ય; અજમાવવા દો મહેને તે આ દુષ્ટો ઉપર;
 અને આ પ્રધાનપુત્ર ! તું જા, ત્હારા પિતાને ખજાર આપ કે આ
 રાજ્યમાં આવું દુષ્ટત્વ કરનાર કોઈ પણ માણસ જેવામાં આવશે
 તો હેનો તત્કાળ વધ કરવામાં આગશે, એવો ઢંઢેરો પીટાવે.”

“મહારાજ !” પ્રધાનપુત્રે ચરચરતાં જવાબ આપ્યો. “હુકમ
 માથે ઉઠાવનાં સેવક તૈયાર જ છે. પણ આ અક્ષય વગરનાં બીયારાં
 જનવરોને આજે તો ક્ષમા કરો તો બહુ સારું. એ અવાલ્યક પ્રાણીઓના
 વધીલ તરીકે આપના નિમકહલાલ પ્રધાનપુત્રનું આપ કૃપા કરી
 સંભળો અને આ એકવારને માટે એમને જતા કરો.”

બન્ને પક્ષીઓને બહાર કાઢવાથી છુપી રાખેને લીધે આપોઆપ પ્રસન્ન હતું. એ પક્ષી અંદર ચામડાનાં બે ટુકડા મુકવામાં આવ્યા હતા અને તે ટુકડામાં લોહી વડે કાંઈ અક્ષરો લખવામાં આવ્યા હતા.

એ પીંજર 'ઘોતરકામ' તથા 'ફેશનમાં', અનુપમ બનાવવામાં આવ્યું હતું અને એક અદ્ભુત ઐરોળીઅન તીક્ષ્ણતા તરીકે જ ગણાય એટલા માટે તેના ઉપર "બ્રહ્મદત્ત કુમાર તરફથી તીલ-સ્માતી બેટ" એવા ચળદો ફેનરવામાં આવ્યા હતા. પોતાનાં બનાવરાવનારના પ્રાણુ દરવાના પ્રપંચ કરાવનાર ઘણે પહેલું એ અદ્ભુત પીંજર, એક દંતકથા કહેનારની સચ્ચાઈથી હું કહું છું કે, આજ પણ કંપિલપુર નગરીના રાજમહેલમાં અજણ તીક્ષ્ણરીમાં સાચવી રાખેલું જોવામાં આવશે.

એક લાંબી આરામ ખુરશી ઉપર બેઠેલા બ્રહ્મદત્ત કુમાર પીંજર દાખમાં લઈ ઘોતરકામ તપાસતો હતો અને મનમાં કશી પડીને કહેતો હતો કે "કેવું અતીક્રિકે પીંજર! 'શુ'ગમાર દીર્ઘશય આનો બેટ સમજી શકશે?"

પક્ષી તેણે એક વિશ્વાસુ નોકરને બાંધાવીને તેના દાખમાં પીંજર મૂકી દુક્રમ કર્યો: "જો આ પીંજર દીર્ઘશયજીને ફરખાર વચ્ચે આપજો અને કહેજો કે બ્રહ્મદત્ત કુમારે પોતાની 'વરસગાંઠે' પ્રસન્ન બાં બેટ મોકલી છે."

પરાજર મધ્યાન વખતે નોકર રાજદરબારમાં જઈ પહોંચ્યા. રાજ્ય-રક્ષક તરીકે નીમાયલો દીર્ઘશય રાજ્યાસન ઉપર બીરામ્યો હતો અને પ્રધાન, સામંતો, સીપાઈઓ પોતપોતાને લામક જમાવ્યે બેઠા અગર ઉભા હતા.

કુમારનો નોકર રાજદરબાર વચ્ચે આવીને ઉભો અને 'પોતાના

માણીકના કહેવા પ્રમાણે કહીને પીંજરું દીર્ઘરાયના પગ આગળ
ધરી સાલતો થયો.

દીર્ઘરાયે પીંજરું હાથમાં લીધું. પ્રથમ તો તીરથી બાપલ થયેલા
પક્ષીઓને જોઈ તેને અરેકાર થયો. પણ પછી 'તીલરમાંતી
બેટ' એ શબ્દ વાંચી તેને સમજાયું કે આ જીવતા પક્ષીનું પીંજરું
નથી પણ કાંઈ કરામત કે જાદુ છે. તેથી તેણે પીંજરું ખોલ્યું અને
તીર ઉપરના શબ્દો સાંભળે એવી રીતે વાંચ્યા.

'વ્યભિચારીની આ બહુલે' એ અક્ષર વાંચતાં દીર્ઘરાયના
ઘેઠામાંથી ચીસ પૂડી ગઈ. અને એ ચીસ સાંભળી આખી કચેરી
સ્તબ્ધ બની ગઈ.

"પ્રધાનશ્રી ! આ પીંજરું શું સૂચવે છે ? આ ગુપ્ત પ્રપંચનો
હેતુ શો હોવો જોઈએ ?" દીર્ઘરાયે પ્રધાનને ગભરાવશે ચહેરે પૂછ્યું.

"મહારાજ ! આપ જોવાને જોની સમજ ન પડે તેનું હાર્દ
હું શું સમજી શકું ? આ કચેરીમાં કાંઈ તેનો ખુલાસો કરનાર
નીકળી આવશે ખરો, એમ અનુમાન કરેછું". પ્રધાને યુક્તિપૂર્વક
જવાબ ઠાવકાઈથી આપ્યો; અને તે સાંભળતાં જ એક બટકબોસો
ધુવાન ઉભો થયો.

"પ્રધાનશ્રી ! ખરી વાત કહેતાં શા માટે ડરો છો ? આ પીંજરું
દીર્ઘરાયશ્રીને મુંગી શિખામણ આપવા યોગ્યવસ્તુ જણાય છે. હંશી
અને બગતો એ જે જાત વચ્ચે આજે જમીન જેટલો તદાવત છતાં
એ બન્ને મૈત્રી કરતા આમાં બતાવવામાં આવ્યા છે અને આ બાણ
વડે એ દુષ્ટત્વની શિક્ષા કરવામાં આવી છે. હવે જરા આગળ જુઓ.
ટોચ ઉપર 'તીલરમાંતી બેટ' એવા અક્ષર લખ્યા છે તો કહો
વધારે આશ્ચર્ય હોવી જોઈએ."

મુકરણ ૬ કું.

માતાના હાથે પુત્રના પુત્રની યોજના.

घृणास्पदमतिक्रूरं पापाढयं योगिदूषितम् ।

जनोऽयं कुरुते कर्म स्मरशार्दूल चर्वितः ॥

— કામરૂપી સિંહથી ચવાયેલ અનુષ્ય યોગીઓને પણ
કૂચલરૂપ, પાપથી ભરેલ, અતિરાય કૂર અને ધિક્કારવા
લાયક કામ કરે છે.—શાનાર્થવ.

કામ અને ક્રોધિતાના પ્રસંગથી વહેમાણલા દીર્ઘરાયને તિશ્વરમાની
પીજનાના બનાવે વિકાળ સિંહ જેવા બનાયો. તે હવે સારી પેઠ
સમળ્યો કે કુમાર તેની બદઆલથી નણીતો થયો છે એને શિક્ષ
કરવાની પેરવીમાં ફરે છે. કુમારે તો એ કે આડકતરી રીતે શિખામણ
આપી બંને વડિયાને મુધારવા ઇચ્છ્યું હતું, કે જેથી સ્વર્ગસ્થ પિતાના
વિશ્વાસુ મિત્રને અને જન્મદાતા માતાને શિક્ષા કરવાની દડની ફરજ
જ ન પડે, પરન્તુ એકતું એક જળા જેમ જૂદા જૂદા રંગના કામના
પાત્રોમાં જૂદો જૂદો રંગ ધારણ કરે છે તેમ શ્રાવ્યદત્તાના મનનો એ
ઉમદા આશય દુષ્ટ દીર્ઘરાયને જૂદાજ રૂપમાં સમજાયો. હવે તેણે

પોતાને માથે ચંદુ ઉભો થયો માન્યો અને એ ચંદુને ઉગતાજ કાપી નાખવાનો હુકમ કર્યો. પરંતુ એ ચંદુ એવો હતો કે રાણીની સમ્મતિ વગર હોને કાંઈ થઈ શકે તેમ ન હતું; તેથી દીર્ઘરાયે એકદા રાણી પાસે જઈ પોતાને દેશ જવા રજા માગી.

રાણીને એ માગણી એરી તીર નેવી લાગી. બહેબાકળી બની તેણીએ પૂછ્યું: "આવી નિર્દયતાનું કાંઈ કારણ ?"

"કારણ માત્ર સ્વરક્ષણ" કહ્યું જ ઉત્તર મળ્યો.

"હું ધારતી નહોતી કે મહારા હેવાના દાર માત્ર સ્વરક્ષણ જ સાધશે અને પોતાની કરી લીધેલી અધર્મગનાને બર સમુદ્રમાં ફેંકતી મૂકશે."

"પણ ત્હમને બચાવવાનું ત્હમારા હાથમાં જ છે ત્હાં મૃતને શા માટે ઉપાશ્રમ આપો છો ? સીંગમથી સળેલો ત્હમારો કુમાર આપણ બન્નેને મારવા કરે છે; ત્હમને તો તે કદાચ માતા તરીકેનો ઉપકાર માત્ર લાગી કામા પણ કરે, પરંતુ ત્હમારી ખાતર મદારે શવ બોલો પૂડે. માટે મહારે સ્વદેશ જવું એ જ સહીસલામતીભરેલું છે."

"હે ધીરવીર મનવક્ત્ર ! એક બાળકના બકબકાટથી આટલા બધા કરી જઈ ચરણાંગન સીને ત્યજી એ વાતને શું ત્હમારું મન ક્ષુબ્ધ કરે છે ?"

"કેવી બોળી ! એ બાળક નથી પણ પ્રજાળક છે. નહોતો પણ વાંછી છે; વિધની વેલી છે; એને કાંઈ જગરો સાથી મળ્યો હોવાથી હવે એ સિંદુર જ્યુ વકર્યું છે. છતાં ત્હમારે પુત્રની દયા ખાતર મૃતને મરવા દેવો હોય તો પછી મદારે મહારો અપ કરનારી રાણીઓ પાસે સ્વદેશ જવું એ જ શું વધારે ઉત્તમ નથી ?"

રાણી ગભરાઈ એના હૃદયમાં પુત્રપ્રેમ અને કામવિકાર એ બે ભાવ વચ્ચે દંડ પુલક ઝાંઝા લાગ્યું. કેટલીક પગ સુધી એ

પ્રકરણ ૭ મું.

મારવા ફેરતા બે ચમદત, વિરૂદ્ધ, બચાવવા
ફેરતા બે દેવદત.

રામતું રખોપું જેને રાખી રહે, તેને પામર નર શું મારતા!
સાચી નીતિથી કંઠેણા સાગર, આખર આવી ઉદ્ધારતા.

૨૧. હાલાલાહ.

પુત્રની છાત કરવા હિંમત બનેલી સુલણી રાણી સાથે હરાબા
મુજબ હીર્ષરાયે હવે છાબદત કુમારના સગની ધામધુમ કરવા માંડી.
નવીન રંગ-વારનીસથી ખીસી રહેલા મહેલ, વાલના મધુર સરોવર અને
કોકીસકંઠવાળી ગાનારીઓનાં મંગલ ગીતોથી અમરભૂમિ જેવા દેખાતા
હતા. રાજકુટુંબનાં ત્રી-પુરૂષો સગપ્રસંગનાં રીસામણી-મનામણી
તથા ધાધળથી એ મહેલોને ગમતી મુકતા હતા; અને દાન સેવા
માટે પ્રતિષ્ઠિત આવ્યેજ જતા બિશુમના આયિર્વાદથી વળી તે ચોગાન
પડ્યા પાડતું હતું.

પરન્તુ આ બધી ધાધળ વચ્ચે એક જીવ એવો હતો કે જે
ચિંતામાં જ રૂંપ્યો રહેતો. તે ચિંતામસ્ત જીવ બીજે કોઈ નહિ પણ
પ્રમાણિક પ્રધાન થતું હતો. એને આ વધુ પડતા હિંમતમાં કંઈ
દગો દોવાનો શક પડ્યો; કારણ કે પોને રાજનીતિય દોષથી બચતો

હતો કે, " દગલગાજ દોઢા નમે, ચિતા-ચોર-કમાન. " ચિતો વાધ, ચોર તથા કમાન એ ત્રણ નમે છે તે નમ્રતાને લીધે નહિ, પણ બેવડી ફલંગ મારવા માટેજ. એમ સમજીને પ્રધાને દીર્ઘરાયની દરેક હીલચાલ ઉપર પારીક નજર રાખવા માંડી; તેથી ત્હેને જણાયું કે લાખાગૃહ ખાસ દગા માટેજ બનાવ્યું છે અને ત્હેમાં કુમારને સજ્જેડે ચીતા કરવાની છે.

ત્હેનાં પૂર્વ ભવનોં પુણ્ય પ્રગળ છે ત્હેને સાચવનાર-ત્હેની સેવા બળવનાર-ત્હેનું હિત કરનાર પુરૂષો અને બનાવો અણુશોધ્યા આવી મળે છે. જે વખતે દુષ્ટ દીર્ઘ અને કુલટા ચુલ્લણી એવા બે પીશાચો અલહતનું કાસળ કાઢવા ગ્રામ પ્રયાસ કરતા હતા તે વખતે નીમક-હાસ ધનુ પ્રધાન અને જીવજન મિત્ર વરધનુ એવા બે દેવ-હોતો એનું રક્ષણ કરવા માટે ગ્રામ રીતે એટલોજ કાળજીમયોં પ્રયાસ કરતા હતા.

પ્રધાને પ્રથમ તો દીર્ઘરાય પાસેં પ્રાર્થના કરી કે " હું હવે વૃદ્ધ થયો છું માટે મ્હને યાત્રાએ જવાં પરવાનગી મળવી જોઈએ. " પરંતુ એકેઓરામનો લોભુપો દીર્ઘરાય એકેલો રાજ્યવહીવર્ટ ચક્રાવવા સક્તિમાન ન હતો. ત્હેણે કહ્યું: " પ્રધાનંતે ! માં વિનાં જેવો પુત્રનો સંસાર, ગોળ વિના જેવો કંસાર, તેવો પ્રધાન વિના રાજ્યઠારભાર છે, એ શું ત્હમને ખજર નથી ? માટે યાત્રાનું નામ જવાં દો અને આત્મકલ્યાણ કરવું હોય તો આં ગામનીંજ બહાર મ્હોટી ધર્મ-શાળા બનાવી સદાવત ચાલુ કરો અને પ્રભુબળન કરવા સાથે અંમને અવારનવાર જોષતી સજ્જાહ પણ દેતા રહો. " પ્રધાને એ વાત જાણે કે રાજનું માન રાખવા માટે જ માન્ય રાખ્યો. હોય નહિ એમ દેખાવ ક્યો, જો કે આ તો એને 'ભાવતું હતું અને વેણે કહ્યું' એવું થયું હતું.

તાજડોળા સેંકડો કારીગરો અને મજૂરો કામે લગાડવામાં

આવ્યા અને ધર્મશાળાનું કામ ધમધાકાર ચલાવ્યું. માણસો પૈકી કેટલાકે ધણાજ વિચારણા જણાયા હોમની મદદથી એક સુરંગ પણ ખાનગી રહે બોલવી શરૂ કરી.

ધર્મશાળા અને સુરંગનું કામ સંપૂર્ણ થયું એટલામાં તો ઇલદતનાં શુભ લગ્ન નજીક આવી પહોંચ્યાં. માત્ર એકજ દિવસ પ્રયાણ માટે તાલી રમેા એટલે પ્રધાને પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. અને હોના હાથમાં એક કાગળ આપીને કહ્યું: "ભાઈ ! હું આજ ને આજ ચંપાપુર જા અને કુમારના સસરા પુષ્પચૂલને આ પત્ર આપી આવ."

"તેવાર છું, પિતાજી ! પરન્તુ પરણવા જતા મિત્રના પ્રયાણ વખતે મ્હારે સાથે જ રહેવું જોઈએ હોને બદલે હમણાં ચંપાપુરની મુસાફરીએ જઈ તે કેવું દેખારી ? પિતાજી ! આટલી ઉતાવળની આ ચીઢીને બેઠ જાણવાની આ બાગકને સત્તા છે ?"

"હા, ધણી ખુશીથી એ સત્તા હું ત્હને આપીશ. ત્હારા મિત્રનો અને મ્હારા રાગનો છવ ત્હારા જ હાથે બચાવવો છે, માટે હું ખુશીથી એ બેઠ ત્હને સમજાવીશ. હોડ અને વાંચ એ પત્ર."

વરધુએ મસ્તક નમાવ્યું અને પત્ર વાંચવો શરૂ કર્યો. એક ક્ષીટી વાંચતા જવા સાથે હોને આશ્ચર્ય, એક અને કોષ થવા લાગ્યો. શું કુદ દીર્ઘ મ્હારા પરમમિત્રને સંજોડે બાળી નાંખવા હમ્મે છે ? હા દેવ !....."

"પણ જરા આગળ આવ " પિતાએ ફરમાવ્યું.

પ્રધાનપુત્ર આગળ વધ્યો: "વાહ કેવી મળની આપની યુક્તિ ! રાજપુત્રી પુષ્પચૂલ અને કુમાર ઇલદતના દસ્તમેળાપ થવા બાદ વળાવતી વખતે કુંવરીને બદલે ઠસીને ગોઠવી દેવાની આપની યુક્તિથી

અચીતજ. કુંવરી તો આગમાં બળીમરતી બચશે. તેમજ આપે સુરંજ
ધર્મશાળાથી શરૂ કરીને ઠેઠ લાખાગૃહ સુધી કરી અને એ રસ્તે
કુંવરને બચાવવાની યોજના કરી એ પણ ખરેખર શાશ્વત્વ અને
બહાદુરીમયું કામ છે. પરંતુ પિતાજી ! આપણે હવે વાતોમાં વખત ન
કહાડતાં તાબડતોબ સર્વ વ્યવસ્થા પાછળ લાગવું જોઈએ છે. હું
હમણાં ચંપાપુરી જઈ છું અને આ સપ્તગા હેવાલથી રાજાને વાર્તા
કરું છું; આપ પણ જે ચપળ અથવા સાથે સુરંજના મ્હોં આગળ
ઢીલા રહેવા ઇચ્છતા હો તે અથા મેળવવા તથા ત્હેને કસરતથી
મજબુત કરવા તૈયાર થાઓ. ”

અને બન્ને પોતપોતાને સીંપાવસે કામે લાગી ગયા.

શ્રીમદ્દત્તાનાં લગ્ન મ્હોટા આડંબરથી થયાં અને જાનને સંપૂર્ણ
પ્રસન્ન કરીને વળાવવામાં આવી. વળાવતી વખતે, ઘનુ પ્રધાને કરેલી
સૂચના પ્રમાણે શ્રીમદ્દત્તાનાં સસરા પુષ્પચૂડ નરેશે પોતાની પુત્રી પુષ્પ-
ચૂડાને બદલે તેણીની એક સમાન વયની સહચરીને વળાવી અને
કન્યાદાનમાં હીરા, માણિક, રત્નાદિ પુષ્કળ ભેટો આપી.

મજલ દર મજલ કાપતાં જાવ કુંપીસપુર આવી પહોંચી.
દીર્ઘરાય અને શુભથી રાણીએ વરકન્યાના આગમન માટે સંપૂર્ણ
પ્રેમ બતાવ્યો—જે કે તે પ્રેમ હૃદયના ઉંડા કુવાનો નહિ પણ કૃત્રીમ હતો.

સૂર્ય અસ્ત થતાં રાણીએ વરવધુને ત્હેમના માટે ખાસ બાધિયો
મહેલ કે જ્હેમાં રાગરંગની દરેક સગવડ કરવામાં આવી છે એમ
તેણીએ જણાવ્યું હતું ત્યાં રાત્રી ગુમારવા કહ્યું અને તે મુજબ નવ-
પરણીન જોડું કાંઈ પણ સંકટ કે કાવતરાના વહેમ વગર ત્હાં
ગયું. વરવધુ કે જે સર્વ પ્રપંચથી મૂળથીજ વાર્તા હતો
તે પણ સાથે ગયો અને શ્રીમદ્દત્તા ચપનગૃહની બાજુના ખંડમાં સૂતો.

તેણે હૈંધ ધરાણે મૂકી દતી અને આખી રાત તે ભવની રાહ જોતું હતું.
 મધ્યરાત્રીએ જ્યારે આખું જગત નિદ્રાવશ થયું ત્યારે રાણી

સુવણી અને દીર્ઘરાય ગુપ્તગુપ્ત સાખાગૃહ પાસે આવ્યાં. તેમનાં
 હૃદય જેવો ભયંકર અધકાર સર્વત્ર આપી રહ્યો હતો. એ એ પાછો-
 ઝોની ગુપ્તગુપ્ત વાતો સિવાય સર્વત્ર નિઃશબ્દ શાન્તિ પથરાઈ હતી.
 “જુઓ છો શું? બાલમ ! જમણી દીવાસગી આપી રો, કે-
 જેથી કેમ જોવા પામે તે અગાઉ આપણે નાચી છુટીએ અને હમેશને
 કંઈક દૂર થવાથી સૌ મણની તગાઇમાં પોતી અમનચમન કરીએ.”
 જમણી, જમણી, ઉતાવળ થાઓ !” રાણીએ કહ્યું.

“હા, પણ દીવાસગી જુઠાઈ ભય છે, વારંવાર સગમાવશ
 છતાં એ નિર્જીવ, પદાર્થ પણ આવો કાળો કેર વર્તીવશ ના કહે. છે.
 રાણી ! આખા ના કંઠાડોડે મ્હારું હૃદય આનાકાનો કરે છે !”
 ભવનીત થયેલા દીર્ઘરાયે જવાબ આપ્યો.

“કુટ ! મ્હારી સખગી જાણ જમાનવાર પાપી ! શું આટલા
 માટે મ્હે ત્હારી પ્રીતિ કરી દતી? શું આટલા માટે એક અકસ્તીની
 રાણીના પયંકને ભાગીદાર ત્હને બનાવ્યો હતો? કાપર ! કાચીવટને
 સગવનાર હીજડા ! લે કું દીવાસગી સગમાપી આપું છું, મુક ત્હને
 આ ધાસમાં અને જો પછી કેવા આપણાં સખગાં કુઓ અને સખગી
 ચિંતાઓ એ આગમાં જગી ભરમ થાય છે !”
 દીર્ઘની સંસારવિવેકશુદ્ધિ જરા ભગતી ચૂં, હતી તે પાંખી આ
 મેલા વળગાટને લીધે થોડાં. દીર્ઘરાયે પ્રથમે હિંમતે એકડી
 કરી, રાણીએ આપેલી દીવાસગી પકડી અને મહેલ સગમાઓ, અકસોસા
 એક પગમાં મહેલ સગમા ઉઠ્યો અને ચોતરફ ભયંકર એવિ દેવાઈ રહ્યો.
 નરકાધિકારી દીર્ઘ અને સુવણી તેમનાં કુરુએ માટે હરખાનાં
 હરખાતાં આવ્યાં ગયાં અને મહેલમાં તે કુમાર ભવનીત થઈ ઉઠ્યો.

અને આગથી બચવા આમતેમ દોડવા લાગ્યો. દુરતજ પાસેના ખંડમાંથી પ્રધાનપુત્ર નીકળી આવ્યો અને કુમારને હિંમત આપી, જમીન ઉપર લાત મારી સુરંગનો રસ્તો ખુલ્લો કરી હેમાં ઉતરવા વિનવવા લાગ્યો. કુમારને આથી આશ્ચર્ય લાગ્યું; પણ પોતાની અર્ધાંગનાને બગાડી મુકીને નાશી છૂટવા લેણે રપટ ના કરી.

“મહારાજ ! જેટલો વિશંબ કરો છો તેટલું જીવનું જોખમ વધતું જાય છે. કાંઈ પણ વાદવિવાદ નહિ કરતાં આપ સુરંગમાં કૂદી પડો. ‘શિર સલામત તો પગડી બહોતેરી.’ આપ સલામત દરો તો અીઆ બારસો આવશે.” પ્રધાનપુત્રે કહ્યું.

“નહિ, મિત્ર ! એ દલીલ મદને માન્ય નથી. જે અીઆ પોતાનું શરીર અને આત્મા મદને સમર્પણ કર્યા છે તેને બગાડા દષ્ટ દું હીચકારાની પેદનાશી છૂટું એ કહી બનશે નહિ આપણે જો અી પાસેથી પતિવ્રતસલામતની આશા રાખતા દોષએ તો આપણે પણ એટલુંજ વાત્સલ્ય અી તરફ ધરાવવા તૈયાર થવું જોઈએ. વરધનુ ! તારા જેવો સુસ મિત્ર આવી સ્વાર્થી વાત સુચવશેએમ મહેં સ્વપ્નમાં પણ આશા રાખી નહોતી. નહિ, દું એને આશ્રિતમાં મૂકી નાશી છૂટીશ નહિ જ ” કુમાર બોલ્યો.

એવી તત્વજ્ઞાનની વાતો કરવાનો હમણાં વખત નથી. મહારાજાં દું સંક્ષેપમાં કહું છું કે એ અી આપની અર્ધાંગના નથી પણ આ સંકટની અગાઉથી ખબર પડવાથી આપની સાથે પરણેલી કન્યાને બદલે વળાવેલી તેણીની સખી છે.”

પ્રધાનપુત્ર ઉચ્ચે શબ્દ બોલેછે એટલામાં તો આગ છેકજ જાળનેની નજીક આવી પહોંચી. વરધનુ સમજ્યો કે એક મીનીટનો વિશંબ થશે તો બચવાનો એકો આરો રહે તેમ નથી, તેથી દુરતજ કુમારને સુરંગમાં ધકેલી પાડ્યો અને પાછળ પોતે પણ દુર પડ્યો.

મકરંડ ૬ મું

લગન વસંત.

અમરે તો કનેહતણા યોગી, અમરે તો કનેહતણા યોગી;
અમરે તો કનેહસખમાં મગ્ન,
તમેહાણં રાગવદનાં રૂદિસખ;
અમરે તો આંતરમાં અનુરાગ,
તમેહાણે બાહ્ય મહીજ વિસાસ.

—મંદસંકર.

કુમાર અમરે તો અને પ્રમાણપુત્ર સરંગમાં પુર નિશ્ચય રસને
કાપવા કાપવા સુરમને બીજે છેડે આવી પહોંચ્યા, કે જન્મ્યાં ધનુ
પ્રમાણ એ પાળીદાર અમરે તો લગન રાત્રી કોતો લેતો હતો. પુત્ર પરધન
અને પુત્ર સામાન આરો રાજકુમાર હાથે પડતી ધનુ પ્રમાણને નવા
સામાન આપવા જોડેલા આનંદ થયો. તેણે મદનદિલ લગને બાંનેને
જોડી સાથે લાવ્યા અને પછી સજ્જા મેજે. કહ્યું: “કુમાર ! તમે
જોડો પ્રાણી આરા હોવા છતાં તદમારા આ સં” સમયે તદમારે
જોડો જરમાં આમલ આપવાને બદલે જોડો
જોડો જોડો સાથે દર-દર જોડો કાપી

જગાએ નાસવાનું કહેવું પડે છે. ફટ ફીર્ધરાય અને પાપી સુલખી
જો આપની દયાતીના સમાચાર ક્યાંથી પણ પામશે તો આપનું
આયુષ્ય અને રૂપતની આશા બંને બેખમાતાં કથી તાર લાગશે
નહિ, એ નકી માનુજો, માટે મ્હારા રાગ ! મ્હારા જીવ ! જલદી
નાસો; પરંતુ સિકલા પડવા છતાં દિમત્ દારશે નહિ. સહિર્મા મ્હોટા-
માં મ્હોટું દયિયાર દિમત્ જ છે. દિમતની કિમત નથી. દાન-શીલ
—તપ અને જાવના એ ચાર સાધના પુર હિમતથી સાધનારને મોક્ષ
સક્રમી પણ આલિંગન આપવા તલપી રહે છે; સંકર્તાઓનું મ્હોટામાં
મ્હોટું દયિયાર દિમત જ છે. માટે સધળી વારાફેરીમાં દિમતથી દિવસ
નિર્મમન કરજો અને સંકટમાંથી અનુભવ મેળવી એ અનુભવ વડે
રાગ્યને વધારે સુખી કરવા વહેલાવહેલા પ્રધારજો. ”

અને હવે પ્રધાને પ્રાતાના પુત્ર તરફ ફરીને કહ્યું: “પુત્રા કુમાર-
ની સાથે પ્રવાસ કર. એમની સેવામકિતમાં કાંઈ ક્યાસ રાખીશ નહિ.
રાત્ર તરફની વફાદારી અને મિત્ર ત-ફના પ્રેમની કસોટીનો આ વખત
આવી પુખો છે અને ઘાં લેને શ્વેદમંદીથી પસાર કરે એવું
જન્દારે હું જાણીશ ત્હારે હું સ્વર્ગીય સુખમાં કુનીશ. ”

એમ કહી બંનેને હેલ્લી સલામ કરી વિરોગદુઃખથી છાતી
ભરાવાથી નિઃશબ્દ બનેલો પ્રધાન સ્તબ્ધ થઈ ઉભો અને બંને પુવાનો
અધારૂઠ થઈ, નમન કરી, પલાયન કરી ગયા.

તેજા પુર બેસથી અન્ધ દોડાવતા ફટલેક દિવસે કોણેક નામે
ગામના બાગમાં આવી પહોંચ્યા. કુમારને ત્યાં બેસાડી પ્રધાનપુત્ર અન્ન-
જળ લઈ આગ્યો. અને બંને રનાનમંજન કરી અન્નજલથી તૃપ્ત
થયા પછી ભવિષ્યને માટે યોગના ધડવામાં સંઘાયા. આજ્ઞાક પ્રધાન-

પુત્રે એમ સૂચવ્યું કે, આપણા નાસી ઘટવાના ખખર કાંઈ રીતે હીંમંતવાને મળશે તો તે ધૂપા ફૂતો મોકલ્યા વગર રહેશે નહિજ, માટે આપણે વેશમદલો કરીને વિચારવું એ વધારે સહીસતામત છે.

છેવટે બ્રાહ્મણનો વેશ લેવાનું હતું. ખજા ઊપર જનોઇ પહેરી લીધી. કપાળે તીલક કર્યું. કંઠે શ્વાસ ધારણ કરી. પાધરીમાં ટીપણુ ઝીસી લીધું અને હાથમાં ટુંબકું ઝાલી લીધું. એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણનો પુરો ઠાઠ જમાવી નગર તરફ જન્ને ચાલી નીકળ્યા. પહોળો છાતી, મનદર મહેરો અને પ્રચંડ શરીર: એ સર્વનું તેજ ધૂપાવવા પહેરેલો આ વિશુક વેશ જો કે કુદરતી ખુબીઓને ઊંઝળ છુપાવી શકતો નહતો તો પણ મંદમર્તિ સહુઓની આંખને આકર્ષે તેા હતો જ. આ જ ભૂરેલો શહેરમાં પેઠા એટલે સોઝાની ટોળેટોળાં લેખને જોવાને એકઠાં થયાં. અદ્ભૂત તેજ જોઈને કાંઈ એમ કહેતા કે, આ તો ખરે ખર ભૂરેલો જુમિપર મનુષ્ય રૂપે પધાર્યા છે. સર્વ કાંઈ વિવિધ કલ્પનાઓ કરતા હતા એવામાં વસુમતિ નામે એક બ્રાહ્મણે એકાએક આંત્રીને જન્ને ભૂરેલો સમક્ષ સામ્રાંત્રિ દંડવત કીધા અને પછી આશંત પ્રિમાળ અને નમ્ર સજ્જેથી વિનંતિ કરી કે, " મહારાજ ! આજે મહને કલ્પવૃક્ષ ફળ્યું ! આજે મહારે ઘેર સ્નાનાનો સૂર્ય ઊગ્યો ! કે જેથી આપ જેવા દેવાંસી નરતું સ્વામત કરવાનો પ્રસંગ મહને મળ્યો. આ દાસની અરદાસ હીમે ધરીને મહારં મંદીર પાવન કરશો ? "

બ્રાહ્મણની આ આગ્રહયુક્ત વિનંતિ સાંભળીને કુમારને ધણે સંતોષ થયો. પરંતુ પ્રધાનપુત્રે ખુશરો કર્યો કે, " આ વિનયના મૂળમાં કાંઈ પણ સ્વાર્થ હોવો જોઈએજ, નહિતો નહત અગ્તાણ્યા એવા આપણા સરખા મુસાફરોને આટલી બધી આજીજી કરવાનું શું પ્રયોજન હોય ? મને તેમ હો, પણ આ જનની આજીજી સ્વીકારવામાં

આપણને કંઈ દામ બેસતા નથી " કુમારે એ સલાહ સ્વીકારી અને
અંને મિત્રો વસુશ્રુતિની સાથે ત્રેના ઘેર ગયા, જ્યાં તેઓને એક
પુષ્પના પલંગ ઉપર બેસાડવામાં આવ્યા.

બાહ્યના વેશમાં પુષ્પસાધ્યા ઉપર બેઠેલા શ્રદ્ધાદત્ત અને વરધનુ
આ સમયે જોઈ તાણુન થતા હતા અને દર પાસે વળી કંઈ વિશેષ
કુતુહલની આશા રાખતા હતા. તેઓને પુષ્પસાધ્યા ઉપર બેસાડી શ્રદ્ધા-
દેવ પ્રદુક્ષિત વદને કુરાગસિમ પૂછવા લાગ્યો અને બીજી આડીઅવળી
વાત કરવા લાગ્યો, એટલામાં એકાએક એક વીજળી ઝળકી ! પંદર
વર્ષની એક સુવર્ણલતા સરખી કુમારિકા બાહ્ય પાસે એક હરિણી
મોંઘે દોડી આવી અને " પિતાજી ! રસોઈ તૈયાર છે " એમ કહી
જાયે કે પરાણાઓને જોઈને ચરમાઈ ગઈ હોય તેમ પાછી ચાલી ગઈ.
શ્રદ્ધાદત્તની નજર તે દુઠ્ઠા પ્રસંગમાં તેણીના ઉપર પડી હતી અને
ત્યાં જ ઠરી રહી હતી. તેણીના રમતીઆળ ચબ્બે ત્રેને હૃદયમાં
ચરમ થઈ પડ્યા હતા. તે જરા હિમતવાન થઈ એ કન્યા સંબંધી
કંઈ સવાલ પોતાના યજમાનને પૂછવા જતો હતો એવામાં તો ત્રેણે
ત્રેમને જમવા ઉઠવા વિનંતિ કરી. ત્રેણે ઉઠવા અને બોજનગૃહમાં
ગયા. કોઈ દેવકવન જેવી સ્વચ્છતા અને સુગંધી ત્યાં ચોતરફ ફેલાઈ
રહી હતી. માથે સીલીંગ જડી હતી કે જેથી થાળીમાં જીવજંતુ પડી
આણું ઝેર થાય નહિ. ખુણેખાંચરે પણ ધૂળનું નામ ન હતું, કે જે
ખુણી મુકાવણી છ બારીઓથી આવતા અને મગજને પ્રદુક્ષિત કરી
બોજનને પચાવતા પવનના ઝપાટાથી ઉડીને થાળીમાં પડે. પાટલા
અને વાસણો તદ્દન સાફ હતા. રસોઈ પીરસવાની સુક્તિ યિત્તા-
રૂપે હતી. અને આ સમગ્રી વ્યવસ્થા
છે એવું જાણી આવતાં વળી

મધ પડી છેવે આજ વિચાર આનંદથી ખાવા માડ્યું. 'પવનની
સંકરીણી, જમાની સ્વચ્છતા, સુંદરીના વિચાર અને વચ્ચે વચ્ચે
મજમાનનો આગ્રહ: એ સર્વને લીધે કેટલું ખર્ચાણું છેવું' હોને જાન
પણ રહ્યું નહિ. તે જ્યારે વધારે યોગ્યકે સેવા આનાકાની કરતો
ત્યારે આજણું કહેતો કે—" મહારાજ! ખાવામાં ઈલાવળ કે બિરમરી
કરવી એ અંતમધાત કરવાનું કામ છે. જે શરીરને કમરો બન
દીગવાનાં સુદયો કરવાનાં છે હોને 'સુધિમર્ગપણા' ના કેખાવ ખાતરી,
કે બિરમરીની લીધે કરી નાખવું એ 'મુદરયો' ને જાણવું નથી.
કારણ કે જુદાંજુદાં અને સ્વાગી બિર્મા કમરો માકાને નકાવત છે.
માટે સાકો યોગ્ય પેટપૂર રીતે, આસ્તે આસ્તે, આનંદ વાતો
કરવાની સાથે ખાવો જોઈએ અને તે પંચ દરેકજ નિર્ધારિત
વખતે ખાવો જોઈએ. " આજણની આ નીતિવાક્યો પ્રધાનપુત્રે
હૃદયમાં ફેલરી રાખ્યાં. એમ વાતો કરતાં કરતાં બોમન પુકું થયું
એટલે વળી આજાર સુધીનો સર્વ કુર્મુદગાને બુલાવે આવું એક કુર્મુદગ
બન્યું. આજા કેવું મંગેવું કુર્મુદગ! કેવો આનંદો તર્કે !

પરોણાગન કેવનાર બુદ્ધે કુમારના પગેમાં પેતાનું માથું મુકેલું
અને વિનંતિ કરી: " મહારાજ! આજણને જમાખાને હોને જામણું
કેપર દક્ષિણા અવરમ આપવીજ જોઈએ, એ રીવાજ મહદૂર છે. માટે
આપ ઉનાવળા ન ચાચો અનેકું દક્ષિણા (દાન) લઈ આવું ત્યાં સુધી
જરા થોભના કૃપાવંન થયો. " તે તુરતજ યોગ્યમાં દોડી ગયો અને
અને હાલ્યવારમાં પાછો ફર્યો. ગયો ત્યારે તે એકસો હતો, પણ પાછો ફર્યો
ત્યારે બેકસો હતો! તે બેકણું કેલું હતું કે તે બેકણું એમ તે હો પણ
હોના દાય વંજમાને પેતાનો કુળવાન આજણની હાથમાં મૂકેયો અને
" આ સર્વોત્તમ દાન સ્વીકારો અને દંપતી દીર્ઘાયુષી-સુખી-પ્રતિમાન

હોઆ! "અર્વા આશીર્વાદોથી ધર ગળળી મુક્યું. વાચનારને યે
 કહેવું પડે છે તે દક્ષિણા પેલી 'વીંજળી' ની-પેલી હરિશ્ચંદ્રામિની
 કુમ્ભારીકાની જ હતી? અને એ દક્ષિણા મારેજ, હંમરમા આવેલી
 પુત્રીને સારામાં સારો ટકાણે આપવાં ખાતર જ ભૂટેવે આ અંગણમાં
 અતિથિઓનું આટલું આતિથ્ય કર્યું હતું.

કુવર કૌરમાઈ ગયો. નીચું જોઈ રહ્યો. આનંદસાગરમાં ફૂલ્યો.
 પણ આસાક પ્રધાનપુત્રે જરા દિમ્બત ધરી કહ્યું: "અહો ભૂટેવે! આપની
 આ કૃપા માટે મહારાં આ જાણની મતી હતું આપનો ઉપકાર માનું
 છું. પરંતુ સત્પુરુષોના એ ધર્મ છે કે 'કાષ્ઠની અજ્ઞાનતાને
 ઘોરો લાક્ષ લેવો નહિ.' આપે અમારાં નામે-હામ-ફળ-નાત-ગત
 વગેરે કંઈ પણ જોઈયા વગર કન્યાદાન દેવા જેવી જે ઉતાવળ કરી
 છે તેથી રાગને પરતવાનું જને, માટે હજી વિચાર કરવા વિનંતિ કરે
 છું. હજી કંઈ સમવિધિ થઈ નથી, હજી કંઈ મંત્ર બ્રાહ્મણ નથી,
 હજી કંઈ ફેરા પ્રસાદ નથી."

ભૂટેવે અદ્વૈતાત્મ કોણ! "મહારાજ! જાણી એ તો આપની
 આસાકી બંધ કરે, બંધ કરે! કહેવત છે કે, આકૃતિ જ શુભો
 જોવાની આપે છે. મુખ એ હૃદયનું દર્પણ છે. અને મુખનો
 લેણાણ ઉપરથી શુભ દોષ અને કુળ પારખી ન શકાય તો પછી
 અમારું બ્રાહ્મણપણું અને વેદનો અભ્યાસ નિરર્થક જ છે. વળી આપ
 સમવિધિ અને ફેરા કરવા સંબંધી છુટકબારી ખતાવે છે તો મને
 આશ્ચર્ય થાય છે કે, આપ બ્રાહ્મણ જ નથી. બ્રાહ્મણ હોત તો જાણત
 કે વિધિઓ ચોખ્ખી અને પાળવી કે તોડવી એ સર્વ બ્રાહ્મણનું જ
 કાર્ય છે. દેશ-કોણ અનુસાર વિધિઓ અમે ચોક્કસ જાણ. કમં એ
 પુરાણીના પ્રસંગ દોવાથી એનો જરા ઠાઠ દેખાય એટલા માટે મંત્રો

ચ્યાર અને વિધિઓ દાખલ કરી છે. નહિ તો શું એક કન્યા એક
 પુરુષને બન્નેના પિતા અને સ્નેહીઓ સમક્ષ પોતાનો હાથ અર્પણ
 કરે એજ સંમતિ પુરુષ પ્રમાણપત્ર નથી ? ફેરા, ફેરવો કે નહિ પણ
 આખી જીંદગી સુધી કન્યાને વરના પાછળ ફરવાનું જ છે. પરણવાની
 દિવસ ધરનાર એક માણસ, બીજા મનુષ્ય પ્રાણીનો માલિક થવા
 આવે, તે શું તે આશ્રિત જનના સુખદુઃખોથી વિખાતાં પણ દિવસ
 પડશે, સમય અનુસાર વર્તણું પડશે, દુઃખોથી વિખાતાં પણ દિવસ
 રાખી સંસાર ચક્ષારવો પડશે: એ સર્વ નહિ જાણતો હોય ? અને જો
 જાણતો ન હોય તો તેવા માટે એકજ વખતના આવા ધસારાથી
 શું દહાડો વળવાનો હતો ? અને જો જાણતો હોય તો આવા પ્રસન્ન
 પ્રયોજન જ શું છે ? અને જાણણો મંત્રોચ્ચાર કરીએ છીએ, તે કંઈ
 દેવની કૃપા વરકન્યા ઉપર ઉતારવા અર્થે નહિ પણ હરતમેજાપના
 આનંદી વખતને મધુર સંપ્રદોષચારથી વધારે આનંદી-વધારે આનંદ-
 કારક બનાવવા માટેજ. શું જાણ કે ગણપતિ એવા મૂર્ખ છે કે, બુદ્ધિ-
 ચ્યાર દેહ માટે પ્રાર્થના કરતા જાણણની વિનંતિ સ્વીકારીને ફરક વર-
 કન્યાને લાંબું આયુષ્ય અને પૈસા આપી દે ? એમજ જો અપાણું હોય તો
 કેટલીક કન્યાઓ ધારીમાં જ રહે છે, કેટલીક માસ પછી અને કેટલીક
 બે-ચાર વરસે, તે કેમ જનન ? જાણણના મંત્રો તે વખતે કંઈ ઉડી
 જાય છે ? મહારાજ ! એ સર્વ અજ્ઞાનને માટે છે. સંમતિ અર્થે તો
 સર્વ ક્ષેત્રે જોડાણ-સંધાણ ક્ષેત્રોમાં છે. વર-કન્યાએ સાચા દિલથી
 દીક્ષા લેવા અને જન્મે પશુના માણસો વચ્ચે, જીંદગી સુધી બેઠા
 રહેવાનો કરાર વચનથી જાહેર કરવો એજ 'સંમતિ' આપી આપને સનાતન
 ધર્મ કે જો એનેજ સંમતિ કહેવાય તો પછી આ કન્યાનું લગ્ન તે સંમતિ
 ન કહેવાય; કારણ કે તેણી તો આ અતિથિને આજખતી પણ નથી.

પણ નહિ, શ્રીમ નથી; પ્રધાનપુત્ર ! (હવે આપણું પોત સમજી પ્રવેશ
 કરીશ) આપના આ રામજી અને આપ, માતાના ત્રાસને ક્ષીધે નાશી
 નહીં હો અને આજે આ જગ્યાએ આવી પહોંચવાના હો એવું
 મને એક નિમિત્તીઆએ જણાવ્યું હતું. તેની પાસેથી વળી આ
 કન્યાએ આવનારનાં મુલ્ય-શક્તિ આદિ સંજ્ઞાની યાન પણ મેળવ્યું હતું
 અને તે જ વખતે આ વીર પુરુષને જ વરવા તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.
 હવે આપ જોશો કે, આ કાંઈ દીંગણા-દીંગણીના ખેલ નથી પણ
 સ્વયંવર જ છે; કારણ કે જેમ મ્હારી પુત્રીએ કુમાર શ્રી બ્રહ્મદત્તને
 વરવા જ નિશ્ચય કર્યો હતો તેમ બ્રહ્મદત્ત પણ હમણાં તેણીને જોઈ
 પ્રસન્ન થયા હતા એવું મ્હેં તેમની સરખાંદી આંખ ઉપરથી જરાબર
 જોયું હતું. તો આ લગ્ન એ 'સ્વાભાવિક લગ્ન' છે અને એમાં
 કૃત્રિમ ક્રિયાઓની જરૂર નથી. મ્હોંમાંથી વચન નીકળ્યું એટલે
 પરણી જ ચૂક્યા; માટે હવે ફરીથી હોડો અને આ વેશ પણ દૂર કરો.
 ભય દૂર થતાં સૂંચી અહીંજ રહી આ ઘર પાવન કરો અને આપ
 જેવા ખાનદાન અતિથિના સત્કારમાં મુજ રંકથી કાંઈ કસુર થઈ હોય
 તો क्षમા કરો. "

બ્રહ્મદત્તે અને વરધનુએ બૂદેવના વચનને માથે મ્હકાવ્યું અને
 તેણી બાહ્યલુનો વેશ દૂર કરી મૂળ વેશમાં સજ્જ થયા, જે જોઈ
 બૂદેવ અને કન્યાને બહુ હર્ષ થયો. વાણ્યામાંથી સૂર જેમ કમળા ઉઠે
 તેમ બન્ને યુવાનો શોભતા લાગ્યા. સસરા કે જે પણ એક વડીલ
 તરીકે જ ગણાય છે તેમના માન ખાતર તેણી બે દિવસ ત્યાં નહા

પ્રકરણ ૯ મું.

વિયોગ.

But as we meet and touch each day
The many travellers on our way,
Let every such brief contact be
A glorious helpful ministry !
The contact of the soil and seed;
Each giving to the other's need—
Each helping on the other's best,
And blessing each as well as blest !

—S. Coleridge.

પાઠશા પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા કે દ્વિવિધ પુત્ર સ્વર્ગદત્ત
જૈનમતવિધિ કે વૈદિક સત્ત્વવિધિ, કાંઈ ક્રિયા કે કાંઈ ખર્ચ ક્યાની
રદાપતા સિવાય પ્રાણીપુત્રોને પરજૂમાં અને સસરાની અત્યંતે અપ્રમદને
લીધે બે દિવસ ત્યાં રોકાયા. એ બે દિવસ આ મદાન નર અને
ખાનદાન જમાઈની સેવાચાકરી જાળવવામાં વસતીશ્રુતિએ કાંઈ કમીના
રાખી નહિ. તેમજ ત્હેની પુત્રી અશ્રુમતી પણ પોતાના આ મનમાન્યા
પતિને રીઝવવામાં કાંઈ ક્યાય રાખે તેની નહતી. તે બન્નેનાં ચક્ષુ
અવારનવાર તારામૈત્રિક રચતાં, અથવા 'જૈન સ્ત્રીઓ' થી ખોડાજની.
મનદર બાધામાં કહીએ તો—

“ પરીક્ષા પિયુષ ખેખતી, પતિ પંચલો પેખે:
તે પંચમ મિદામિખે પામીયા સજન દિન સેખે ”.

પરન્તુ હેમનું આ સુખ ‘અજ્ઞાનાંહ’ નહોતું. વિયોગ દુઃખના
મ્હોરા વાદળથી દંભના સરખંબલું આ સયોગસુખ માત્રે દાણિક હતું.
જાણતના માથે મારો ફરતા હતા, હેનો જીવ ભેખમમાં હતો અને
હેને કોઈ જાણ્યું હતું વખત રોકાવું પાસવું નહોતું; તેથી તેણે
મરતા ડરતા—રંખેને મનવંત્રનાનું કામજી હૃદય બેદાહ જામ જીવા
મને થીધે પંચાંજ પ્રેમજી શબ્દોમાં પોતાના જૂદા પડવાના ધરાદા
સંજ્ઞામાં ઇસારો કર્યો.

એ ઇસારો ચાંદ્રા તુલ સેમજી ગ્રંથ. હાથે મ્હડસો ચિંતામણિ
ખાવા તેણી તૈયાર નહોતી. હેની આંખમાં અશ્રુ લરાઈ આખ્યાં પજી
હિંમત ધરીને હેણે પોતાની વકિલાત શરૂ કરી:—

“ આશાના વિશ્રામ વાસેશર । પ્રીતિ સંધારસ પીજે.

“ પ્રથમ સમાગમેમાં શુભ, પિયુષ । નાર નિરાસ ન કાજે ૧

“ જાવા નહિ ૨, સ્વામી થઈ દાણ જીવે

અજાગી નહિ રહું ૧.

“ હૃદયમાં તમને સિમર સ્થાપ્યા, શુભ સુવાસથી વાંસી;

“ ઉધક થવા જાવો પરદેશે, નાખી પ્રેમની ફાંસી ૨

જાવા નહિ દઉં ૨—

“ તન-મન-ધને જીવન । હૃદયે પ્યારા પ્યારા પ્રાણધાર;

“ તમ વિના સંસાર એ સુનો, વળી સુના સજ્જમાર ૨.

જાવા નહિ દઉં ૨—

“ માત્રી પિતાજી, સાધ્યો સુપેરે હાથ;

“ હવેછે-લાજ તમારે હાથે, નિશ્ચયો નાશુક નાથ રે
જવા નહિ દઈ રે—

“ સાચું સગપણ, સ્વામી ! તમારું, ઈશુ જાવ તમ આધાર;

“ સાસના સુન વિશુ કેઈ ખીજો, નથી આસનો સુનાર રે
જવા નહિ દઈ રે—

“ પ્રિતમ વિશુ પીયરીએ રેતાં, સુદરીઓ નવ સોહો;

“ અણચિંતા શિર આજ ન આવે, સંપદનું મન મોહે રે
જવા નહિ દઈ રે—

“ પ્રાણુરમણ નવ નાભિએ બેસે, રવો અધર જીવ આવી;

“ દયા કરો દાંપતાની ઉપર, કહુંછું સિદ્ધ નમાવી રે
જવા નહિ દઈ રે—”

કુમાર મળગળો થઈ ગયો. જવું ગમતું તો ન હતું પણ બસી રહેવું પાસવણું પણ નહોતું, તેથી ગદગદીત કરે કુંડા જ ઉત્તર વાળ્યો:—“ એ બધું સંભળવા મને કાન છે અને સમજવા શક્તિ છે તથા મહારી મધુરી મૂર્તિ માટે હૃદયમાં જ્યાં પણ છે; પણ જ્યાં સિવાય થાસે તેમ નથી. ”

બધુમનિએ કહ્યું:—

“ દારૂ કુંડા એ દિશકું દહશે, કરવો કેમ નિવેરો;

“ જરૂર જવાનું હોય તમારે, તો મુજને સજે તેડો રે.

“ ખતિ કરીને ખીજમત કરશું, નિમ જમાડી જમશું;

“ તમ આપ્તા શિર ઉપર ધરશું, નેહો દિન નિગમશું રે.

“ કરી મ્હેરખાની લ્યો તમે માની, જણી દાસી પોતાની;

“ મનડા કરી દાખી મ્હેં તો, જે હતી વાત કહેવાની રે.

“ હવેખાને એમ જો જુઓ, તો મ્હારું શું જોર !

“ જાણીશ એ હું. પ્રીત એકાંગી, જેમ કહી લંબાર રે. ”

એકાંગી પ્રીતિનો ખ્યાલ દષ્ટિ આગળ આરતા જ બાળાથી રહી જવાયું. તેણે છેક નાસીપાસ યદ્ય પડતું મૂક્યું, પણ સમયસૂચક કુમારે ત્હેને પોતાની વિશાળ બાહુલ્યોમાં ઓલી લઇ આશ્વાસન આપ્યું. પોતાના પ્રેમ માટે ખાત્રી આપી જલદી પાછા ફરી સહવાસ સુખ આપના વચન આપ્યું, અને એકલા જ જવાની જરૂર સમજાવી. એથી બુદ્ધિમતીને કંઈક કુંદ વળી, તેણીને કંઈક આશા આવી, વિશ્વાસ બેઠો, અને પરદેશ જતા પતિને બેઠીત કરી મોકલવો એ અશુભસૂચક સમજી આંસુ છુટી તે સ્વસ્થ થઇ અને શીખ. આપવા નિમિત્તે બાકી:-
“આપની ગેરહાજરીમાં પશ્ચંમ તે પારક (અગ્નિ) સરખો, કથુગાર સર્પ સરખો, અને જીવન વેળુના કાળીઆ જેવું થઇ પડશે; માટે જેમ બને તેમ વહેલાવહેલા પધારજો ! ”

પછી તેણી પ્રધાનપુત્ર તરફ ફરી: “ જંધુ ! હાથ જોડીને વિનવું છું કે તમારા રાગના સરીરનું જતન કરજો, ત્હેમનું સરીર કામળ છે માટે સાચવજો. ત્હેમનું મન હમેશ આનંદમાં રહે એવી શક્તિ ક્યાં કરજો અને વખતોવખત કુસલ પત્ર પાઠવજો. ”

વરધનુએ તેણીને સઘળી વાતની ખાત્રી આપી અને પછી તેઓ બન્ને ત્યાંથી વિદાય થયા. જો કે જમીન ઉપર બે જ જણનાં પગલાં પડનાં હતાં પણ મુસાફરી ઉપર ત્રણ જણ કરતાં હતાં; કારણ કે બુદ્ધિમતીનો ખ્યાલ તેઓ કલ્પનામાંથી દૂર કરી શક્યા ન હોતા.

મહારણ ૧૦ મું.

લાલ માટે જ સંકટ !

Sweet are the uses of adversity;
Which, like the toad, ugly and venomous,
Wears yet a precious jewel in his head.

—Shakespeare.

આજે પડતી સંકટો કાલે કાંઈ કિમતી લાભ આપતા માટે જ આપણને બેઠતી હોય તો કાલુ જાણે ! સંકટો જતાવોમાં એમજ જાણે જોવામાં આવે છે અને આપણી ;વાતના નામના સંબંધમાં પણ એમજ જાણે છે અને જનતામાં છે તો પણ કાલુ જાણે આપણે મનુષ્યો કેવીએ માત્ર વચરની માટીના જાણે હીએ કે જરાસા સંકટ ને જોઈ આપણે કાટી પડીએ હીએ. " કહેક સંકટ નવો અનુભવ આપવા માટે જ છે " એ સત્ય ઉપરાંત બહુખરા સંકટ તો વળી પ્રત્યક્ષ (દ્રશ્ય) લાભ આપનાર નીવડે છે. જાતકાને કુલટા ના કાપે ક્રી-રત્ન અર્થે તે આપણે જોઈ જવા અને હજી જોઈએ કે લેને સિર પુરતમાં પડવાનાં સખત સંકટ માત્ર લેને સર્વ રત્નોથી મિટ એવું વિદ્યા-રત્ન અર્જવા માટેજ પડે છે.

નવપરણીત જાંબુમતીને છેડી કુંવર જાતકા અને પ્રધાનપુત્ર

સાક્ષી નીકળ્યા, તેઓ પ્રણે દૂર ગયા નહિ હશે એવામાં હેમને એક મુસાફર મળ્યો કે જાહેને નહીન સમાચાર પૂછતાં જવામ મળ્યો કે નારદ હીર્ણ્યમિત્રની માદી મયાવી પડીને, મિત્રપત્ની સાથે બદસામ સાથે છે અને મિત્રપુત્રના સંહાર માટે કરેલા સામાન્યદમ્ભાથી બચેલા તે કુમારને મારવા તહેણે ચોનરફ મારા મોકલ્યા છે, કે જે મારાઓ ફેકે મ્હોડા રસ્તા રોકી બેઠા છે.

આ ત્રાસદાયક સમાચાર સાંભળી આ જાને પચીકાચ જાહેર રસ્તો દુરત ધોડ્યો અને જંગલ દારૂ વળ્યા. તાપ સખત હતો અને કાંટાવાળી વિષમ જમીનમાં આસવાનું હતું તેથી કુંવર સાકળો અને તૃપાતુર થયો. હેને એક સરોવર નજીકના વૃક્ષ નીચે બેસાડી પ્રધાન પુત્ર સરોવરમંથી જળ ભરવા મ્યો.

સરોવર તદ્દન સાંત હતું. એ શાન્તિમાં ભંગાણ પાડનારો એક પક્ષી સરખાતો પણ અવાજ ત્યાં અતો નહોતો. જ્ઞાન આફે બપુંકર મ્હેનના વટેમાર્ગે એ સરોવરના ઓઘાવાળા બાગમાં સૂતા હતા અને થણા યાત્રી ગયા હોય એવા દીસતા હતા.

વરધનુ ત્યાં જ જળ ભરવા આવ્યો. તહેણે આ સાંત જગામાં સાંત માણસોને ગાદીનિદ્રા સેતા જોઇ મનમાં વિચાર્યું કે, આ વખતે આવી એકાંતમાં સુનારાઓ ખરેખર કુત્સી હશે. મનુની પ્રગ કું છું અને આ પણ તેની જ પ્રગ છે. માનવ તરીકે—મનુના એક સંતાન તરીકે મ્હારે મ્હારા આ બાધઓનું કુઝળ અને ત્યાં સુધી દૂર કરવું જોઇએ.

મન સાથે એટલી ગોઠિ ક્યાં પછી તહેણે પાણીમાં સુવર્ણ પાત્ર પ્રવેશ્યું. ‘શુદ્ધ-શુદ્ધ-શુદ્ધ’ એવો અવાજ થયો; ત્યાંની સર્વવ્યાપ શાન્તિનો ભંગ થયો. દુરતજ સાતમાંનો એક પચીક હોતો થયો.

અને થોડીવાર આ અવાજ કરનાર તરફ ટગરટગર જોવાં કર્યા પછી પાસે પોલી લાકડી તે અવાજ કરનાર ઉપર અજમાવી. વરખનુએ અપર્યાપ્ત નોંધ સમયસૂચકતા વાપરી. પોતે કસરત છીએતો, હોવાંથી એ જાણે છે એ સહેલાઈથી ચૂકાવ્યો. પછી એક દિગ્ગમતવાન પીરની માફક, જાણે કે કંઈ જન્યુજ નથી એવો બહારનાર દેખાવ કરી ચાલ્યો. “આ લાકડી વડે તું શું કહેવા માગે છે ? શું આ લાકડી માનવ ધર્મનો ઉપરેશ કરે છે ?”

“ના; એ લાકડી માનવ ધર્મનો નહિ પણ ફતકર્મનો પાઠ બજાવી શકે છે. રાજ્યચોરને શોધી કઢાડી હોમને પોતાના નેવાજ સીધા કરી શકે છે !” જવાબ મળ્યો.

“શ્રેય છે તો ધણું સારું; જો, એ સીધી છે, -સરળ છે. એ તારા જેવો કુરીમ જવાન આપી શકે નહિ. ત્યારે તું શીખે, પ્રજાનું ધન પ્રજાની મઠકથી એકઠું કરીને હોને સ્વસ્થપોગમાં - સ્વસ્થપુમાં અને પ્રાજ્ઞોજામાં ઉડાવે તેવા રાજાશી રાજ્ય ચોરનેજ એ લાકડી બરાબર સીધા કરી શકે. જા, જત્તાથી આવ્યો હોય ત્યાં પાછો જા; ત્યાંના સુખાગરા શીમતો અને પ્રજાપીડક અમલદારોપર એ લાકડી અજમાવ. એમને શીખવ કે દરામતું ખાણું પચવાનું નથી. જા, હોમનાં ધરમાર લૂટ અને તે વડે તારી આ દુઃખી જજ્ઞાતી રિધતિ સુધાર અને તારા જેવા જીભ અનેક મહેનત કરી શકે તેવા અને મહેનત કરવા તૈયાર જનાં જૂણે મરે છે તેવા હજારો સામાન્યોને વહેંચી આપી હોમનો આશિર્વાદ મેળવ. જા, પ્રજાનું ધન ભૂરી પ્રજા પર ભુલમ કરનારા તારા રાજાની મરદનપર આ લાકડી અજમાવી લે; જા, એ દરામી રાજાના ખુલામતીઆ અમલદારો એટલે કે જીભ નંબરના ‘રાજ્યચોરો’ની કમરમાં એ લા-ડી અજમાવી લે. જા;

પ્રજાની રૂ. ૧૦) જેટલી મહેનતને બદલે રૂ. - ૧) આપી . શ્રીમંતે
બની એકમાત્ર કરનારા ત્રીજા નંબરના 'રાજ્યચોરો'ના દીવ્યરૂપાં એ
લાકડી અજમાવ; અને છેવટે — જોકે ભૂતતો — છેવટે, સ્વર્ગ આપવાની
સરતે 'જેઓ પ્રજાના રોટલા અને ભુદ્ધિ બન્ને હારી જાય છે અને એ
રીતે રાજ્યને નિર્મોલ્ય કરી નાખે છે' એવા 'રાજ્યચોરો' ના તો પગમાં જ
એ લાકડી અજમાવજે. અહીં તે લાકડી અજમાવવાનું સ્થાન નથી;
અહીં તે લાકડી કાંઈ નવો પાઠ શીખવી શકે તેમ નથી; કારણ કે
તું જોને તારી સામે ઉભેલો જોમની દૃષ્ટિથી ભુલ્ય છે તે તો આ
તારી લાકડી જેવાજ સરળસ્વભાવી છે. માટે "મૂર્ખ ! હીચકારાપણ"
હોડી મેં કહેલું કામ જલદી કર. "

" હાહા, તે જ કરોશું; પણ પ્રથમ અમારી ભુખ ભાગવાના
પરોપકાર માટે ત્હને તો લૂટીશું જ " પેલા રાક્ષસે કહ્યું.

" મહારી પાસે કાંઈજ નથી કે જે હું ત્હને આપું. નહિ તો
મહારી મીજથી કાંઈ પણ માનવને સુખી થતો જોઈ હું ધણે
સુખી થાઉં. "

" આ લાક્ષણ્ય એમ નહિ માને; એને જરા પુષ્પાંજલિ આપવી
પડશે " એટલું મન સાથે જરબડી પેલા વિક્રાળ મહેરાના વટેમાર્ગે
પોતાના હાથે સોમતીને જગાડ્યા અને વરધતુને ઘેરી લીધા.

" ત્હમે શું કરવા માગોછો ? " વરધતુએ પૂછ્યું.

" અમે તારી ચટણી કરવાના છીએ. "

" ત્હમારા મોં એવાં દીસતાં નથી ! "

" હુઆ, ચોર, બદમાસ ! એકત્રો જાણી દયા ખાધએ છીએ
તેમાં આટલું ફાટયું ફાટયું બાલે છે કે ? ભુલ્યોછો શું, મિત્રો ! ઉઘાડી
દો એવું યેકું. "

સાત તરવારો ઝેંચાઈ અને હિન્દુઓના સખન તડામારે તે આંખો બંધ થઈ જાય એટલે પ્રકાશ દેવાની રહી. પરંતુ તે તરવારો વરધનુ ઉપર પડે તે પહેલાં તો લેખાના જ એ કે તેઓને તેમ કરતા વાપો: " સહુર; આપણે એનું" ખુન કરવા નીકળ્યા નથી. એના સોજની આપણા રાજનો ચોર છે. આપણે એના સોજતીને શાંત્રીને મારવો છે. તો આને મારવાથી એનો પતો કેમ કરી લાગવાનો હશે ?"

તેઓએ તરવાર આનમાં નાખી. અને વરધનુને માત્ર મારફાટ કરવાનો દરખાસ કર્યો. " કેમ રે ? તું તારા પેલા સોજની મિત્રનો પતો જનાવે છે કે પોતાનું જ ઘર ઝોચા ખુશી છે ?"

નિરસારમુક્ત દાસ સાથે વરધનુએ જવાબ દીધો. " એ જ કામ માટે જો તમે આવ્યા હો તો આટલું લાંબું ફારસ કર્યા સિવાય પહેલેથી જ તે કહી દેવું હતું. તમે પેલા મારેજ 'મારા' લરીકનું કામ કરો છો અને મારી પાસે પેલા નથી તો તમને મહારી મહાદેવી પેલા મળે એ જોઈ હું ઉલ્લેખ ખુશી થઈશ. અપ્રસન્ન જેમ પોતાની ઉદ્ધતાઈથી આ અને કામનું અપમાન કરી નાહો તેમ રહેને જતાં મારી સાથે પણ ઉદ્ધતાઈ કરવાથી મારે લેની સાથે અશુભનાર થયો છે. તે હમણું જો કામમાં પડો છો, તોને તમને ખુશીથી પહોંચી જો અને તમારું જ્ઞાન દીર્ઘરાવ પાસેથી મેળવો. પણ માફ રાખજો, મહેં પ્રથમ કલ્યાણ પ્રમાણે વધુ મોટા જ્ઞાનને પણ છોડતા નહિ. "

" કેવો કોણે કમરો છે ? વાર, તું આવજો આવ અને એ કામનો રસ્તો અમને જતાવ. " પેલા મારાઓના વડાએ કહ્યું.

આગળ વરધનુ અને પાછળ એ સાતે મારાએ આવવું રૂર કહ્યું. સરોવરની જે બાજુ અપ્રસન્ન બેઠો હતો તેથી જરા નીચાણના કાગળા

જેમને તે દેરી ગયો અને બ્રહ્મદત્તને સંભળાવવા મ્હેટેથી બોલ્યોઃ
 “ ભુલ્યો, ત્હમે સાતે જથ્થુ એકદમ એ સુદામા દાખલ થઇ જાશે
 અને એકદમ તરવારના સાત પ્રદાર અંદર સંતાયેલા બ્રહ્મદત્ત પર
 કરજો એટલે ત્હમારો બહેડો પાર થશે. અને જો ચૂક્યા તો તે બપ-
 ઠર માણસ આડોઅવળો અટવીમાં નાશી જશે. ”

નાશી જવાની આ સુચના બ્રહ્મદત્તે સંભળી અને તુરતજ જીવ
 લઇને ધીમ જંગલમાં દોડ્યો. બપઠર અટવીમાં તે ધણો દુઃખી થયો.
 પણ પ્રાણને બચાવવા માટે શું નથી કરવું પડતું ? અગર શું વિપત્તિ
 ગમે તેવા સુવાળાને પણ કંઠજી થવાતું નથી સીખવતી ? પણ અહો-
 રાત્રી આ પ્રમાણે બટક્યા પછી ત્હેણે એક ટેકરી ઉપર એક તાપસ
 જોયો અને આશ્રમસ્થાન તરીકે ત્હેનામાં આચા જાળી.

તાપસ પાસે જતાંજ ત્હેણે ત્હેને સત્કાર આપ્યો અને પોતાનો
 હેવાલ કરેલા ફરમાવ્યું, જે ત્હેણે અચર્ષિત કહી સંભળાવ્યો. આખમાં
 પ્રેમાત્મ સદિત તે તાપસ ત્હેને બેટી પડ્યો અને જણાવ્યું કે “ હું
 ત્હારા સ્વર્ગસ્થ પિતાનો લઘુ બન્ધુ છું અને ઘણાં વર્ષથી તાપસ
 થયો છું; ત્હારા ભાઈના એકના એક બાળકની આ દશા જોઇને
 તથા રાત્રીની દુર્દશા સંભળીને મ્હને ઘણું લાગી આવે છે; પણ
 છેવટે એ બાળ ત્હારા જ રક્ષણ તો બની પુગ્યો છે એ જોઇ
 સમજું દુઃખ ભૂલી જઈ છું. બેટા ! તું અહીં સુખેથી રહે. ઋતુ-
 ઋતુની કુદરતી લીલાઓ જોઇ મનને પ્રસુહીત કર; જંગલની નિર્મળ
 દવા અને તાજ વનસ્પતિના ખોરાકથી શરીરને મજબુત કર; ત્હારી
 પાસે ભરેલા વિદ્યાના ખમ્બના શીખો બુદ્ધિને ઝાંઝ કર. અને પછી એ
 ત્રણેની રહાયથી તું ત્હારા શત્રુને ઘણી રહેલાઈથી હંકારી શકશે. ”

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વાંસની જાળીમાં અધર હાંટકતું મસ્તક.

ખાડો ખોદે તે પડે, નિદે તે નિંદાય;
પોતે બેઠી જે કરી, તેમાં જન જકડાય.

કાકાની પાસેથી વિદાકલા સંપાદન કરતાં કેટલોક વખત બીતીત થયો જિવામાં બળી એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. ઊંઘાદત કુમાર એકદા વનમાં કુદરતની શોભા જોવામાં મગ્ન થઈ બન્યો હતો. એટલામાં એક મદથી જાંઘેલા હાથી તેની દૃષ્ટિ પડ્યો. કુમાર તેને ખીજવવા લાગ્યો. હાથી તેને સૂંઘથી પકડવા દોડતો અને કુમાર આડોઅવળો હટકી જતો. એમ કરતાં બંને ધણા દૂર જઈ પહોંચ્યા. છેવટે વરસાદના એક આપટાને લીધે હાથી નાશી ગયો અને જીંજ-યસો કુમાર એકલો પડ્યો. તપાસ કરતાં તેને જણાયું કે કાકાની પર્શુકુટિકાથી પોતે ઘણે દૂર આવી પહોંચ્યો છે. તેને રસ્તાનું જાન નહોતું અને સાંજ પડી ગઈ હતી, તેથી પાસેની નદી આગળી તેને કીનારે આવેલાં સહેરમાં દાખલ થયો.

નગરમાં પેસતાં તે ઘણું જાણ જણાયું પણ માણસ-પશુ-પક્ષી કંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. આથી કુમારને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તે આગળ ને આગળ ચાલ્યો. છેવટે વાંસની એક આડી પાસે આવી પહોંચ્યો.

આ જગાએ વાંસ ખીચીખીચ આવી રહ્યા હતા અને તેમાંથી આખને આંછું દે એવો પ્રકાશ પડતો હતો. આ પ્રકાશનું કારણ શોધવા કુમાર જરા આગળ વધ્યો તો એક તલવાર એક વાંસ ઉપર લટકતી જોઈ. કુતુહલી કુમારે એ તલવાર હાથમાં લીધી અને તેની ધાર તપાસવા માટે એક વાંસ ઉપર ઝટકો માર્યો.

ઝટકો મારવાની સાથેજ એક ભયંકર ચીસ પડી કે જેથી આકાશ ગાંછ ઉઠ્યું અને લોહી ચૂતું એક મસ્તક રાજકુમાર ધ્રુવ-હતના પગ આગળ આવી પડ્યું. આ મનહર મુવાન મનુષ્યનું મસ્તક જોઈ ધ્રુવહત ચમક્યો. પોતાના હાથે ખુન થયું જાણી તેને બારે પશ્ચાતાપ થયો.

વધુ તપાસ માટે વાંસની જાળમાં જુએ છે તો એક વાંસ ઉપર મસ્તક વગરનું શરીર ઉંધું લટકે છે અને નીચે એક કુંડમાં યોગીની ધુણી જેવી ધુણી છે. આથી તેણે અનુમાન બાંધ્યું કે, આ કાંઈ મંત્રસાધકનું ખુન મ્હારા હાથે થયું જણાય છે.

પશ્ચાતાપ કરતો કુમાર હાથમાં તલવાર લઈ શહેરમાં ચાલ્યો. રસ્તામાં કાંઈ માણસ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું નહિ. કેટલેક દૂર ગયા પછી એક અસાધ્ય મહેલ તેના જોવામાં આવ્યો. તે મહેલ સાત માળનો હતો. સુનાની જગાએ સુવર્ણનું પ્લારટર કરેલું હતું, ચિત્રની જગાએ હીરા-માણેક મ્હોડેલા હતા, જે એવી ખુબીથી મોઠવ્યા હતા કે એમનો પ્રકાશ મનુષ્યાકૃતિઓ ઊભી કરતો હતો. એ મહેલની ખુશખો પથ્થુ દૂર સુધી પહોંચતી હતી, જાણે કે સુખડનો જ મહેલ હોય નહિ! મહેલની આગળનો છુટક બાગ ભવ્ય બાગથી મ્હકી રહ્યો હતો.

જડવત આખા શહેરમાં આ ભવ્ય આવાસ ચેતન્યમય હોય એમ કુમારને લાગ્યું; કારણ કે લીલોછમ જેવો બાગ અને સુગંધીની

બહેક કંઈ માણસની હાજરી સિવાય હોઈ શકેજ નહિ. કુટુંબ જોવા ખાતર એક ચોરની માફક તે જારીએ થઈને ઉપર ચઢ્યો અને વિશાળ દીવાનખાનામાં ટાંકીઈ કરતાં જ કંઈ અંધોણીક દેખાવજોઈતું લેતો પગ ત્હાજ થઈ ગયો.

વિશાળ અને ભવ્ય દીવાનખાનામાં એક ખુલામાં એક ઉંચા પદ્મગાઉપર એક કુમારીકા આંસુ વરસાવતી બેઠી હતી. લેતો પોતાક જલુમૂકી હોવા છતાં લેતો ચિત્ત જોવીજ અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં જણાતી હતી. હાથ ઉપર નાણુક દહપચી ટેકવી તેણે નવનકમળને નીચાં ઢાળ્યાં હતાં. “હે મનહર મૂર્તિ ! કંચન જેવી આ કાષા કંઈ પણ સ્મરણ મિન્દ મૂક્યા સિવાય કરમાઈ જાય છે, લેતી શું લેને દવા નથી આવતી ? કે પીઠ-પુરપતિ ! શું છેકજ નિર્જીવ જનસો ?” એવા હૃદીત ઉચ્ચાર લેતો મુખમાંથી નીકળ્યા.

અકસ્મતને આ દેખાવે જે આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું તે કરતાં પણ આ હૃદીત શબ્દોએ વધારે આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું. જલેને પોતે યોગ્યખતો નથી એવી એક કુમારિકા પોતા માટે આવી અજાણી જગામાં મુરે છે એ જોઈતું લેતો કુટુંબજ સામ્યું. લેણે હિમત ધરી દીવાનખાનામાં આસ્તેથી પ્રવેશ કર્યો.

પરંતુ જેવો તે દ્વારમાં પ્રવેશ કરે છે તેવોજ લેતો અવાજથી અમકેલી તે કુમારિકા હાથમાં ખુશ્તી તરવાર લઈ દોડી આવી અને લાલચોળ મ્હેરે બોલી:

“ઓ કુટુંબ સદાસ ! લેને હજાર વાર કહી ચૂકી કે હું અદરાયલી છું. મ્હેં મ્હારું મન અકસ્મત કુમારને સમર્પણ કરી દીધું છે, જે પાછું એમી લેવાની સકિત કે અધિકાર હું ધરાવતી નથી. છતાં તું સત્તામણી છોડતો નથી તો આવ અને સ્વીકાર આ તરવારનું બેટલું.”

આ સજ્જ બોલતાં બોલતાં તેણી દોડી આવતી હતી તેવામાં
 બ્રહ્મદત્તનો મહેરા ત્રેણીના બેવામાં પુરેપુરો આવવાથી ચરમિંદી યમ
 મમ, ત્રેના દાયમાંથી તરવાર આપોઆપ પડી ગઇ, મહેરા ઉપરની
 કોષની રતારો ચરમના ચેરકાને જગા આપી. નયન નીચાં દબ્યાં અને
 અક્રિય-સ્તબ્ધ થઈને તે આરસની મૂર્તિવત્ ઊભી રહી.

બ્રહ્મદત્ત ઊઠેજ નજીક આગ્યો અને નમ્રતાથી ખુલાસો પૂછવા
 લાગ્યો. કેટલીક વાર સુધી હિમત એકઠી કરીને તેણીએ બ્રહ્મદત્તના
 જમણા દાયને મૂજતાં મૂજતાં પોતાના દાયમાં લીધા અને આસ્તેથી
 સુખન કરી મસ્તક નમાવ્યું. પછી પોતાનો ઇતિહાસ ચર કયો.

“ મહારા હેવાના દાર ! હું આપને કંઈ પણ હકીકત જણાવું
 તે પહેલાં હમણાજ મહેં ભજવેલી મૂખાંઈ માટે ક્ષમા ચાહું છું. અંગ
 દેશના ચાંપાપુર નમરીના પુષ્પચૂક રાજની હું પુત્રી છું. આપતું
 એકદા દર્શન થતાં અને આપના ગુણોની વાત સંભળતાં આપની
 સાથેજ પરણવાનો મહેં સંકલ્પ કર્યો હતો. એકદા સખીઓ સાથે સરો-
 વરમાં ન્હાવા ગયેલી ત્યાં કોઈ વિદ્યાધર આવીને સખીઓની દષ્ટિ
 બાંધી લઇ મ્હને અદ્ધર ઉપાડી ચાલતો થયો. તે દુષ્ટે આ મહેલમાં
 મ્હને ઉતારી અને પોતાની મધીન વાસના મ્હને જાહેર કરી. મહેં
 કોઈ રીતે માન્ય કયું નહિ ત્યારે તે મહારા ઉપર જીવમ ગુમરવા
 તૈયાર થયો; પરંતુ મહેં જિનરાજ નામનું રટણ કયું એટલે ભક્તિ
 અને ક્ષીલના પ્રભાવે ત્રેના ચરીર દાદ લાગ્યો. આથી કાપેલો તે
 વિષયાંધ વિદ્યાધર તુરત ત્યાંથી રસ્તે પડ્યો. પણ એટલું બોલતો ગયો
 ‘ કે યાદ રાખ; હું હમણાજ વાસની જાળીમાં જઈ વિદ્યા સાધું
 અને ત્યારે ગર્વ— ”

‘થોડા કલાક જ હુંને મુઆને પશુ થયા છે; દવે હિર ન રાખો; કામલાંગી !’ એમ કહેતાંની સાથે હેજે હેજીની દાઢ પેતાના દાઢમાં લીધા અને દિંમત આપવી શરૂ કરી: “ મંદુરી ! તે રાક્ષસનું અનાવાસે મ્હારાજ દાઢથી ખુન થયું છે, વાંસળગામાં લટકતી તલવારની ધાર અજમાવવા જતાં મ્હારાજ દાઢે, ઉધે મરતી વિદ્યા સાધના તે કામા-ગુરુનું ખુન દમણાંજ થયું છે, દવે ત્હમે નિરૂર બનેલ ”

આ પ્રસ ખગર અને હચ્છોત પતિની અશ્વધારી મુશાકાનથી હાંધેલી બનેલી મુખપત્તી (એ ત્હેનું નામ હતું) પતિની ડોકમાં મુરશ્વિલ્લી માફક ટટણી પડી અને દર્પાંધુ વરસાવવા લાગી.

કેટલોક વારે તેઓનો ઉમરો રાગ્યો અને તેઓ સુખદુઃખની વાતો કરવા લાગ્યાં, ક્ષિવામાં ક્ષુબ્ધચતુનું લશ્ન નજીકના ખંડમાંથી આવના મંદુર અવાજ તરફ ખેંચાયું. આ નિર્ગૂન જગ્યામાં આ માન ડોલુ કરે છે તે હેજે જાણવા હચ્છયું. તેથી મુખપત્તીએ પ્રસાસી કપેઈ કે, “ વિદ્યાધર જ્યારે મંત્ર સાધવા ગયો ત્યારે પેતાના મંત્રથી થવાના પરિણામની ક્ષિને ક્ષેટલી ખાતી હતી કે હેજે પેતાની એ બહેનોને લગ્નની તૈયારીઓ કરવા વરધી આપી હતી. એ બે કુમારિકાઓ કે જે ક્ષેત્ર મલીન લક્ષ્મના વિદ્યાધરની બહેન હોવા સિવાય બીજી કોઈ રીતે દોળીત નથી અને રૂપ તેમજ ગુણમાં મ્હને પશુ જાંખપ આપે તેવી છે તે દમણાં પેતાના ભાઈનાં લગ્નનાં મીન બાવ છે.”

“ અરે ! તે તિયારીઓને મ્હાગ કુલની જાણ થતાં કેટલો ખેદ થશે ! ” ક્ષુબ્ધચે દયાળુ બની કહ્યું. “ તે દવે કપ્ડા, કેમ અને જાને આધારે કુવશે ? ”

“ પ્રાણનાથ ! જે થાય છે તે સારા માટેજ થાય છે. ક્ષેત્ર પાપીની બહેનો કહેવડાવવામાં ત્હેમને કોઈ ફાયદો કે સુખ ન દેવું;

તો એ બાઈના ખુનથી હેમને કાંઈ નુકસાન નથી. અને સહોદરના મૃત્યુથી હેમને સ્વભાવતઃ જ કાંઈ ખેદ થવા સંભવ છે તે દૂર કરવાની સત્તા તો તે ખેદ કરાવનારના જ હાથમાં છે !” અને તેથીએ મરકણું કર્યું.

“તે ઠી રીતે ?” બેદ નહિ પામેલા કુમારે પૂછ્યું.

“આપ બદુગરા છે. કામદેવને લજવનાર આપનું સૈદ્ધ્ય તે બાગાએને દુઃખ ભૂલવનાર થઈ પડશે. આપના ગુણોની ગીતા સાંભળી તે બાગીકાએ બધુંવિયોગનું દુઃખ ભૂલી નવીન આનંદમાં દાખલ થશે. આપ કૃપા કરી અગાસીમાં પધારો, છુએ તે બન્ને આ તરફજ આવે છે. હું તેઓને આપની વાત કરીશ અને ધારવા મુજબ તેઓની લાગણી ખેંચાશે કે તરત આરો સરેદ રમાલ હલાવીશ એટલે આપ અંદર પધારજો.”

તે બાઈ રહે તે પહેલાં તો ગીત ગાતી બન્ને ગેરડીએ દિવાન-ખાનાની નજીકમાં આવી પહોંચી અને સરાવજવાગ કરવા બહેને મુદલ વખત રહ્યા નથી એવો ધ્વજ્જલ અગાસીમાં ચાલ્યો ગયો.

મકરણ ૧૨ મું.

મિત્ર મેળાપ.

ક્રિમ ખરેખર તાર છે—દાર વિના અદૃશ્ય;
ક્રિમી જો ફીલથી રમરે, પાત્ર બને ત્યાં દૃશ્ય.

પરોપકારી મનુષ્યોના મોંઘાટ વખાણ થાય છે; પરંતુ પરોપકાર કરવો કાંઈ રસતામાં નથી પડ્યો. કેટલીકવાર પરોપકારની કિમત ઘણી મોંઘી પડે છે.

આપણી વાતોનો નાયક ક્ષત્રાદત જંગલમાંના ક્ષેત્રોત મહેલમાં અચાનક જઈ ગયો અને ‘અરેબીઅન નાઇટસ’ની કથાઓના સંજ્ઞેત્ર જેવા સંજ્ઞેત્ર વચ્ચે પુષ્પવતી નામની અતિ લાવણ્યમયી કુમારીકાને હૃદયથી પરણ્યો, તેવામાં ગીત ગાતી માતી જે બે ગોરડીઓ તે જગ્યા તરફ આવતી નિર્ધ, લેમની ક્યાખાઈ પુષ્પવતીએ વિચાર્યું કે:—
“આ બિચારી કન્યાઓ મને વરવા માટે મંત્ર સાધવા અપેક્ષા લેમના લાખના લાખ માટે તૈયારીઓ કરી ગીતો ગાતી આવે પણ તે લાખને તો મ્હારા લેમના પતિએ પરણી કાઢી આપ્યો છે, લેમની લેમને ખબર પણ નથી. હવે હું લેમને તે માફા સમાચાર આપીશ ત્હારે તે કેટલી દુઃખી થશે? એ દુઃખ દૂર કરવા માટે એમને કાંઈક સાધન આપું તો કેવું સારું?” એમ વિચારી લેણીએ તે બન્નેને પોતાની સહપત્નીઓ બનાવી સુખી કરવા ધાર્યું અને તેટલા માટે

બ્રહ્મદત્તને જાણાવું કે ત્હેણે થોડી વાર બહાર બેસવું, જે દરમ્યાન તેહેણી તે બંનેથી કાંઈ એકાંત કરવા ઇચ્છે છે. "

પરન્તુ પરોપકાર કરવા જતાં પુષ્પવતી સ્વાર્થ પણ ફાળવી બેઠી ! કારણ કે આસપાસની અધ્યાત્મિક સીનેરી જોવામાં તદ્દતીન થયેલા બ્રહ્મદત્ત ધીમે ધીમે ચાલતો ચાલતો મહેલના કમ્પાઉન્ડમાંથી શહેર બહાર ચાલ્યો અને બધા પણ વરતી વગરના શહેરનું કુતુહળ લાગવાથી આગળ ને આગળ ચાલ્યો જ ગયો. ચાલતાં ચાલતાં તે એક એકાંતમાં પોતાના રૂપેરી પટને ફેલાવીને પડેલા સરોવરના કિનારે બેઠો પહોંચ્યો. આ સરોવરમાં સ્નાન કરીને તે વજ્ર પહેરતો હતો એવામાં ત્યાં એકાએક વિજળી ઝળકી ! એક અતિ યુગસુરત કુમારિકા ત્હેની નજરે પડી ! એકાંત જગામાં વનદેવીજેવી એ કન્યાને જોઈ તે દિગ્મુદ્ધ બન્યો ! કુમારિકાને પણ કામદેવ જેવા કુમારમાં મોહ થયો ! થોડી પણ સુધી બંને એકબીજાને જોઈ જ રહ્યા; છેવટે કાંઈ વાર્તાનું બહાનું શોધી કુમારિકાએ પૂછ્યું :

" આપ કોણ છો ? અને અહીં કેમ બેઠા છો ? "

" હું કોણ છું તે જાણવાની ત્હમને શી દરકાર છે ! "

" મહારા પિતા કે જે અહીંથી થોડી જ મીનીટના રસ્તા પર આવેલા ચોરપક્લી નગરીના માલિક છે ત્હેનો એવો રીવાજ છે કે પોતાની નગરીમાં તમા ત્હેની આસપાસમાં આવતા દરેક પરદેશીની તે મહેમાનગતી કરે છે; આપ પણ ત્યાં પધારશો તો આપની સારી રીતે મહેમાનગતી થશે. "

" ત્હમારો ઉપકાર થયો; પરન્તુ વિના આમંત્રણ કાંઈ જગા જવું એ ... નથી. "

૩ " હું આપને આમંત્રણ આપું છું. "

" પરાયી સ્ત્રી સાથે જવાથી સીકોનો અપવાદ સમજવો પડે તે ત્હમારા જાણવા બદાર નહિ દોષ. "

" આપ કાંઈ રાજવંશી જણાઓ છો; કૃપા કરી આપને ઇનિહાસ કહેશો ! "

" ત્હમારી સમ્પૂર્ણ ઈચ્છા સિવાય હું મેલ્હારી ઈચ્છા આપી શકું નહિ. પોતાને એક રાજપુત્રી તરીકે જાણવો છે અને છેજ એકલા આટલે દૂર ફરોછો તો એમાં મને કાંઈ આશ્ચર્ય જણાય છે. "

"આપનો સંસાર સ્વભાવિક છે; પરન્તુ મેલ્હારે વર્તણૂક આપ સાંકળશે તો આપનો વ્હેમ આપોઆપ દૂર થશે. મેલ્હાર પિતા સુખરંગેન વસંતપુર નામે નગરના રાજ્યકર્તા હતા. શત્રુઓએ એકસંપ કરી ત્હેમને ધણા પગલવા માંડ્યા તેથી ત્હેમના ચેર ખાનર પિનાછ પોતાનું નગર તાછ મહેને તમા થોડાએક બદાદૂર સીપાઇઓને લઈ પાસેના એકાંત વાસમાં આવી રહ્યા. આ જગ્યા ધીમ ઝડીથી ઈચી તો સંતપ્તથી પડી છે કે, એક બોંવસા જેવું આ ગુપ્ત રચન છે. અહીં આવી મેલ્હાર પિતાએ એક ન્હાનકડું શહેર વસાવ્યું અને ગસ્તે જતા શત્રુરાજ્યોના માણસોને ભૂટવાનું કામ શરૂ કર્યું. આ પ્રમાણે લડીવુડીને ત્હેમને અઢળક દ્રવ્ય એકઠું કર્યું, પરન્તુ એક વાતની ત્હેમને ખુંઝવણ થવા લાગી, તે ખુંઝવણ ત્હેમની ઈકની એક પુત્રી તરફની—મેલ્હાર તરફની હતી. આણુઆણુના સપગા રાજ્યોએ શત્રુ ધવાથી ત્હેમને તો પોતાની ઠંથા અપાય તેમ હવું જ નહિ; ઉલ્ટે ત્હેમણે એમ દરાવ્યું કે હમેશ મેલ્હારે એકલાજ સરોવર કિનારે શરવા જવું અને ત્યાં કાંઈ ગુણવંત યુવાન દેવોએ આવી મળે તો મેલ્હાર પસંદ કરી લેવો. સુખાએજ—"

“ પણ મહારામાં ગુણો છે એમ ત્હમે કેવીરીતે જાણી ચકાઠો!”
 બ્રહ્મદત્તે વચ્ચે કહ્યું અને ઉમેર્યું “ ત્હમે શું કહેવા માગો છો તે
 હું સમજી શકતો નથી.

“ ગુણોને આપની આકૃતિ જ જાહેર કરે છે; અને આપ મહારા
 પિતાના મહેમાન બનો એજ મહારા કહેવાનું અને માગવાનું છે. ”

“ ત્હમારો આદર્શો આગ્રહ છે તો ચાલો; હું પાછળ આવું છું.”

બન્ને ચાલ્યા. ચૌરપક્ષીના પ્રધાન અને રાજ્યએ બ્રહ્મદત્તનો
 સારો સત્કાર કર્યો. ત્હના ઈતિહાસથી વાકેફગાર થતાં તેઓ ધણાજ
 પ્રસન્ન થયા અને પોતાનીકન્યા ત્હને પરણાવી. અહીં રહી બ્રહ્મદત્ત
 રાત્રીદિવસ અમનચમનમાં ગુજારવા લાગ્યો.

જ્હને દુશ્ન ધંધા વીતકડાં બાકી છે એવો બ્રહ્મદત્ત એકદા સરોવર
 તરફ ફરવા નીકળ્યો; ત્હાં માંજમાને જળમાં કલ્પેશ્વર કરતાં જોઈ ત્હને
 સાચા પ્રેમની ખુબી યાદ આવી. જળ અને માંજમાને જે પ્રેમ છે તેવાજ
 પ્રેમ પોતાને વરધનુ સાથે દોષ, તે મિત્ર યાદ આગ્યો. જે મિત્ર
 લાક્ષાગૃહમાં સુરંગ ખોદાવી પોતાને બચાવ્યો હતો—જે મિત્રે સત્વના
 દૂતના હાથમાં પડતાં પોતાને બચાવ્યો હતો તે મિત્ર હમણાં ત્હને
 યાદ આગ્યો અને તે યાદ આવતાં જ ત્હની આંખમાં આંસુની ધારા
 વહેવા લાગી: “ઓ શરમ છે, શરમ છે મુજ સરખા સ્વાર્થાને । તુકે જ્હેરો
 મહારા માટે જંગલવાસ કર્યો છે ત્હની લાજ કહાડવાનું છેડી હું આંધી
 રાગરંગમાં મ્હાણું છું. શરમ છે મ્હને, કે જ્હેરો મિત્રતાને દગો દઈ
 મિત્રની માલેકીનું આ શરીર એક અજાણી સ્ત્રીને સોંપ્યું છે. નહિ,
 હવે હું એવો બાળકો—એવો કાયર—એવો સ્વાર્થા—એવો બેગી
 નહિ બનું; હું હમણાં જ રસ્તો પકડું છું અને તે કઠારી વિધાતાએ

તે મદારા જીમરને પાતાલમાં સંતાડ્યો. હશે મા આકાશમાં મદારા સ્વાર્થી
મોં ઉપર હસવા છૂપાવ્યો હશે તો પશુ હું ત્હેની ભાગ મેળવીશ;
અને ભાગ મેળવીશ તોજ પાછો ફરીશ, નહિ તો અટવીમાં બટપીને
જ રેહ છોડીશ. "

તે ઈકાએક સમસ્યામાં આવી ગયો. સીધા અને સીધા તે ચાલવા
છાગ્યો. થોડાંક પગલાં ચાલ્યો નહિ દોલ ઈવામાં ઈકાએક કાંઈ માણસ
સાથે તે અથડાયેલ તે અટકેલા બધા પસતાવામાં ગુમ થઈ ગયો હતો. કે ત્હેનાં
ખાસ અમુ ખુદસાં છતાં તે કાંઈ જોઈ શકતો નહતો. જમ્હારે તે વટેમાર્ગ
ત્હેનાથી અથડાયો અને સમજાડ બેટી પડ્યો. ત્હારે ત્હેણે નજર કરી
અને જોયું કે, તે તો ત્હેનો જ્ઞાસામાં જ્ઞાસો વરધનુજ હતો, કે જહેને
શોધવા તે અરણ્યમાં જવા નીકળ્યો હતો. વરધનુ ઈકાએક કંદારી
અને કેવી રીતે આ વખતે જ આવી મેડડ્યો તે ઈક આશ્ચર્ય વાર્તા
જ હતી; પરંતુ જોયા શુદ પ્રેમને પિછાને છે ત્હેમને તો ઈમાં આશ્ચર્ય
સામરી જ નહિ કારણ કે ખરા દીલનો પ્રેમ-સાચા હૃદયની આવના
—દે નિશ્ચય: ઈમાં ઈયું અસૌકીક જળ રહેલું છે કે જે અદ્ભૂત
કાર્યો નીપજાવી શકે છે.

મકરણ ૧૩ મું.

પ્રધાનપુત્રનાં વીતકડાં.

“The noblest reward of virtue is virtue itself.”
—Bacon.

ચારપક્ષીના રાજાની પુત્રી સાથે આનંદમાં રહેતા શ્રમદત્ત કુમારને એકદા પોતાના વિષયલુપ્ધપણા માટે પરતાવો થયો અને પોતા માટે દુઃખી થયેલો મિત્ર વરધનુ યાદ આપતાં હોની શોધ કર્યા વગર સ્ત્રીનું મોં જોવું જ નહિ એમ કહી મુસાશરીએ નીચળતામાં જ મિત્ર એકાએક હોને મળ્યો, એ આપણે જોઇ ગયા છીએ.

હાજી વખતના વિયોગ પછી મળેલા જન્મે મિત્રોના હૃદયવેદ્ય શાન્ત થયો ત્યાર પછી, પ્રધાનપુત્ર વરધનુએ નિર્દારથી તે કુંવરથી જૂદો પડ્યો હતો ત્દારથી મુક્તાઘાત સુધીના વખતનો ઇતિહાસ જણાવ્યો. હોનાં વીતકડાં સંક્ષેપમાં કહેવા બેસીએ તો આ પ્રમાણે હતાઃ શ્રમદત્તને બેસાડીને પ્રધાનપુત્ર જળ લેવા ગયો હતો ત્દાં દીર્ઘરાયના દૂતોએ હોને મારવા લીધા અને કુંવર પાસે હોમને લઇ જવા દરમાબદુ. હોમને ઠગી પ્રધાનપુત્ર કુંવર પાસે થઇને જરા દૂર હોમને લઇ ગયો અને કુંવર સમજી જાય એવી માર્મિક વાણી વદીને પછી દૂતો આગળ કહેવા લાગ્યો કે, “કુંવરને તો વાધે भारी નાખ્યો !” આ વાત તેઓ ન માની સમ્યા તેથી હોને મારવા માંડ્યો. ઘોડો માર પડતામાં જ પ્રધાનપુત્રે માર્યો મરી જવાનો

ટાંગ કર્યો ચિટસે ત્હેને મરેલો જાણી દૂતો રસતે પડ્યા. પછી વરધનુ સ્વસ્થ થઈને વસ્તી તેરફ જાય છે. શહેરમાં આવતાં ચિત્ર તાપસ મળે છે, કે જે સંસારવરણમાં કુંવરનો મિત્ર હતો એમ માણુમ પડે છે. તે ત્હેને જણાવે છે કે, ત્હમો જન્મે ન્હારથી લાક્ષ્મી શુદ્ધમાંથી છુટીને નાહો છો ત્હારથી હીર્ષરાય ત્હમारी પાછળ મારાચ્છા ફેરવે છે; કારણ કે લાક્ષ્મીશુદ્ધ જળી રહ્યા બાદ ત્હેણે તપાસ કરી તો ત્હાં ચિત્રજ્ઞ હાડપીંજર જેવામાં આવ્યું. આથી ત્હેણે ધરની બરાબર તપાસ કરી અને અંદરની સુરંગ શોધીકઢાડી; પછી ત્હેણે કેલમમાં આવીને મારાચ્છાને હુકમ કર્યો કે “વરધનુ અને શ્રમદત્ત ન્હાં હોય ત્હાં હેમનું ખુન કરો.” ચિટસેથી નહિ અટકતાં ત્હેણે પ્રધાનના ધરની જડતી લીધી. પ્રધાન તો ચેતીને આગળથી જ પોતારા મળી ગયો હતો. પણ રાજા હીર્ષરાયે પ્રધાનનું ધર લૂટી લીધું અને પ્રધાનપત્નીને ઢેકના ઘેર સોંપી, એવા સખ્ત હુકમ સાથે કે ત્હેણીની પાસે આનિ સખ્ત હામ લેવું અને ત્હેણીને મરી પણ છુટી મુકવી નહિ.

તાપસ ખાસેથી આ હકીકત સાંભળી વરધનુ ધણો દુઃખી થયો અને ટંહીઆ પ્રાણધુનો વેશ લઈ ઢેકના વાસમાં ગયો. ત્હાં પોતાની માતાને જોઈ ત્હેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. પણ ત્હેણે કાળજી કાઢી કરીને મિત્રધુને વેશ બરાબર લાજબ્યો. ત્હેણે હિપદેશ દેવા માંડયો, જે સાંભળવા ઢેક લોહિા બેગા થયા, તેઓ ત્હેના મર્મોપદેશથી ધણા ખુશી થયા અને ત્હેને શુર તરીકે માનવા લાગ્યા. એમ કેટલાક દિવસ ચાલ્યું. ઢેકનો નાયક કે જેના ધરમાં વરધનુની માતાને રાખવામાં આવી હતી તે હવે વરધનુનો મિત્ર થયો. પછી તે પોતાની હકીકત ત્હેને જણાવીને માતાને ત્હાંથી ખસેડવાની શુકિત કરે છે. ઢેકનો સરદાર રાજા પાસે જઈને ખબર આપે છે કે પ્રધાનપત્ની મરી ગઈ છે માટે હવે ત્હેને

અમિસંસ્કાર કરવા માટે કોઇ આદ્યજ્ઞને મોકલવો જોઈએ. રાગ કોપાયમાન થઇ કહે છે કે “તે દુષ્ટને ઢેડના હાથેજ બાળવી જોઈએ, કે જેથી તેણીના પતિ ઉપરનું મહાર્ વેર વળ્યું ગણાય.” ઢેડને તો એ જ જવાબ જોઈતા હતો ! તે સ્મરણમાંથી ત્હેણીને બચાવે છે અને પછી વરધનુ કૃષ્ણ દેશમાં પોતાના એક દેવશર્મા નામના મિત્રને ઘેર ત્હેણીને મુકી આવે છે.

માતાને આ પ્રમાણે સહીસલામત જગાએ મુકીને વરધનુ પાછો મિત્રની શોધમાં નીકળ્યો અને જે વખતે અઘડત પોતાની વિધવ-લુબ્ધ આદત માટે ખસ્તાવો કરતો મિત્રની શોધમાં દ્રઢ નિશ્ચય સાથે નીકળી પડે છે તેજ વખતે બન્નેનો એકાએક બેટાં થયો ! “ મનો-મન શાક્ષી ” એ કહેવતનો બન્નેને સાક્ષાત્કાર થયો. “ ત્હમારા મનમાં, એવું અમારા હીલમાં લાક્ષ ” એવું બીઓનું ગાવું યથાર્થ થયું. પ્રેમરૂપી લોહચુંબકમાં એ કુદરતી જ ખુખી રહેલી છે કે તે પ્રેમપાત્રને ખુણેખાંચરેથી પણ પોતાની સમક્ષ ખેંચી આવે છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ભાગ્યોદયની શરૂઆત.

" Nothing venture, nothing have. "—Proverb.

બન્ને મિત્રો પોતપોતાનાં સુખદુઃખની વાતો કરી રહ્યાં એટલે પાછા મુસાફરીએ નીકળી પડ્યા, થોડે દૂર ગયા નહિ હોય એટલામાં કેટલાક વ્યાપારીઓ તહેમને મળ્યા, જેઓએ તહેમને બધાંબધું કે, ફીલ્ડ-રાયના કેટલાક માધુસેા એ પુરવોની છબીઓ સાથે નજીકના ગામમાં આવ્યા છે, તેઓ ગામલોકોને છબી બતાવે છે અને એવા પુરવ કાઢતા ફીલ્ડમાં આવ્યા છે કે કેમ તે પૂછે છે. આ સાંભળી બન્ને મિત્રોએ સહેરનો રસ્તો ઊઠી જંગલનો રસ્તો લીધા. એક ઝાડનીચે તેઓ આરામ લેવા બેઠા હતા ત્યાં કેાશંબી નગરીના ધુધીલ અને સાગર એ નામના બે કરોડપતિ શાહુકારો એ ફૂકડા લઇને આવી પહોંચ્યા. તે શાહુકારોએ પોતપોતાના ફૂકડા લડાવવાની ઇચ્છા જણાવી અને જે દારે તે ખીજાને લાખ સોના મ્હોર આપે એવી સરત કરી. ફૂકડાની લડાઇ ખમ વડે હોય છે, આ લડાઇમાં સાગરનો કુકડો દારીને નાઠો. આ જોઇ ધ્રુવદત્તે વિચાર્યું કે આમાં કાંઇક દગો છે. પોતે પક્ષી પરીક્ષામાં પ્રવિષ્ટ હોવાથી તે ફૂકડાને પોતાના હાથમાં લઇ જોયું તો તે જાતવંત જણાયો તુરત જ ત્હેણે ખીજા ફૂકડાને તપાસ્યો તો ત્હેના ખમમાં લોખંડની અણી-દાર ખીલી દીધી !

જેવો આ કુકડો ત્હેણે પોતાના હાથમાં લીધો કે તુરત જ ત્હેના

માલીક છુધીલ શેઠ સમજી ગયો કે હવે મહારં પોગળ ખુલ્લું થશે. તેથી તેણે લાખ સોના મહેર રૂઝવત આપવાની નીસાની કરી, પણ બ્રહ્મદત્તને તેની કાંઈ અસર થઈ નહિ. તેથી તેણે પહેલો દાવ રદ કરાવી તે ખીલી કઢાવી નાખી અને ફરી. જન્ને કુકડાને લડાવી સાગરને જીતાડ્યો. જેને લાખ સોનેવાનું નુકસાન મટી ઉલટા લાખ મળ્યા હતા એવા તે સાગર નામના શાહુકારે આ જન્ને મિત્રને કાંઈ જાગ્યવંત પુરુષ જાણી પરાધ્યાગત કરવા પોતાને ઘેર લીધા. બ્રહ્મદત્ત કુમાર મિત્ર સાથે અહીં કેટલાક દિવસ રહ્યો. એક દિવસ છુધીલ શેઠનો નોકર એક કરંડીઆ બેટ આપીને આવ્યો ગયો, જે કરંડીઆ ખોલતાં તેમાંથી દિરામાણેક જડીત હાર નીકળ્યો. અને તેમાં એક પત્ર હતો, જે વરધનુ ઉપર લખાયેલો હતો. થોડાજ વખતમાં એક અજાણ્ય જોગણુ ત્યાં આવી પહોંચી અને કુંવરને એકાંતમાં ખોલાવીને કહેવા લાગી કે, “અહીંના એક અત્યંત લક્ષ્મીવંત શેઠ ધનપાળની પુત્રી લ્હમને ધણા વખતથી ઝંખે છે. જ્યાં સુધી લ્હમે તેને મળશે નહિ ત્યાં સુધી તે અન્ન ખાવાની ના કહે છે. હમણાં થોડી વાર ઉપર કરંડીઆ અને પત્ર સાથે હાર મોકલનાર પણ તે જ હતી.”

બ્રહ્મદત્ત આ આમંત્રણ સ્વીકારવા તૈયાર થતો હતો એવામાં તે શહેરના રાજાનો દહેરો સાંભળવામાં આવ્યો કે, “હીર્ધરાયના ચોર આ નગરમાં આવ્યા સંભળાય છે માટે જે કાંઈ લ્હમને કિંચિત્ પણ આશ્રય આપશે લ્હમનાં ધરમાર લૂટી લેવામાં આવશે.”

આથી લયબીત થઈ કર્મને ઉપાલમ્બ આપતા જન્ને મિત્ર નગર છોડી જવા તત્પર થયા. પરંતુ લ્હમના આભારી સાગર શાહુકારે લ્હમને સંકટમાં જતા અટકાવી બોયરામાં સંતાડ્યા અને રાત્ર એક ગાડીમાં બેસાડી ધણે દૂર પહોંચાડી દીધા.

આમજ ચાલતાં એક રથ ઊપર એક દેવકન્યા જેવી સુંદરી
ત્હેમને મળી, ત્હેણે બ્રહ્મદત્તને પોતાની સાથે મનુષ્ય દેશમાં પોતાના
શ્રીમંત પિતાને ઘેર જવા અરજ કરી. ત્હેણીએ ઉમેયું કે સારા પતિ
માટે દેવની સેવા કરતાં દેવે ત્હેને આ પતિ સુચવવોથી ત્હેણી આ
રસ્તે આવી હતી.

વરધનુ સારથી થયો અને વરકન્યા રથમાં બેઠાં. ત્હેમને રથ
અટવીમાંથી હવે ચોર સોડોના આવસો પાસે આવ્યો, ત્યાં ચોર
સોડો સાથે લડાઈ થતાં ત્હેમને નસાડીને રથ આગળ ચાલ્યો.

પોતાની મિયાના આમદથી હવે કુમારે આરામ લેવા ધાધું.
રથ છોડ્યો; ત્હે જગ્યાએ આરામ કર્યો. સ્થવારમાં ઉડીને જુએ છે
તો રથને સોડોના છાંટા અને પ્રધાનપુત્ર ગુમ્મ થયેસો !

આ જોઈ કુમાર બહુ દુઃખી થયો. તેણે મિત્રની શોધ માટે
જવા ધાધું, પશુ રત્નવતીએ સલાહ આપી કે અહીં વધારે વાર
શોધું એ જોખમભયું છે, તેથી રત્નવતીના જાપના ઘેર ગયા બાદ
શોધ કરવાનું કરાવ્યું.

નવીન કન્યાને ત્હેણીના જાપના ઘેર મુકવાને બહાર રસ્તામાં
એક આશ્રમ આવ્યો ત્યાં જ મુકીને કુમાર હવે મિત્રની શોધ માટે
ચાલ્યો. રસ્તામાં ત્હેને વિદ્યાધરની તે જ પહેતા મળી, કે ત્હેમની મુલા-
કાત માટે કુંવરને પુષ્પવતીએ ચારડા બહાર થોડી વાર થોભવા કહ્યું.
હવું અને પોતે રમાત્ર જતાવે કે તુરત ચારડામાં દાખલ થઈ તે
બંને કન્યાઓનો સ્વીકાર કરવા કહ્યું હવું. વાચકોને યાદ તો હશે
જ કે કુતુહલ જોવા ખાતર કુંવર તે વખતે દૂર જઈ ગઈયો હતો અને
એક સરોવર પાસે ચારપાડીના રાગની કન્યાથી મેળાપ થયો હતો.
આ પ્રમાણે કુંવર એકાએક અદૃશ્ય થવાથી પુષ્પવતી તથા બે ગાંધર્વ

કન્યાઓ શોધ કરવા લાગી અને શોધ માટે બનતો પ્રયાસ કરતી ત્યાં રહેવા લાગી હતી.

તે કન્યાઓ હમણાં કુમારને જોતાં હર્ષધેણી થઇ ગઇ. પરંતુ એક રાત્રીથી વધુ વખત કુમાર ત્યાં થોભ્યો નહિ અને ફરી મળવાનું વચન આપી નહિ રત્નવતીને આશ્રમમાં રાખી હતી ત્યાં આંખો. આશ્રમમાં તપાસ કરતાં રત્નવતી ત્યાં નહોતી ! આથી કુમાર ગભરાયો અને ચોતરફ શોધ કરતાં એક ગંભીર મહેરાવાળો જુદા પુરુષ જોવામાં આવ્યો. તેની સાથે વાતચીતમાં પડતાં બહુવાર્તા આવ્યાં કે, તે માણસ રત્નવતીની માનો બાપ હતો અને તે રત્નવતીને રક્તી જોધને પોતાને મુકામે લઇ ગયો હતો, નહિથી વળી તેણીનો કાકો ધનાવહ કે જે પછુ તે જ ગામમાં રહેતો હતો તે તેણીને પોતાને ઘેર તેડી ગયો હતો.

તે જુદા પુરુષના આગ્રહથી કુમાર રત્નવતીના કાકાને ઘેર ગયો, નહિ ધનાવહ શેઠે તેને ધણે સારો સત્કાર આપ્યો અને મોટા આડંબરથી પોતાની બત્રીજ સાથે તેનાં લગ્ન કરાવ્યાં. એક દિવસે કુમાર મહેલના ગોખમાં બેઠો હતો ત્યાંથી સંધ્યા સમયે હવા ખાવા જતા યુવાનોની ટોળીઓ જોધને તેને પોતાનો મિત્ર વરધનુ યાદ આવ્યો અને માદ આવતાંજ તેને મૂર્છા આવી. એ જોધ રત્નવતી બચ્ચીત થઇને સ્વજનોને બોલાવી લાવી, જોધમણે શીતો પચાર વડે કુમારને શુદ્ધિમાં આણ્યો. પછી કુમારે તેમને મિત્ર સંબંધી સર્વ દક્ષીણ જણાવી અને તે મિત્ર દ્વે મરી ગયો હશે એમ સમજી ઉત્તમ ભોજન, સુંદર વસ્ત્ર તથા રાગરંગનો પોતો ત્યાગ કર્યો.

મિત્રના આત્માની સદ્ગતિ અર્થે કુમારે આખા ગામના બ્રાહ્મણોને જમવા નોતર્યાં. તેઓ સઘળા જમતા હતા તેવામાં વરધનુ

એકાએક બાહરણ વેષમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પણ કાંઈ બાહરણે પેટની પૂળ યજ્ઞ રહેતા સુધીમાં ત્હેને આમંત્રણ આપવા નેટલી પણ પુરસદ લીધી નહિ. આથી ગુસ્સે થયેલા વરધનુ કહેવા લાગ્યો કે - "હરામનું ખાનારા બાહરણો ! મરી ગયેલા માણસના ખજર સાંભળીને પણ બાહરણના પવિત્ર હૃદયમાં દુઃખ થવું નોંધ્યો, ત્હેને બદલે ત્હમો હિલટા મિથાજ હિંગારી આનંદ કરો છો, એ ત્હમારા હૃદયની મહિનતા સૂચવે છે. ત્હમે જેને મરી ગયેલા ધારો છો તે જો જીવતા નીકળે તો, એના મ્હોતમાં આનંદ માનનારા ત્હમો સર્વની શી દયા થાય ત્હેનો કંઈ ખ્યાલ આવી શકે છે કે ?" આ સાંભળી બાહરણો કાંપ્યા અને વરધનુને ખારવા ઉઠ્યા. એ ગરબડ સાંભળી રાજકુમાર તે જગ્યાએ આગે અને તોફાન વચ્ચે મિત્રને નોંધીને ત્હેને બેટી પડયો. બાહરણો સઘળા ખરટ પડ્યા અને પોખારા મણી ગયા ! બન્ને મિત્રો મહેસમાં જઈ દુઃખસુખની વાતો કરવા લાગ્યા. વરધનુએ જણાવ્યું કે, "આપણે ત્રણે જંગમમાં સૂતા હતા ત્યાં મધ્ય રાત્રે એક ચોર આવ્યો અને મ્હને બાણ માર્યું, કે જે બાણ મ્હને જાંઘમાં વાગ્યું. ત્હમને કેટલાક અવાજ કયો પણ ત્હમે જાણ્યા નહિ. મ્હને બાણ વાગવાથી મ્હારે કંઈ જોર આવ્યું નહિ અને તે ચોર ત્હમો દેપતી સહીત રથને હાંકી ગયો. સવારમાં હું મુશીનતે ગામ બેગો થયો. તે નગરના રાજાએ મ્હારો સત્કાર કર્યો અને મ્હને ખજર આપી કે કુમાર થોડા જ દિવસ ઉપર અમારા મેમાન જન્મા હતા. તે વખતે ત્હમારે માટે બહુ શુરતા હતા. આ સાંભળી મ્હેં અનુમાન કર્યું કે આપ આટલામાં જ દરો; તેથી તપાસ કરતાં કરતાં કરતાં હું અહીં આવી ચડ્યો અને અહીં આપની મુલાકાત થઈ."

જન્મે મિત્રો હવે અહીં સાથે રહેવા લાગ્યા. એવામાં વસંત ઋતુ

આવી અને હમેશના ઠરાવમુજબ રાજાએ નગરના લોકોને હુકમ કર્યો કે સધળાએ આ તહેવાર પુર આનંદથી ઉજવવો. લોકો નાચરમત, તથા મોજશોખમાં ગરકાર થયા હતા. તેવામાં રાજાનો મ્હોટો હાથી ગડો થઇ સાંકળ તોડી લોકોની ઠૂવણે આવી પુગ્યો. તે એક વણીક કન્યાની પાસે આવીને સુંદર વડે લેણીને આરવાની તૈયારી કરતો હતો. તેવામાં બ્રહ્મદત્તે હાથી ઉપર કુદી જઈને તેને મુદ્દીપ્રહાર કર્યો અને જોતજોતામાં તેનો મઠ ઉતારી દીધો. આ જોઈ લોકોને તેમજ રાજાને ધણું આશ્ચર્ય થયું. રાજાએ આ અતિ બળવાન પુરુષનું નામ તથા રહેઠાણ પૂછ્યું અને ધનાવહ શેઠે રાજાને અથડાતી હેવાલ સંભળાવ્યો. આથી રાજા ધણો ખુશી થયો અને તેને સરકારથી પોતાના મિત્ર તરીકે એક ખાસ બનાવેલા બધા મહેલમાં રાખ્યો અને આઠ કન્યાઓ પરણાવી તથા પુષ્કળ દ્રવ્ય દીધું.

કુમારનું નશીબ આજથી બદલાયું. તેનાં દુઃખો હવે લાંબા વખત આલવાનાં નહોતાં કારણ કે તેની ખ્યાતિ ચોતરફ ફેલાવા લાગી, તે લોકપ્રિય થતો ગયો અને આ રાજામહી નગરીનો રાજા તેનો ખાસ મિત્ર બનવાથી હવે તેના કાંડામાં જોર આવ્યું. આ જોરવડે બ્રહ્મદત્ત કુમાર ૭ ખંડ સાધશે અને કસાઈ જેવા પોતાના ઠાકા દીર્ઘરાયનું વેર લેશે.

શ્રીકાશ્યપ્તિ આહુત્ય વેષમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પણ કોઈ આહુત્યે-
 પેટની પૂજા થઈ રહેતા સુધીમાં ત્હેને આમંત્રણ આપવા જોડણી પણ
 પુરસદ લીધી નહિ. આથી ગુસ્સે થયેલો વરધનુ કહેવા લાગ્યો કે-
 “ હરામનું ખાનારા આહુત્યો ! મરી ગયેલા માણસના ખજાર સાંભળીને
 પણ આહુત્યના પવિત્ર હૃદયમાં દુઃખ થતું નોંધ્યે, ત્હેને બદલે ત્હમો,
 ઉમટા મિષ્ટાન્ન ઉડાવી આનંદ કરો છો, એ ત્હમારા હૃદયની મસ્તિનતા.
 સૂચવે છે, ત્હમે જેને મરી ગયેલો ધારો છો તે જે જીવતો નીકળે
 તો, એના મ્હોતમાં આનંદ માનનારા ત્હમો સર્વની શી દશા થાય
 ત્હેનો કંઈ ખ્યાલ આવી શકે છે ? ” આ સાંભળી આહુત્યો કોપ્યા
 અને વરધનુને ખારવા ઉઠ્યા. એ ગરબડ સાંભળી રાજકુમાર તે જગ્યાએ
 આંચો અને તોશન વચ્ચે મિત્રને જોઈને ત્હેને બેટી પકડી. આહુત્યો
 સમજા બરડ પડ્યા અને પોખારા મણી ગયા ! બન્ને મિત્રો મહેલમાં
 જઈ દુઃખસુખની વાતો કરવા લાગ્યા. વરધનુએ જણાવ્યું કે, “ આપણે
 ત્રણે જંગલમાં સૂતા હતા ત્યાં મધ્ય રાત્રે એક ચોર આવ્યો અને
 મ્હને બાણ માર્યું, કે જે બાણ મ્હને જાંઘમાં વાગ્યું. ત્હમને કેટલાક
 અવાજ કયો પણ ત્હમે જાણ્યો નહિ. મ્હને બાણ વાગવાથી મ્હારું કંઈ
 જોર આપ્યું નહિ અને તે ચોર ત્હમો દંપતી સહીત રથને હાંકી ગયો.
 સવારમાં હું મુશીખતે ગામ જોગો થયો. તે નગરના રાજાએ મ્હારો
 સત્કાર કર્યો અને મ્હને ખજાર આપી કે કુમાર ચોર જ દિવસ ઉપર
 અમારા મેમાન જન્મા હતા. તે વખતે ત્હમારે મારે બહુ ઝુલ્તા હતા.
 આ સાંભળી મ્હેં અનુમાન કર્યું કે આપ આટલામાં જ હસો; તેથી
 તપાસ કરતાં કરતાં કરતાં હું અહીં આવી ચડ્યો અને અહીં આપની
 મુલાકાત થઈ. ”

બન્ને મિત્રો હવે અહીં સાથે રહેવા લાગ્યા. એવામાં વસંત ઋતુ

આવી અને હમેશનાં કરાવ મુજબ રાજાએ નગરનાં લોકોને હુકમ કર્યો કે સધળાએ આ તહેવાર પુર આનંદથી ઉજવવો. લોકો નાચરમત, તથા મોજશોખમાં ગરકાર થયા હતા તેવામાં રાજાને મોટો દાથી મોડો યજ્ઞ સંકળ તોડી લોકોની દૃષ્ટિએ આવી પુણ્યો. તે એક વંશીક કન્યાની પાસે. આવીને સુંદર વડે તહેલીને આરવાની તૈયારી કરતો હતો તેવામાં બ્રહ્મદત્તે દાથી ઉપર કુદી જંપન ત્હેને મુટીપ્રહાર કર્યા અને જોતજોતામાં ત્હેનો મદ ઉતારી દીધો. આ જોઈ લોકોને તેમજ રાજાને ધણું આશ્ચર્ય થયું. રાજાએ આ અતિ બળવાન પુરુષનું નામ તથા રહેઠાણ પૂછ્યું અને ધનાવહ શેઠે રાજાને અથાધતિ હેવાસ સંભળાવ્યો. આથી રાજા ધણો ખુશી થયો અને ત્હેને સહકારથી પોતાના મિત્ર તરીકે એક ખાસ બનાવેલા બાવળ મહેલમાં રાખ્યો અને આઠ કન્યાઓ પરણાવી તથા પુષ્કળ દાન દીધું.

કુમારનું નશીબ આજથી બદલાયું. ત્હેનાં દુઃખો હવે લાગ્યા વગર આલવાનાં નહોતાં કરણ્ય કે ત્હેની ખ્યાતિ ચોતરફ ફેલાવા લાગી, તે લોકપ્રિય થતો ગયો અને આ રાજાપ્રહરી નગરનો રાજા ત્હેનો ખાસ મિત્ર બનવાથી હવે ત્હેનાં કંડામાં જોર આવ્યું. આ જોરવડે બ્રહ્મદત્ત કુમાર જામડ સાધરી અને કસાધ જેવા પોતાના ઠાકા દીર્ઘરાયનું વેર લેશે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સંપૂર્ણ સાંખ્યોદય.

ત્રિસમ વિષ્ણુ આંખો નહિ, કોઈ રીતે દેખનાર;
ભાણસને પણ સાંખ્યનો, ઉદય-સમય નિર્ધાર.

આજ સુધી કુમાર જોકે નવી નવી કન્યા પરણેના હો
અને તુરતજ હેમને જોડીને લેને ચાલવું પડતું હતું. આજ સુધી
એના દુર્ભાગ્યનું જોર હતું, પણ ત્હારથી લેને ખોવાવણી કન્યા હાથ
લાગી ત્હારથી લેના નશીબનું ચક્ર બીજી દિશામાં વળ્યું. ત્હારથી
મિત્રમેળાપ, દ્રવ્ય અને લક્ષ્મીની મદદ વગેરે જોગ બનતા આવ્યા.
અધુરામાં પુરી પેલી વણિકકન્યા કે જોડેને અત્યંત હાથોના પંજમાંથી
બચાવી હતી તે પણ કુમારને જ પરણવાની હઠ લઈને બેસે છે અને
કુમારને લેને પરણવું પડે છે. આ કન્યા આ નગરના પ્રધાનની જ પુત્રી
હતી; એટલે કુમારને હવે આશ જખરી થઈ.

કુમાર અને પ્રધાનપુત્ર એકલા, હવે કંથે રસ્તે જવું, એ બાબત
ના વિચાર જોઈવયા બેઠા. પોતાના દેશવટા દરમ્યાન પોતાને જે જે
કન્યાઓ દ્વારા જે જે જળવાન પુરવોનો સમામમ થયો હતો તે સધાવાની,
તથા પોતાના પિતા અહરણે ચરતી વખતે પોતાના જે ત્રણ મિત્રોને
રાજની લગામ સોંપી હતી તે મિત્રોની સહાય લઈને કુદ્દા દીર્ઘરાય પર
કુટી પકવાની તેઓએ યોજના કરી.

તેઓએ લરકર સજ્જ કરી કંપીલપુર નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

મુકરણ ૧૬ મું.

પૂર્ણાહુતિ.

“Our passions play the tyrants in our breasts.”

—Pers. Sat. V. 129.

ચક્રવર્તી સુખે રાજ ચલાવે છે. ઝડપ ઝડપના ભોગ ભોગવે છે. સધળી જાતનાં સુખો તહેની સેવામાં હાજર છે. એવામાં ચિત્ત મુનિનાં દર્શનનો ભોગ બને છે, કે જે રાજ્યને તહેનાં પૂર્વ ભવનો કતિહાસ કહે છે. પૂર્વે બન્નેએ સાથે દીક્ષા પાળી હતી, પરંતુ બ્રહ્મદત્તના શ્રવે ભોગવિલાસ ધન્યતા હતા, તેથી તહેને તે મળ્યા અને ચિત્તના શ્રવે નિર્જરા માટે જ તપ આદિ ક્રિયાઓ કરી હતી તેથી તે પ્રી પશુ મહામુનિ થયો.

બ્રહ્મદત્તે તહેને ધરોએ સમગ્રબો કે “ જ્યારે તપનું ફળ મહેને પ્રત્યક્ષ મળ્યું છે ત્યારે તે સુખ છોડીને એવો કોણ મૂર્ખ હોય કે બાવો બને ? માટે તું પશુ આ કષ્ટક્રિયા જવા દે અને મહારી સાથે સંસારમાં રહી અમનચમન કર.”

તહેને મુનિએ પુરુષગણનો નાશવંત સ્વભાવ કહી બતાવ્યો અને અક્ષય સુખના ઉમેદવાર થવા સૂચવ્યું.

બ્રહ્મદત્તને કાણુભર લાગ્યું કે, આ ભોગનાં સુખમાં કોઈ દિવસ

હવે પસ્તાવા ભાગી. તેણીનું હૃદય એ કાંઈ વખત નરમ, સુદ, પારદર્શક, કાંઈનું સંભળે તેવું બન્યું હોય તો તે આગે પહેલું જ બન્યું હતું. પોતાનાં કુકમોં તેણીએ યાદ કર્યાં. જીવતાંજ એ કમોંના બદલો આવે તો ત્રાસદાયક મળે છે તે કમોં માટે ણીબ જન્મમાં તો ક્રોધે દુઃખ ઓગળવા પડે છે એ વિચાર તેણીને ગભરાવવા લાગ્યો. તેણીએ તે જ વખતે મન સાથે નિશ્ચય કર્યો અને દીકરા સહ એક નવીજ જાંઘીમાં પ્રવેશ કર્યો.

પરંતુ ક્ષત્રિયપુત્ર બ્રહ્મરાવને નાચી છૂટવું એ મળ્યું ચરમભયું ભાગ્યું. ગમે તેટલો તો પણ તે ચક્રવર્તી બ્રહ્મદત્તાના બાપનો મિત્ર હતો. તે કાંઈ એક જ કાચર તો નજ દેખ. ત્હને વિષયવાસનાએ કુકમોંમાં પ્રેર્યો એ ખરી વાત, પણ ગમે તેમ તો પણ ત્હના ચરીરમાં હજી ક્ષત્રીયનું શ્વીર બેઠું હતું. પોતાના સરકર સહિત તે બ્રહ્મદત્ત સામે લડવા ઉમેરે અને જયંકર લડાઈ કરે મઠ. દીર્ઘરાય એ કે આપ 'વગરનો' હતો. તો પણ ત્હેણે બહાદુરી બતાવવામાં તો કાંઈ કચાસ રાખી નહતી. પરંતુ આખરે ચક્રવર્તી બ્રહ્મદત્તાના ચક્રથી ત્હેનું મસ્તક છેદાયું અને રાજ્ય બ્રહ્મદત્તે લીધું. ગામમાં આનંદ આનંદ વર્તાયો; કારણ કે, સૌ કે.ઈ. દેવ દીર્ઘ અને મુલશીનાં કુકમોંથી 'ત્રાહી ત્રાહી' પોકારી રહ્યું હતું.

બ્રહ્મદત્તે આ ખત્રી દિગ્વિજય માટે પ્રવાસ કર્યો, અને એ મહા-ભારત કામ પાર પાડીને ખત્રી 'ચક્રવર્તી' પદ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો.

આ પૌષ્ટિક ખોરાક હમેશા જમવાથી વિખરી ઇંદ્રિયો ખેંચી. તેણે સ્વપુત્રીથી વ્યભિચાર સેવ્યો. પણ પ્રાતઃકાળમાં તે પાપ યાદ કરી પરતાયો; અને રંખેને રાગ આ વાત જાણશે તો મ્હને મારી નાખશે એમ વિચારી તે ચહેરુઆદાર એક વડ તળે જઈ બેઠો. ત્યાં એક ભરવાડ એક ધાંચે હાથ પાંદડાં પાડતો હતો તેની સાથે મૈત્રી કરી. મૈત્રીના હકમાં તેની પાસેથી એવું વચન લીધું કે રાગની જન્મે આંખો એકી વખતે ઠાંકરી તાકીને ફાડવી. એક વખત રાગ દાથીપર સવાર થઈને જતા હતા તેવામાં પેલા નિશાનમાજ ભરવાડે તેની જન્મે આંખો ઠાંકરા-થી ફાડી નાંખી. દુસ્તજ તે અપરાધીને પકડી અનુચરોએ મારવા માંડ્યો, એટલે તેણે બ્રાહ્મણનું નામ દીધું. પછી અનુચરોએ બ્રાહ્મણને પણ મારી નાંખ્યો. એટલુંજ નહિ પણ રાગને બ્રાહ્મણ જાત પર એટલો ગુસ્સો, થયો કે રાજ એક યાજ્ઞ ભરીને બ્રાહ્મણોની આંખો પોતાની પાસે લાવવા પ્રધાનને હુકમ ફરમાવવા લાગ્યો ! પોતે અધ યવા-થી તે આંખોનો યાજ્ઞ જોઈ શકતો નહિ—તેથી પ્રધાન એક જાતનાં વૃક્ષનાં ફળ લાવીને મુકતો અને રાગ તેને બ્રાહ્મણની આંખો સમજીને રૈદ્ર ધ્યાનથી મસળતો. આવા રૈદ્ર ધ્યાનના પ્રતાપે આ ચક્રવર્તી રાગ મરીને અપૈશાણ્ય નામે સાતમી નરકે ગયો.

ચિત્ત અને સંજ્ઞાતિ એ બેના જીવો પૈકી ચિત્તનો જીવ નિર્જરા માટે ઉત્તમ કરણી કરતાં કેવલ પામી મોક્ષે ગયો; અને સંજ્ઞાતિનો જીવ ભોગવિદ્યાસમાં પડી આખરે સાતમી નરકે ગયો ! અહો, કેવો મ્હોટો તફાવત ! ઇન્દ્રિયોના મોહમાં ફસનારને—નિષ્વલુબ્ધ યનારને પ્રથમ તો અતિ ઉમંગ હોય જો પણ પછી કેવાં કડવાં ફળ ભોગવવાં પડે છે તે ચક્રવર્તી રાગ બ્રહ્મદત્તાના ઇતિહાસ પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

પુરો સંતોષ મળતો જ નથી. જેમ જેમ હું વધુ મુંઢીશ્યા પરણતો ગયો તેમ તેમ વધુ ઇચ્છીશ્યા વધતી ગઈ, પણ ચિત્તને સંતોષ તો ન જ મળ્યો. મારે આ તો હું સંતોષ મારે ખોટું રસ્તે ચલક્યો છું. હું કેવો મૂર્ખ કે ચેતી અવસ્થા છોડી બોગીની ઇચ્છા કરી ? હું કેવો મૂર્ખ કે ધન્યુ સોનું ધૂળ મળ્યું ? 'ઇચ્છા' એ મને તદ્દત્તસાર અવતાર આપ્યો; ચેતી તરીકેની લાંબી જીંદગીમાં બોગી તરીકે એક દિવસનાટક બળ્યું ! હવે, મ્હારે અસહ્ય નાટકનો તાર હાથ ધરવો એ જ ઉચિત છે.

પરંતુ બોગાવત્તી કમોના બળે કરીને આહાત્તથી દક્ષિણ દેવાઈ નહિ, તેમજ વિકારો રાક્ષી રાક્ષા નહિ.

એક દિવસ આહાત્તની કચેરીમાં એક બ્રાહ્મણ આવ્યો. તે બ્રાહ્મણે રાજાને વનમાં અન્ન આપી સંતોષ્યો હતો ત્હેના બદલામાં પોતે ગાદીએ બેસે ત્હારે મ્હોં માગ્યું આપવા વચન આપ્યું હતું. હમણાં રાજાએ ત્હેને માગવા ફરમાવ્યું ત્હારે ત્હેણે જવાબ આપ્યો કે "પંડ્યાણી ને પૂછીને આવીશ !" પોતાની જાને પૂછવા જતાં તેણીએ વિચાર કર્યો કે "જે આને કરોડ સોનેઆ મળશે તો વળી બીજી સો પરણવાનું મન થશે અને મ્હારે નક્કીને શોકમ આવીને ઉભી રહેશે !" મારે તેણીએ માત્ર મિશાન્ન, રહેવાનું ઘર અને પ્રતિદિન દક્ષિણા એટલું જ માગવાની સલાહ આપી. વિપ્ર કચેરીમાં આવ્યો અને આ પ્રમાણે માગ્યું, જે સાંભળી રાજા વિસ્મય થયો, અને વધારે માગવા ધણીએ સમજાવ્યો પણ પોતાની બેરીના કદાપણથી જીવનારો વિપ્ર એકનો બે થયો નહિ.

ઉપરે વિપ્રને મિશાન્નાદિ આપવાનો રાજાએ હુકમ કર્યો; પરંતુ

આ પૌષ્ટિક ખોરાક હમેશ જમવાથી વિપ્રતી ઈન્દ્રિયો ખેંચી. હેણે સ્વપુત્રીથી
 બચિયાર સેવ્યો. પણ પ્રાતઃકાળમાં તે પાપ યાદ કરી પસ્તાયો;
 અને રખેને રાજા આ વાત જાણ્યો તો મ્હને મારી નાખશે એમ
 વિચારી તે શહેરબહાર એક વડ તળે જઈ બેઠો. ત્યાં એક ભરવાડ
 એક ધાએ હજાર પાંદડાં પાડતો હતો. હેની સાથે મૈત્રી કરી. મૈત્રીના
 હક્કમાં હેની પાસેથી એવું વચન લીધું કે રાજાની જન્મે આંખો એકી
 વંખતે ઠાંકરી તાકીને ફાડવી. એક વખત રાજા હાથીપર સવાર થઈને
 જતા હતા તેવામાં પેલા નિશાનગાજ ભરવાડે હેની જન્મે આંખો ઠાંકરા-
 થી ફાડી નાંખી. ઘુસ્તજ તે અપરાધીને પકડી અનુચરોએ મારવા
 માંડ્યો, એટલે હેણે બ્રાહ્મણનું નામ લીધું. પછી અનુચરોએ બ્રાહ્મણને
 પણ મારી નાંખ્યો. એટલુંજ નહિ પણ રાજાને બ્રાહ્મણ જાત પર
 એટલો ગુસ્સો, થયો કે રાજા એક યાજ બરીને બ્રાહ્મણોની આંખો પોતા-
 ની પાસે લાવવા પ્રધાનને હુકમ ફરમાવવા લાગ્યો. પોતે અધ થવા-
 થી તે આંખોનો યાજ જોઈ શકતો નહિ—તેથી પ્રધાન એક જાતનાં
 વૃક્ષનાં ફળ લાવીને મુકતો અને રાજા હેને બ્રાહ્મણની આંખો સમજ-
 ને રૈદ્ર ધ્યાનથી મસળતો. આવા રૈદ્ર ધ્યાનના પ્રતાપે આ ચક્રવર્તી
 રાજા મરીને અપૈઠાણ નામે સાતમી નરકે ગયો.

ચિત્ત અને સંભૂતિ એ બેના જીવો પૈકી ચિત્તનો જીવ નિર્જીર
 માટે ઉત્તમ કરણી કરતાં કેવલ્ય પામી મોક્ષે ગયો; અને સંભૂતિનો
 જીવ ભોગવિલાસમાં પડી આખરે સાતમી નરકે ગયો. અહો, કેવો
 મ્હોટો તકાવત ! ઈન્દ્રિયોના મોહમાં ફસનારને—વિષયલુપ્ધ થનારને પ્રથમ
 તો અતિ ઉમંગ હોય છે પણ પછી કેવાં કડવાં ફળ ભોગવવાં પડે છે
 તે ચક્રવર્તી રાજા બ્રહ્મદત્તના ઇતિહાસ પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

અને પ્રિય પાઠક ! એક ઉપર બીજી અને બીજી ઉપર ત્રીજી 'આજ્ઞાપ્રાપ્તિ' પાશ્વિચદ્વય કરતા કામદેવ જેવા ચક્રવર્તિ રાજા ક્ષત્રાદત્તને, જેની પીઠાતું વર્ણન ન થઈ શકે એવી સાતમી નરકમાં જતો જણાવીને આ લેખિની પણ અહીં જ અટકશે; અહીં તે મોઢે જવા નીકળેલા છત્ર જૂલો પડી નરકમાં ગયેલો જણાવનારી લેખિની તે જૂલા પડેલા છત્ર માટે બે આંસુ પાડી વિરમશે. કારણકે, શોકથી બંધાઈ ગયેલું 'લેખિનું' શરીર આગળ મતિ કરવા અશક્ત છે. સ્ત્રી જાતિના વધત્રમ એવા તે પુરુષ માટે જેમ અનેક સ્ત્રીઓ રડી અને અનેક શોક પાળ્યો તેમ આ લેખિની કે જે પણ એક સ્ત્રી છે અને જહેજે પણ ક્ષત્રાદત્તની સ્ત્રીઓની માફક આજ સુધી લેનાં વખાણ ક્યાં હતાં તે પણ હવે રડશે અને શોક પાળશે.

પણ છું વાચક ! છું શું કરશે ? શું છું પણ મરદ થઈને આંત્રું ઢાળશે ? નહિ, આંસુ ઢાળવાનું કામ કથમ, કામિની અને કાવરનું છે; મરદે તો આંસુનું કારણ જ જડમૂળથી ઉખેડી નાખવાનું છે, જે વિહારવાસનાએ ક્ષત્રાદત્ત જેવા સમર્થ પુરુષને સાતમી નરકના ભયંકર ખાડામાં ફેંક્યો તે વિહારવાસનાના ત્રાસથી કલમ, કામિની અને કાવરે ભરે આંસુ પાડે; પણ છું વાચક ! છું એક મરદ હોઉં, તો તે વિહારવાસનાનો કાગ થા ! છું ઉદ્વિગ્ન થા ! છું તે રડાવનારી વેશ્યાને પણ કમનારો ઉસ્તાદ થા ! છું જે ત્યાગી હો તો તદ્વારા મનોરાજ્ય પાસે તે ધૂતીને આવવા જ ન દઇશ છું લેના બળ સામે હાથ કરજે. 'તે તિયારી કાણ માત્ર છે ?' એવો ગર્વ કરજે. અને છું જે સંસારી હોઉં—'મૃદુરથ' હોઉં, તો પોતીધી સ્ત્રીને સંસારસાગરમાં સલાહ આપનાર કમાન જેવા ઉપયોગમાં લેજે; વિષમૃતિના સાંચા માફક ધડી પણ લેણીને ન મણોશ તે અથવા બીજી કોઈ પણ સ્ત્રી ગમે તેવા

હાવભાવથી ત્હને બીંભવવા આવે તો તે વખતે * સંકલ્પ " રૂપી
 વોટરપ્રુફ ડગસો પહેરી સેજો. ત્હારી ઈચ્છા ઉપરાંત ત્હને બીંભવનાર
 છે જ કોણ ? તું બેરી જાતનું રમકડું બને એ કેવું સરભાવા જેવું!
 એવા નિચારોથી મગજૂત બનજો અને ચીકણી વિષયવાસનાને હંકારજો.

એમ નહિ થાય તો ત્હારે પણ અહમદત અને ત્હેની અનેક સુંદ-
 રીઓ માફક તથા આ સેખિની માફક આસુ ઢાળવા પડશે.

કહે, ત્હને બેમાથી કયું પસંદ છે; આસુ પાડવાનું કે પડાવવાનું ?
 કહે, ત્હને બેમાથી કયું પસંદ છે: રાગ થવાનું કે મગ થવાનું ? કહે,
 ત્હને બેમાથી કયું પસંદ છે: નાચવાનું કે નચાવવાનું ?

ત્હારે માટે તું જાતે જ પસંદગી કરી લે !

“ દરરોજ રહેવારના પાંચ મીનીટ અંગૂળની શેડીક સાદી ઠસરત અવસ્થ કરજો. ” વગેરે, વગેરે.

એવું શિક્ષણ ફેલાવવા માટે ખાસ કઢાવવા અડવાડીઆને ‘ નૅશનલ હૅલ્થ વીક ’ અથવા ‘ પ્રબલકિય તનદુરસ્તીનું અઠવાડીયું ’ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે અને જે મથકો ખાતે હાલ એ હીલચાલ બહાર પાડવા માટે કમીટીઓ નીમવામાં આવી છે તેઓની કુલ વસ્તી ૩૦ લાખ જેટલી છે; તે ઉપરાંત બીજા પશુ અનેક મથકોમાં અમુક વ્યક્તિઓએ પોતે સભાઓ ભરી હતી, ભાષણો આપ્યાં હતાં અને પ્રદર્શનો બર્ષોં હતાં.

ખરેખર આ નવીન યોજના ધણીજ વિજયી નીવડશે. ‘ નૅશનલ હૅલ્થ વીક ’ ના દિવસોમાં બધા વખત તનદુરસ્તી સંબંધીજ શિક્ષણ સેવાનું, તનદુરસ્તી સંબંધીજ વિચારો કરવાનું, તનદુરસ્ત મેળાવકાઓમાંજ કરવા—કરવાનું અને આનંદમાં વખત પસાર કરવાનું હોવાથી રાંન તેમજ તનદુરસ્તીમાં ધણો વધારો થવા પામે એ દેખીતું જ છે.

સુધરેલા ઇંગ્લંડને જો આવા પ્રયાસોની જરૂર હોય તો ઉંધતા કમતાકાદિ હિંદને એવા પ્રયાસોની એથીએ વધારે જરૂર છે. હિંદમાં આરોગ્યવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વોનું પશુ પુરું રાંન પ્રગળતા મ્હોટા ભાગમાં નથી. સમયથી દૂર રહેવાના અસરકારક ઉપદેશની જેટલી હિંદને જરૂર છે તેટલી બીજા કોઇ દેશને ભાગ્યેજ દેશે. વહેલા પરણેલા તેમજ જુદાપામાં પરણેલા સખસોનાં દુનિયાના દેખાવ સીનેમેટોગ્રાફ દારા આપવાની યોજના હિંદમાં ધણી આવકારદાયક થઇ પડે એમાં કશી શક નથી. ડેખવાયલા લોકોનાં ચરીર નિર્માલ્ય હોવાના કારણરૂપે જે જે બામતો શોધી શકાતી હોય તે તે બાળતોને અમુક દેખાવોમાં

સમાવેશ પમાડીને એવા દેખાવો પ્રજા સમક્ષ રજુ કરવાથી નવા વિદ્યાર્થી વર્ગને ધણું જાણવા-સીખવા અને ચેતવાનું મળે. ધરમાં સુખડતા કેમ રાખવી, રસોઇની બાબતમાં શી શી સાવચેતી રાખવી, ધર્મ સંબંધી દેટલાક જૂથ ભરેલા ગાંડા વહેમોથી શા માટે ચેતીને અચવું: એ વગેરે દેખાવો અને એ બાબતોને લગતો જાહેર ઉપદેશ કરનાર મંડળો અને ફાલત્યાગોની હિંદને ધણીજ જરૂર છે. શરીર અને શરીર અને ગણીએ ગણીએ ડાકટરો અને વૈદ્યરાજો તથા દુકામોના પાટીમાં લટકતાં જોવામાં આવે છે, પરન્તુ દેશના ખરા ડાકટરો તો તે જ ગણારો કે જેઓ પોતાને ઘેર જોમ અને તેમ આજા દરદીઓ, આવે એવો દિવસ નજદિકમાં લાવવા માટે દેશને દરદી બચવાનાં સાધનોનું જ્ઞાન આપે. ખરો વકીલ તે નથી કે જે ધણા કેસો લઇ રણવામાં જ મળક માનતો હોય, પરન્તુ તેથી ઉલટું પરમાત્માની કોર્ટમાં તેજ વકીલની કદર થશે કે જે વકીલ જોમ અને તેમ લોકોને કજીઆ અટકાવવાની સલાહ આપી કોર્ટનાં કામ સુમમ કરશે અને જે કામદારનાં મૂળતલવોનું જ્ઞાન લોકોમાં ફેલાવીને લેખને અસરકારક રીતે સમજાવશે કે "આવી જાતનો ગુન્હો કરશે તો આવી સજા ખમવી પડશે; માટે ગુન્હાથી બચો; ગુન્હા ન કરો; ધર્મશુદ્ધિએ સીધા ચાલવાનું ન સૂઝે તો ઉવટે રાજ્યદંડથી ડરીને પણ સીધા ચાલો." વકીલોનું એ જ કામ છે; જો કે આજે દુનિયામાં એક વકીલ પણ એ ફરજ સાગ્યે જ બજાવતો હશે; અને તેમ છતાં સૌ ધંધા કરતાં પોતાના ધંધાને વધારે માનને માટે દુકદાર ગણતો હશે ।

તેવીજ રીતે ડાકટરો અથવા વૈદ્યોનું કર્તવ્ય પણ લોકોને શરીર વિરૂદ્ધ ગુન્હા કરતાં અટકાવવાનું છે, નહિ કે લેખને ગુન્હા કરના જોઇ રહી પોતાના ખીરસાં તર કરવાના પ્રસંગ મળવાથી ખુદી થવાનું.

ડાક્ટરો અને વકીલો એ બે જ વર્ગના લોકો છે જે
 કર્તવ્યની દિશા સમજવા પામે અને ખરે રસે જ પોતાના કાન્યે
 હિપયોગ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરે તો આખા દેશમાં કોઈ મંદિર મં,
 કે અનીતિમાન માણસ નજરે પડવા પામે નહિ. એક, શરીર વિરહ
 પાપોથી બચાવનાર; અને બીજો, નીતિ વિરહનાં પાપોથી બચાવનાર
 હોઈ, એ બે મળીને આખા દેશને શારીરિક તેમજ માનસિક આરોગ્ય
 માં આગળ વધારી શકે; અને તેમ માથે તો ધર્મશુશ્રુષાનું કામ—
 અધ્યાત્મ દેશવવાનું કામ—રિષદશિ ખીલવવાનું કામ અત્યંત સરળ
 મર્મ પડે; કારણ કે શરીર અને મનની શુદ્ધતા સિવાય વિષદશિ
 ખીલવી શક્ય નથી, અધ્યાત્મમાન પ્રાપ્ત થવું સંભવતું નથી. હિંદુની
 પૂર્વની ભદ્રોજલાલી અધ્યાત્મ વડે જ દત્તી અને એ માર્ગે સિવાય
 અધ્યાત્મવાદી દેશની આગાહી કહી શકાતી નથી જ; પરંતુ એ માર્ગે માટે
 પ્રથમ શરીર અને મનના આરોગ્યની જરૂર છે. નીકળશે કોઈ પતિત,
 વેદો અને વકીલો, પોતાના ધર્મની હિંમતનો ખરો ખ્યાલ મનમાં
 લાવી લેશે તો અને મનના આરોગ્ય સંબંધી બ્યવહાર શિલ્પ
 આપવા માટે કેશરીઆ કરવા !

તા. ૨૭-૫-૧૨.

નરરત્ન દાદાભાઈ નવરોજજીના શરીરસંરક્ષક નિયમો.

૧ રથૂલદેહની તનદુરસ્તી એ ખરું આરોગ્ય નથી, પણ રથૂલ-
દેહ અને સૂક્ષ્મ શરીર એ બન્નેની વિકારરહિત સ્થિતિ એ જ
ખરું આરોગ્ય છે.

૨. શરીર, મન અને આત્મા એ ત્રણેની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ
જહેનાથી યાવ તે જ આરોગ્યનો સાચો નિયમ છે.

૩. ‘ ખાનપાન ’ એ કેવળ આરોગ્યનું પોષક છે એમ સમજવું
બૃહભરેલું છે, પણ આરોગ્યના પોષક ‘ સદ્ગુણો ’ છે અને
‘ સદ્ગુણો ’થીજ આયુષ્યમાં વધારો થાય છે, એ માણસોએ જરૂર
ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

૪. રથૂલ અને સૂક્ષ્મ શરીરનો પરસ્પર સંબંધ છે; એક
વિના બીજું ટકી શકતું નથી. રથૂલને રથૂલનો ખોરાક આપવો
જોઈએ અને સૂક્ષ્મને સૂક્ષ્મનો ખોરાક આપવો જોઈએ. રથૂલનો
ખોરાક નિયમિત ખાનપાન અને સૂક્ષ્મનો ખોરાક સદ્ગુણ અને
સદાચાર છે.

૫. તાવ, ખાંસી, ક્ષય વગેરે રથૂલ શરીરના રોગ છે અને
કામ, ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, દ્રોહ, આક્રમ્ય વગેરે મનના—સૂક્ષ્મ શરીરના રોગ છે.

૬. રથૂલ શરીરના રોગો પ્રથમ શરીરને અને પછી ધીરે ધીરે
મનને—સૂક્ષ્મશરીરને દુર્બળ અને દુષ્ટ કરે છે; અને મનના—સૂક્ષ્મ-
શરીરના રોગો પ્રથમ મનને અને પછી રથૂલશરીરને વિકારી એટલે
રોગી બનાવે છે.

૭. શૌચિક જાનપાન શરીરને નિરોધી 'રાખી' અને સત્યચી અને સદ્યચી બનાવે છે.

૮. તામસી જાનપાન જેવા કે મંદબોધાદિના આહાર મનને તમોચી અને દુર્ગુચી બનાવી નીચપણને પમાડે છે.

૯. પરોપકાર, દયા, દાયા, સ્વાર્થત્યાગ, નિઃસ્વર્ગ, ઉત્સાહ, હિમ્મત, સ્વજનવાત્સલ્ય અને સ્વદેશસેવાદિ ઉત્તમ ગુણો મનને ઉન્નત બનાવી શરીરને આરોગ્ય અને આયુષ્ય આપે છે.

૧૦. શારીરિક અને માનસિક બન્ને પ્રકારની આરોગ્યતા ત્યો હોય તદ્વાજ આરોગ્ય, આયુષ્ય, આનંદ અને આજર હોય શકે.

ઉપરના સર્વ નિયમોનું હાલના સમયમાં જો કોઈએ પધાર્થ પાલન કર્યું હોય તો તે આપણા દેશના મુરખી મહાત્મા હાદાભાઈ નવરોગજીએ જ કર્યું છે. અને તેથીજ હોમને 'હિન્દના હાદા' ની અપરિમિત ઉપમા આપવામાં આવી છે, ઉપમા નિયમોના પાલનથીજ ઉપર લખેલી ચાર વિભૂતિઓ-આરોગ્ય, આયુષ્ય, આનંદ અને આજર, હોમજો પ્રાપ્ત કરેલી છે. કોઈ શરીરનું આરોગ્ય મેળવે છે તો આજર મળતી નથી, કોઈ આજર મેળવે છે તો આરોગ્ય અને આયુષ્યની ખામી હોય છે. પણ જેણે આરોગ્ય, આયુષ્ય અને આજર આ ત્રણે મેળવ્યાં હોય તેને આનંદની શી ખોટ છે? રાજર્ષિ હાદાભાઈને થોડા દિવસપર ૮૬. મું વર્ષ બેઠું, છતાં આ સ્વદેશભક્ત હિન્દના હાદા સ્વદેશસેવારૂપ રાજ-સૂય પદની વેદીમાં અર્ચિત્તન્નપણે આહુતીઓ આપે છે. આ રાજસૂય-મદમાં હોમજો પોતાના સ્વાર્થનું બહીષ્કાર આપ્યું છે, સર્વ સુખનો ત્યાગ કર્યો છે; અને તેમ છતાં એ આપણા હાદા આપણા કરતાં વધારે તનદુસ્ત અને વધારે જીવાન દેખાય છે. જ્યારે આ દેશના કેટલાકે પેન્સનરો પચાસ સઠ વર્ષની વયમાં પાંજરાપોળને લાયક થયા છે, ત્યારે આપણા હાદા નરસન હાદાભાઈ પોતાની ૮૬ ઉંમરની વયે પણ

પોતાના સ્વદેશને માટે રાત દિવસ કાળજી રાખે છે. ત્હમે મીઠા દાદા-
ભાઈનો ઉલ્લાખો ઉલ્લેખો ફોટો જોયો છે ? ખરે ! આપણા દાદામાં
નવી જુવાની આવી હોય એમ લાગે છે. તે સાચી ? એમના સાદા
વર્તનથી, ઉચ્ચ સદ્ગુણથી, ઉદ્યોગી દેવથી, અને મલ્લમાસાદિનો જીંદ-
ગીમાં સ્પર્શ પણ નહિ કરવાથી. દાદાભાઈની છેલ્લી વર્ષગાંઠને દિવસે
એક અંદવાડિક પત્રનો એડીટર એમને મુઆરકગાદી આપવાને ગયો.
હતો; એડીટર સાનંદાચર્યની વચ્ચેમાં દાદાભાઈને એક જુવાન માણસ
જેવા જેઠને પૂછ્યું કે—“દાદા ! આપની વૃદ્ધ વય છતાં આપની તન-
દુરસ્તી પરિપૂર્ણ જણાય છે; આપ એક જુવાન માણસના જેવા જણા-
ઓ છો; આપ શરીરસંરક્ષણના કેવાકે નિયમો પાળો છો તે કૃપા કરી
મહેને સીકના હિત માટે જણાવશો ? ”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં દાદાએ કહ્યું કે, “ મહેં આખી જીંદગીમાં
દારૂ પીધો નથી; કું તમાકુને અડકતો નથી; માંસનો સ્પર્શ કરતો નથી;
તેજોના તથા આચાર (અધાર્મિક) ખાતો નથી; તમોગુણી ખાનપાન
તથા તમોગુણી મનુષ્યોની સંગતિ તથા તમોગુણી આચારવિચારને મહેં
નાનપણથી જ તીક્ષ્ણલી આખી છે; હજી સખત મહેનત કરું છું.
અને મહાર્ સર્વ કામકાજ નિયમિત રીતે જ થાય છે. ” આટલું કહી
ઉપરના શરીરસંરક્ષણના ૧૦ નિયમો કહી સંજગાળ્યા.

દાદાભાઈના ઉપલા શરીરસંરક્ષણના નિયમો ખ્યાનમાં લેતાં એટલું
સિદ્ધ થાય છે કે, એકલું સ્વચ્છ શરીર મસ્ત અને મદોન્મત બનાવવું
એ કંઈ ખરો આરોગ્યતા નથી; પણ મનને એટલે સુદૃઢ શરીરને
ઉત્તમ ભાવનાઓથી સુસંસ્કારો અને સદ્ગુણોથી વિભૂષિત કરવું
એનું નામ જ ‘ અરોગ્ય ’ છે. દાદાભાઈના ઉપલા સદ્-
ગુણોમાં ‘ સ્વદેશભક્તિની ઉપાસના ’ એ એક સર્વોત્તમ ગુણ છે. ઉપા-
સનાના અનેક અકરોમાં ‘ વિરાટોપાસના ’ સર્વોત્તમ ઉપાસના છે. નર-
રત્ન દાદાભાઈ આજ લગભગ અર્ધી સદી થયાં વિરાટોપાસના કરે છે.

તેનોય ઠાટી દેવોની (હિન્દમાં હાલ તેનોય ઠાટી પ્રગ્ન છે તેની) ઉપાસના કર્યા કરે છે. ' મહારો દેવ ' અને ' મહારી જન્મભૂમિ ' એ તેમની ઉપાસનાનો પરમમંત્ર છે. અત્ર અને દાંતને વેર થઇ પોષા હિન્દના અસંખ્ય મનુષ્યોને નિર્ધનતા અને જીવનમરામાંથી ઉગારવા ઉપસા મંત્રનો તેઓ નિરંતર જાપ કરે છે. આ તેમની વિરટોપાસનાના પર-મમંત્રની સિદ્ધિ માટે મિતાહાર, સાત્ત્વિક ખોરાક અને સદાચરણની મુખ્ય જરૂર હોવાથી એ નરસને સર્વ વ્યસનોને, માદક અને ઉત્તેજક પીણા-ઓને અને હિન્દીઓને ઉન્મત્ત જનાવે એવા સર્વ પદાર્થોને હંમેશને માટે દૂર કર્યા છે.

આ ઉપરથી માદક પદાર્થના વ્યસનીઓએ સમજવું જોઈએ કે, નરસન હાદાખાઇએ આરોગ્ય, આયુષ્ય, આનંદ અને આખર આ ચાર પદાર્થો પેતાની છાંદીમાં સંપાદન કરવાને શું કંઈ જડીબુટ્ટીનું સેવન કર્યું છે ? કે કેટલું દેવની વાકિત કરી છે ? કે કેટલું મહાત્માની કૃપા મેળવી છે ? એમાંનું કંઈજ કર્યું નથી માત્ર એમણે સાત્ત્વિક ખોરાક અને સદ્ગુણોથીજ ઉપસા ચાર પદાર્થો હંમેશને માટે મેળવ્યા છે. એમના સ્થૂળ શરીરનો ક્ષય થયે પણ એમનું યજ્ઞશરીર સદાને માટે કાયમ રહેશે.

ઉપર બતાવેલા આરોગ્યતાના ૧૦ નિયમો પૈકી ૫ માં નિયમ અહિં પ્રતીતિ ઉતારીએ છીએ અને ધણા આમઠ સાચે તેણું નિરંતર સ્મરણ રાખવાની સર્વને બક્ષામણુ કરીએ છીએ:—

“ ખાનપાન એ સ્થૂળ શરીરનો ખોરાક છે. ”

“ સદાચરણ અને સદ્ગુણો સૂક્ષ્મ શરીરનો ખોરાક છે. ”

“ અને એ બન્ને મળીને આરોગ્ય તથા આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે. ”

‘ સતસંગ. ’

તા. ૧૯-૬-૧૦.

નાનાં બાળકોમાં મૃત્યુનું વધતું

જતું પ્રમાણ.

રહેનાં કારણો અને તે અટકાવવાની ટુંક સૂચના.

બાળકને દાંત આવ્યાબાદ એટલે દશ બાર માસની ઉંમર બાદ દુધની સાથે ખરોખર ચઢાવેલ ચોખા અગર ખીચડી આપવામાં આવે તો ધીમે ધીમે પાચન કરવાની શક્તિ તે બાળકમાં આવશે. હાઇ પણ કારણે મીઠાઇ અગર અતિશય ઘીવાળા પદાર્થ એને આપવા નહિ.

બાળાગોળી કે અપ્રીણુનો ખરાબ રીવાજ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો તેના વિચાર પ્રથમ કરવો જોઈએ. બાળકને ઝાડા, મરડા કે બીજા કાંઈ પેટનાં કે મગજનાં દરદો થાય તેના કારણની પૂર્ણ તપાસની ગેરહાજરીમાં અજ્ઞાનતાથી ઉપર જણાવેલી બાળાગોળી કે અપ્રીણુ હાખલ થયાં હોય એમ લાગે છે. બાળાગોળી કે અપ્રીણુ વિના કારણે અને નિરંતર આપવાથી તે રીવાજ અતિશય નુકસાનકારક નીવડે છે.

દરદો કયા કારણથી ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રથમ શોધી કહાડવું જોઈએ. બાળકોનું રડવું એ તેમના દરદોની ફરીયાદ ને જરૂરીઆત હાજતોનું માગણ છે. સમજી માણસોની ફરજ ■ કે તે બાળકોનું રડવું દરદના કે હાજતના કિયા કારણે છે તે શોધી કહાડવું જોઈએ. નહિકે તેને બદલે અપ્રીણુ કે બાળાગોળી આપી તેમને વધારે દુઃખી કરી દુઃખમાં વધુ સડવા દેઈ છેવટે મરણચરણ કરવા જોઈએ.

રેવાના કારણમાં તેમને ઝાડા પીસાળ વગેરે કરવું હોય છે ત્યારે કે બીજા ચારીરિક દરદને લીધે તેઓ રડે છે, તે નિયમસર કરવાની હાજત પાડવાથી તથા નિયમિત રીતે ધવડાવવાથી બાળકો તનદુસ્ત રહેવાનો સંપૂર્ણ ખરોશો છે.

બાળકોને બાળાગોળી કે અરીસા આપવાથી તેઓને ઘેન થઈ શકે અને તેમાં તેઓ રડતા, રમતા કે હસતા નથી, તેથી તેમની કુદરતી હાજતો વિષે તથા દરદો વિષે માતાઓ કંઈ જાણી કે સમજી શકતી નથી. બાળકોને આનંદમાં રમતાં અને હસતાં રાખવાથી તેઓના આયુષ્યમાં વૃદ્ધિ થાય છે, જ્યારે ઘેનમાં પડી રહેવાથી જ્ઞાનતંત્રુઓ નર્મર બની જાય છે, રોગમાં વધારો થાય છે, ખોરાક પચી શકતો નથી (કુર્બોગે વળી ધી, મધ, પતાસા અને તેવા બારે ખોરાક હોય તો મહાતુકસાન થાય છે.) અને તેથી ઉલ્લટી, ઝાડા, મરડા વગેરે બાધિ થાય છે. આ દરદોનાં મૂળ કારણોની શોધ કર્યા વિના બીજાં ઔષધોથી તે મટતી નથી, તેથી બાળક દીનપ્રતિદીન નજરું પડતું જાય છે અને પરિણામે મરણચરણ થાય છે.

બાળકોનું રડવું એ તેમની હાજત માટે કે દરદો માટે માતાને સાવચેત કરવા અર્થે છે; પણ જો તે ઘેનમાં પડી રહેતું હોય છે તો તે પોતાની હાજતો વિષે પોતાની માતાને જાણ કરી શકતું નથી અને પછી ઘેનમાંથી જાગી ઉઠે છે ત્યારે એટલે કે જો વખતે બાળકને તેની જરૂર હોતી નથી તે વખતે માતાઓ જરૂરીઆતો આપે છે; એટલે કે જૂખ ન હોય તેવે પ્રસંગે ખાવાનું અને ઝાડાપીસાગ કરવા જરૂરીઆતો ના હોય તેવે પ્રસંગે તે માટે બજારકાર કરી કસવવાનું કામ માતાઓ કરે છે. આથી જો માતા પરિણામ નીપજે છે તે ઉપર જતાઓ છે, માટે બાળાગોળી કે અરીસોનો રીવાજ કેવળ બંધ કરવો જોઈએ.

ઉપરની મુખ્ય સૂચના ઉપરાંત નીચેની સામાન્ય સૂચનાઓ પણ જરૂરી છે:-

૧. બાળકોના શરીરની સ્વચ્છતા:-શરીર સાધુથી કે તેવા પદાર્થથી સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ, નિયમસર ત્હેને ન્હવડાવવું જોઈએ. બાળકને ખુદ્દી હવામાં ન્હવડાવવાથી થતી તેમજ બીજા બાધિઓ

થાય છે. તેમના શરીર ઉપર બીના કપડાં રહેવા જેવા નહિ; કારણ કે તે પણ નુકસાનકારક છે.

૨. કપડાં અને તેની સ્વચ્છતા:—કપડાં ખુલતાં અને સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ. તો કપડાં પહેરાવવા એ ત્હેના સ્નાયુઓ અને શરીરના અવયવોને સંકોચ પમાડનાર છે. ઠંડીની ઋતુમાં તેમજ છાતીના દરદો પ્રસંગે ખાસ ગરમ કપડાં રાખવાં જોઈએ.

૩. બીજાનાં:—નાના બાળકને ઘોડીઆમાં મુલાડવાં તે ત્હેમને ધધારે અનુકૂળ છે, પણ જાડા પીચાબધી બીંબચેલાં કપડાં તરત બદલવાં જોઈએ અને બીજાનાં ત્હેમનાં હોળ ત્હેને દરરોજ સૂઈનાં તાંપમાં સુકવવાં જોઈએ.

૪. ખોરાક:—ત્હેમનો ધણેજ સાદો (દુધનો) હોયો જોઈએ તથા માતાઓએ ત્હેમને સાદે પ્રુષ્ટીકારક અને નિરોગી દુધ મળે તે અર્થે પોતાના ખોરાકમાં ઘણી સંભાળ રાખવી જોઈએ. ધરડાવવાનું કે ગ્રોસકનું નિષ્ક્રિય અને ઘણુંજ મધ્યમસરનું હોયું જોઈએ.

૫. ઔષધ:—કરવાની જરૂર પડે તો ડાહ્ય સમજી ડાક્ટરની સલાહથી સેંકરવું જોઈએ. બાળકનું પેટ સ્વચ્છ રહે તે અર્થે જરૂર પડે ત્યારે દરડે કે દીવેલ આપવું એ દિતકારક છે.

ઉપરની સૂચનાઓ નાના બાળકની માતાઓના તેમજ ત્હેમની આસપાસના મનુષ્યોના મન ઉપર ઠસાવવામાં આવશે તો બાળકોનું આપું મોટું મરણનું પ્રમાણ અટકાવવામાં મોટી મદદ આપનાર નીવડશે. બાળકને નાની વયથી પડતાં હાનીકારક વ્યસનો અટકાવી શકાશે અને ઉલ્ટે ચાલાક અને તંદુરસ્ત બાળકો જીવિને પ્રાપ્તશે.

* * ઉપર મુજબનો લેખ એક ટ્રેકટના આકારમાં પરોપકારાર્થે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલો તે જૈનવર્ગને પણ ઉપયોગી હોય અને દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. અધિપતિ: જૈનસમાચાર તા. ૧૯-૪-૦૯

સમજવા સામે છે કે તેનું કાર્ય આ દુનિયામાં હોઠરાખીના કરતાં કોઈક જૂઠા પ્રકારનું છે, અને જેમ જેમ તેની ઇચ્છા વધતી જાય છે અને તેના વિચારો પરિપક્વ થઈને સંસાર તરફ વધતા જાય છે તેમ તેમ તેનામાં યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે લગ્નને લાયક થતી જાય છે. આ સમયે તેના માતાપતી મોટી ધ્રુજ એ છે કે, હોઠરાખીને સંસારની અને લગ્નઅવધારની ખબરો જેમ જને તેમ મોટી પડવા દેવી, અને લગ્ન પછીનાં કર્તવ્ય સંબંધી વિચારો તેના મનમાં જેમ જને તેમ ઝાંઝા આવે એમ કરવું. જેથીને યુવાવસ્થા મોટી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથીને વૃદ્ધાવસ્થા પણ મોટી પ્રાપ્ત થાય છે. જે બોલો જુવાનીના વિચારો ને સુખના વિચારો કરી કરીને યુવાવસ્થા વહેતી લાવે છે અથવા યુવાવસ્થા થયે પહેલાં થઈ છે એમ ખ્યાલ માનીને સુખ ભોગવવા સામે છે તેથી વૃદ્ધાવસ્થાને વહેતી માગી લે છે, એટલુંજ નહિ પણ જે શરીર તેમ કંઈ ન હોય તો મજબૂત ને રોગોની સામે ટકાર લઈ શકે તેવું થાય તે શરીરને નજર પાડી દે છે અને પછી તેમને બારંબાર વિવિધ રોગોની ખીમણું પડે છે. હોઠરાખીને આખો દિવસ ધરના કામકાજમાં રોકી ન રાખવી, ટેડીયાક વખત બાપા, ગણિત વગેરે વિષયોનું જ્ઞાન આપવું, અને તેનાં માતાપે તેનાં દેખતાં પોતાના ઉપભોગની વાતો કરવી નહિ; એટલુંજ નહિ પણ તેનાં લગ્ન-વેવીચાળની વાતો પણ કરવી નહિ. હોઠરાખીની સંજાત સ્વખંધી પણ બહુ કાગળ ચખવાની છે, કેમકે બધું કરીને તેમની સહીઅરોથી જ તેમના લગ્ન સંબંધીના વિચારોને પોષણ મળે છે. સોખીન ને વિવલુખ્ધ માતાપ પોતાની જાતને નુકસાન કરે છે એટલુંજ નહિ પણ તહેમની પ્રજા પણ તેવુંજ શીખે છે અને ક્યોયે તેના વંશ અથવા આખી દુનિયાને કેટલુંક નુકસાન પડેયિ છે, એમ કહીએ તો ખોટું નથી.

મનોરૂતિને કાષ્ઠુર્મા રાખતા આવડે એવી કેળવણીનો પ્રચાર થાય, તો માનસિક ઉપાધિ ઓછી થાય.

કુંવારી અવસ્થામાં યોગ્ય નિયમ પ્રમાણે નહિ વર્તવાથી માત્ર માનસિક રોગ થાય એટલું જ નહિ, પણ શારીરિક રોગ-અંકુશ, ગર્ભાશય અને તેની આસપાસના સંબંધી અવયવોમાં આધિ ધતા જોવામાં આવે છે.

છોકરીઓ મોટી ઉંમરના થવા પછી જેમ કુદરત વિરુદ્ધ કાષ્ઠ કરીને સરીર બગાડે છે તેમ મોટી ઉંમરે કુંવારી છોકરીઓ પણ સરીરને બગાડે છે પણ સદ્ભાગ્યે આપણા દેશમાં આવી ખરાબી હજી થોડી જણાય છે.

ફેટલાક તત્વવેળા એવો મન જણાવે છે કે, જો લોકો સમનેા અર્થ માત્ર ઉપભોગને અર્થે થતો જક સરીરનો સંબંધ ન ગણતા આત્માનો આત્મા સાથે થતો સંબંધ પ્રાધાન્ય ત્રણે અને શારીરિક સંબંધ ગણુ સમજે, તો હાલના સમ ને સમની ગેરહાજરીથી થતાં દુઃખો ઓછાં થાય.

સીઓ અને બાધુતર.

સીઓને કેળવણી લેવાનો વખત પણ કુંવારી અવસ્થા જ છે. અને તેઓને કેળવણી કેવી આપવી જોઈએ તે ધણો મોટો વિષય છે; પણ એટલું તો ખરૂં છે કે તેમના મનની સક્તિઓ કાપાટાન, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત પ્રત્યાદિથી જહુ ખીસવવાની જરૂર નથી. અગર જો કે એવા જ્ઞાનની તેમને જરૂર છે, પરંતુ તે માટે તેમને આખો દિવસ મંડયા રહેવું જોઈએ નહિ. છોકરીઓનો અભ્યાસ પરણે ત્યાં સુધી ત્રણ ચાર કલાકથી વધારે વખત ચાલવો જોઈએ નહિ. અને પરણ્યા પછી પણ ત્રણ કલાક જ જસ છે. તેમના મગજ

ને આરામની બહુ જરૂર રહે છે. જે સ્ત્રીઓ નિયામના અભ્યાસમાં બહુ આગળ વધે છે, તેઓ સંસારિક કામકાંજ માટે મોગ્ય રહેતી નથી, ને તેમની પ્રજા નિર્જન થાય છે. જે મગજ અભ્યાસ મદદ કરે છે, તેજ મગજ કરીરની ખીલવણી-વૃદ્ધિ ને મજબૂતી કરી શકે છે; ને જો તેને માત્ર અભ્યાસમાં રોકવામાં આવે, તો કરીરની ખીલવણી, વૃદ્ધિ ને મજબૂતી યોગી થાય છે, જે હકીકત માફ રાખવા જેવી છે.

ફ્રીલાડેસ્કીઆના ડૉ. મીચેલ લખે છે કે: “હાલમાં અમેરીકાની સ્ત્રીઓ, ૨૫૯ કલાકે તો, સ્ત્રી તરીકે તેની ફરજે માટે સરીરે નાસાયક હોય છે, અને સ્વધર્મા સુધરેલા દેશોમાં, જે મહાન કાર્યો પુરોવાની મગજ શક્તિ ઉપર બિભક્ષ્ય મદદ પડે છે, તે કાર્યો કરવાને સૈાથી યોગી લાયક હોય છે. જેટલી, કુદરત તેની પાસેથી પત્ની તરીકે અને માતા તરીકે શક્તિને લાયકાતની આશા રાખે તેટલી તેનામાં હોતી નથી.”

બોસ્ટનના ડૉ. કલાર્ક પણ લખે છે કે: “આપણી નિયામોમાં જેઓ અભિમાની અને સમજી છોકરીઓ હોય છે, જેઓમાં ઉમદા સ્ત્રીઓના ગુણો હોય છે, તેઓ માંદી રહે છે; જેઓ રમતીઆળ કે આળસુ હોય છે તેઓ માંદી રહેતી નથી; અને આ પ્રમાણે આપણી અત્યારની કેળવણીથી સૈાથી વધારે લાયકોના નાશ થાય છે.... જ્યારે તેઓને લગ્નનો ને પ્રસૂતીનો સમય આવે છે, ત્યારે જેમ પવનના તોફાનમાં દાણાનો છાંવો વાંકા વગોને બાગી જાય છે, ને ફરીને તેમાં દાણા થતા નથી, તેવી જ હાલત સ્ત્રીની પણ થાય છે, અને તે ફરીને ફળ આપી શકતી નથી. આવી કેળવણી તે છોકરીઓને માટે કે તેની ઓછાદને માટે સારી નથી.”

પરણેલી સ્ત્રીઓ અથવા આશરે તેર ચૌદ વર્ષની ઉંમરની સ્ત્રીઓમાં એક જાતનો પાંડુરોગ થવા પામે છે અને ક્ષયવાળા અને વાઢ જેવા બેળના દરદવાળા માણસના ઊકરને જે ક્ષય, કંઠમાળ કે વાઢ થવાને માટે બીજા ઉત્તેજક કારણો મળી આવે, તો આ સમયે દેખાવ આપે છે. આવી બીમારી આ સમયે ઉત્પન્ન ન થાય તેટલા માટે તેને યોગ્ય કસરત, રમતગમત, ખુશી હવા ને પ્રકાશ ઇત્યાદિની જરૂર જરૂર છે. જે સ્ત્રીઓ કુંવારી રહે તેમને પણ આટલી ઉંમરે કોઈ કોઈ વાર પાંડુ રોગ થઈ આવે છે. આ દરદમાં ચામડી ધણું કરીને ડીઝી થઈ જાય છે; તો પણ કોઈવાર જરા લીલા રંગની લાગે છે. એ સમય એવો છે કે, તે વખતે સ્ત્રીની યુવાવસ્થાની સરખાત હોય છે અને તેણી તન કે મનની અતિશય મહેનત ખમી શકતી નથી. તો પણ આ હકીકત સક્ષમાં રાખ્યા વિના જે ઊકરીઓ ચૌદમા ને પંદરમા વર્ષમાં નિશાળનો અભ્યાસ જારી રાખે છે, તેઓનાં શરીર બહુ નબળાં થઈ જાય છે, અને તેમનાં અંગો સંપૂર્ણ રીતે ખીલી શકતાં નથી. વળી પરણેલી સ્ત્રીઓ ચૌદક વર્ષની થાય છે, ત્યારે તેમનાં અંગો પરિપક્વ થયાં છે કે નહિ તેની જરાજાર દરકાર રાખ્યા વિના કેટલીકવાર સાસરીઆમાં પત્નીના ધર્મ જાળવવાને મોકલવામાં આવે છે; અંગે અજાણર ખીલવણી પામ્યા પહેલાં સ્ત્રી પુરુષનો વ્યવહાર સર કરવાથી ધણું જ નુકસાન થાય છે.

કુદરતના કાયદાના લગંથી લોગવવી પડતી શિક્ષા.

સ્ત્રી પુરુષના વ્યવહાર પહેલાં અંગે ધીમે ધીમે કુદરતી નિયમ પ્રમાણે ખીલે છે, અને રજોદર્શન આવે છે, ત્યારે અંગે મજબુત ને તનદુરસ્ત રહે છે. પણ વ્યવહાર સર થયા પછી જળાત્કારે અંગ ખીલવણી પામે છે, તે ખીલવણી અમર જે કે ઉતાવળથી થાય છે, તો પણ તેમાં

મજ્જુતી ને તનદુરસ્તી હોતી નથી. કવચિત્ અંગની ખીલકુલ ખીલવણી હોતી નથી, ત્યારે પણ તેના મૂર્ખ સર્ગાવદાલાં તેણીને તેણીના પત્ની તરીકેના ધર્મ સમગ્રને છે, અને તેણીનું લક્ષ અસ્વાભાવિક ઉતાવળથી સ્ત્રી પુરુષના વ્યવહાર તરફ ખેંચાય છે, ચિટલે અંગની ખીલવણી પણ વધારે ઉતાવળથી થાય છે. ઉપર કહ્યું તેમ આવી ઉતાવળથી થયેલી ખીલવણીમાં જરા પણ મજ્જુતી ને તનદુરસ્તી હોતી નથી અને તેથી નાની ઉંમરે યુવાન થઇ યુવાવસ્થામાં જ ધરડી થઈ જાય છે. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં જોઈએ પરણી નથી તેમની તનદુરસ્તી સારી રહેતી નથી. અંગોની ખીલવણી થયા પછી પણ સ્ત્રીઓએ અને ખરી રીતે તેમના પતિઓએ એ સમજવાનું છે કે તેમની યુવાવસ્થા એ કાંઈ બે-દરકારી અને વિષય લુપ્તપણામાં ગાળવાનો પરવાનો નથી. કુદરત પોતાના નિયમનો ભંગ કદી સહન કરતી નથી, પક્ષપાત કરતી નથી, કે અપવાદ રાખતી નથી.

રજોદર્શન સૂચવે ■ કે સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરવાને પાત્ર થઈ છે, અને તેથી સ્ત્રીપુરુષનો વ્યવહાર કરવાનો સમય પ્રાપ્ત થયો છે; તે પછી વ્યવહાર કરવામાં તે સ્ત્રીની તનદુરસ્તી ને શરીરની સહનશક્તિ હમેશાં લક્ષમાં રાખવાની છે. અઠવાડીઆમાં એક કે બે કરતાં વધારે વખત સ્ત્રીપુરુષનો વ્યવહાર થાય તો તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેને શુક્રશાનકારક છે.

લગ્ન વખતે સ્ત્રી તથા પુરુષનું અસ્પર્શ સંબંધ ધરાવતી ઉંમરનું પ્રમાણ કેટલું હોવું જોઈએ એ સવાલ ધણી અગત્યતાનો છે; અને તે વિષય ઘણો ચર્ચાઈ ગયેલો છે. જો પુરુષની ઉંમર સત્તર કે અઠાર વર્ષની હોય, તો સ્ત્રીની ઉંમર તેર કે ચૌદ વર્ષની હોવી જોઈએ; સામાન્યતઃ ત્રણ ચાર વર્ષનો ફેર જણે છે.

સમુદાય પછી સમનો ઉદ્દેશ સુધરેલી પ્રજામાં દાસમાં સારીરિક ઉપભોગ જ માનવામાં આવે છે. અને સારીરિક ઉપભોગ કેમ વધારે વધે સુધી મલાવી શકાય તે માટે ઘણા માધ્યમો પ્રયત્ન કરે છે. સારીરની ખુબસુરતી ને સુવાવસ્યા ટકાવી રાખવા માટે પ્રતિપત્તિ ન થાય એવો પ્રયત્ન પણ દેટલીક ઓછો કરે છે, અથવા દેટલાક પુરેા ઓછો પાસે તે કરાવે છે. આવા પ્રયત્નો તનદુસ્તીને કેમ પણ રીતે ફાયદો કરતા નથી; એથી ઉચ્છેદન એમ કરવા જતાં બંધકરે રાગો ઓછાને લાગ્ય પડે છે, અને દેટલીક ઓછો તે પ્રવલ્લથી વધ્યાપદ્મ બને છે.

પછી મોટી ઉંમરે જ્યારે સ્વભાવ કંઈક બદલાય છે, ત્યારે પ્રજાની ધૃતિ થાય છે, એટલે વધ્યાપદ્મ પ્રકાશવાને ઉપાય શોધે છે. અને શરીર ભારતા કેમ વખત બહુ કુખી થાય છે.

પરણેલી સ્ત્રીઓના સંજ્ઞામાં બે બોલ.

પરણેલી ઓછાએ રજેદર્શન, મર્મોધાન ને પ્રસુતિ એ ત્રણ સમયે સારીરને સારી રીતે સાચવવાનું છે.

રજેદર્શન સમયે સાચવવાના નિયમો.

હિંદુઓની ઉંમી પ્રેમમાં સ્ત્રી રજસ્વળા થાય ત્યારે તેણીને સ્પર્શ કરવાને ધાર્મિક બાધ મળે છે. તે તનદુસ્તી જાળવવાને માટે બહુ ઉપયોગી છે; તેથી તેટલો વખત માંડી છે એમ મનુષ્ય જોઈએ. પણ ઉપર લખેલ ધાર્મિક બાધ દેટલીક વાર અજીવન સગાઓને લીધે વધારે હાનીકારક થાય છે. નિચારી સ્ત્રીને તે વખતે પુરુષ પાસેથી 'કે ઓઢવાતું' કે પુરતો આરામ પણ મળે, નથી. એથી તેણીને બહુ સદન કરવું પડે છે, ને પેડુમાં કુખાવો વગેરે દરેક થઈ આવે છે.

રજેદર્શન વખતે માંદા માધુસના જેવી માવજત થવી જોઈએ;

કેમકે તે વખતે સરીર નગણું પડે છે, અને જો સરદી વગેરે કારણથી રક્તસ્રાવ જોખણે તેવો ચતો નથી તો મહા વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧) રક્તેદર્શન દરમ્યાન ઊંચે પુરખો ત્સંજ કરવો નહિ.

(૨) આદામ જેમ અને તેમ વધારે લેવો. પણ નવરા હોવાથી જીવ બાળવો નહિ. અને નવરાય ને ઐકાંત ન - લાગે એટલા માટે સ્ત્રીવશ્ય કે ભરતણું હલકું કામ કરવું.

(૩) અંગને સરદી લાગવા દેવી નહિ. ગરમ કપડાની જરૂર પડે તો રાખવા. પથ્થર પર કે સુનાની ડો - ઢિપર ફરવું નહિ કે બેસવું નહિ; પાણીમાં બેસવું નહિ; તેમજ પાણીમાં કે વરસાદમાં બહુ ફરવું નહિ. બપોરના સખત તાડકામાં બહાર નીકળવું નહિ. રક્તેદર્શન હોય ત્યાં સુધી ઠંડે પાણીએ નહાવું નહિ તેમજ બહુ ગરમ પાણીએ પ્રથમ નહાવું નહિ. કેટલીક ઊંચી રક્તેદર્શન થાય કે તરત ઠંડે પાણીએ નહાય છે; આથી જેમનાં રક્તગચ્છ મજબુત હોય છે તેમને હરકત આવતી નથી, પણ જેમનાં રક્તગચ્છ નજીબ હોય છે તેમને તો તુલ્યાન થાય છે જ.

(૪) ઊંચે જમ, ખાસ્તી, ચિંતા ઇત્યાદિથી મુક્ત રહેવા દેવી. એકદમ ત્રાસ કે ભય થવાથી તેના મર્માશયને ધક્કો પડેથીભય છે ને રક્તેદર્શન અંદ પડી જાય છે. ક્રોધ, મોહ ઇત્યાદિથી પણ એવીજ અસર થાય છે અને તેટલાજ માટે સંસારના બવહારથી તેણીને સઘળી રીતે અલગ મણવી જોઈએ.

(૫) રક્તેદર્શનનો સ્થાવ વાદળીના કકડામાં એકઠો થવા દેવો અથવા સાદા કપડામાં થવા દેવો, પરંતુ ગંધ કપડાના કુચા વાપરવા નહિ. એક વખત રક્તેદર્શન થઈ જાય તો બીજા દિવસે ફરીને રક્તેદર્શન થાય છે, જે દરમ્યાન તે કબીજ દીનપ્રતિદીન વૃદ્ધિ પામવું

છે. પછી ફાલોપીઅન ટ્યુબમાં થઈને ગર્ભાશયમાં આવે છે. ને ત્યાં કતિા રહી જાય છે, અને કતિા રક્તસ્રાવ સાથે બહાર નીકળી જાય છે. ઢાઢ ઢાઢ સ્ત્રીને રક્તોર્ધ્વન આથી મોડું આવે છે, તેનું કારણ સ્ત્રીના બીજને પરિપક્વ થવામાં નેપ્રતો સંબિવ્રબત હોય છે. રહેજસાજ વહેલો મોડો અટકાવ આવે, તે માટે ઉપાયની જરૂર નથી. પ્રસુતી પછી રક્તોર્ધ્વન ઢાઢને ત્રણ મહિને થાય છે, તો ઢાઢને સાન આઢ મહિને થાય છે, ને ઢાઢને તેથી પણ વહેલું મોડું થાય છે; એ દરેક સ્ત્રીની પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે; અને તેમાં કુદરતને મદદ કરવાની બહુ જરૂર નથી.

ગર્ભાધાન.

ત્યારે ગર્ભાધાન થાય છે ત્યારે સ્ત્રીના શરીરને જાળવવાનો વધારે જરૂર છે. અને અમર સ્ત્રી કે ગર્ભ જાળવવામાં કુદરત પોતાની સધળી શક્તિ વાપરતી હોય એમ સામે જો તોપણ જાણી નેપ્રતને શરીરને ધક્કો પહેચિ એવું કાર્ય કરવામાં ડહાપણને બહુ ભૂખાંધ રહેલી છે. આ સમયે પણ સ્ત્રીની વિવિધ પ્રકૃતિઓનું જાન થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને શરીરનો ને ખનનો શ્રમ ધણે વેઠવા છતાં કાંઈ અડચણ આવતી નથી, ને કેટલીક સ્ત્રીઓ રહેજ શ્રમ વધારે ભે તો હાની થઈ આવે છે. એથી સધળી સ્ત્રીઓ માટે એક સરખો કરી નિયમ કહી શકાતો નથી. દરેક સ્ત્રી ચોક્ક વખતમાં સમજી શકે છે કે પોતાને કેવા ખોરાક, કેવી કસરત, ને કેવું વર્તન માફક આવે છે, ને તે પ્રમાણે તેને વર્તવા દેવામાં આવે તો જાગ્યેજ મોડું પરિણામ આવે છે. એ ખરું છે કે એ સમયે તેણીને આરામ ને નિદ્રાની વધારે જરૂર છે. તેની ચંચળતા ઓછી થાય છે, વખતે મનોવૃત્તિઓ બહુ શાન્ત થાય છે, અને વખતે તે બહુ તીવ્ર થાય છે, અને તેનાં સર્ગા-

વહાલાઓએ તેની મનોવૃત્તિઓ જ્યાં સુધી અનધિકૃતો ન હોય ત્યાંસુધી તેને છૂટ આપવી ઘટે છે. આ વખતે તેના મગજ ઉપર બાલ્ય બનાવોની છાપ બહુ ઊંડી બેસે છે, અને તેની અસર કેટલેક દરજ્જે તેના સંતાન ઉપર પણ થાય છે. સાડુ ને તનદુરસ્ત બાળક અવતરે એટલા માટે પણ સ્ત્રીની આ વખતે સારો માવજતની જરૂર છે. આરામ, ને મનોવૃત્તિની યોગ્ય છૂટ સાથે આનંદ ને રમત ગમતની પણ જરૂર છે. કલેસ ને કંકાસ જે કરનારને તથા કરાવનારને બન્નેને હાની કરે છે, તે માત્ર સગભાં સ્ત્રીને જ નહિ પણ તેના ગર્ભને પણ નુકસાન કરે છે, ને બાળક આનંદી સ્વભાવનું થવાને બદલે સ્ત્રીકાંઈ ને પોચા સ્વભાવનું થાય છે.

તે વખતના ખોરાક સંબંધી એ જરૂરનું છે કે તે જેમ બને તેમ સારો, પૌષ્ટિક ને ઉત્તેજક ગ્રણો રહિત હોવો જોઈએ. ગરમ મસાલા, દારૂ, કાશી, ચાહ વગેરે ન વાપરવાં જોઈએ; ખરેખર ધણી સ્ત્રીઓ આવા પદાર્થો છૂટથી વાપરે છે, પણ તેમની પ્રતિભા બાધા જન્મતી વખતે મજબૂત હોતો નથી. સગભાં સ્ત્રીએ એક વખતે પુષ્કળ ખોરાક લેવાને બદલે ત્રણ ચાર વખતે યથાન પુરતો ખોરાક લેવો. દુધનો ખોરાક વધારે સારો છે.

ગર્ભાધાનના પાંચમા મહિનાથી પુરા દિવસો સુધી સ્ત્રીએ એક ગરમ કબજો આપ્યા પેકુને ઠાંકી શકે તેવો પહેરી રાખવો જોઈએ. જ્યાં કપડાં જેમ બને તેમ ખુલ્લતાં હોવાં જોઈએ. જે સ્ત્રીઓના પગ ઠંડા રહેતા હોય તેમણે પગે મોજાં પહેરી રાખવાં.

નહાવાનું પાણી બહુ ગરમ કે બહુ ઠંડું સાડું નથી. શરીરને માફક આવે તેટલી ગરમી વાળું પાણી નહાવામાં વાપરવું; ને બને તેટલી શરીરની સ્વચ્છતા રાખવી.

કેટલીક સ્ત્રીઓને પ્રસુતિ થવા પછી જ માસની અંદર બીજો ગર્ભ રહે છે, અને જો પ્રમાણે તથા ચાર કે વધારે વખત પણ ગર્ભાધાન રહે છે. એક વખત પ્રસુતિ થવા પછી ગર્ભ ક્યારે રહી શકે તેનો ચોક્કસ નિયમ નથી. ગર્ભાધાન અને પ્રસુતિ એ બન્નેથી બધી સ્ત્રીઓનાં શરીર નિર્જળ, વ્યાધિમસ્ત બનવા વ્યાધિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. ગર્ભાધાનથી શિશુઓ ઉપર વધારે બોજે આવે છે, અને તેથી રક્તાશયને વધારે અમ પડે છે એટલે કેટલીક સ્ત્રીઓના રક્તાશયમાં ગર્ભાધાનને લીધે દરદ ઉત્પન્ન થાય છે. જો સ્ત્રીને પરણ્યા પહેલાં રક્તાશયનું કંઈ દરદ હોય, તો પરણેલી છંદની તેણીને જોખમકારક થઈ પડે છે. પણ તેથી લગ્નનો દોષ ગણવાનો નથી, કેમકે લગ્નથી એમ સમજવાનું નથી કે પુરુષ પોતાની સ્ત્રી સાથે વિષય વ્યવહાર કરવા જ નોંધે; સ્ત્રીનું શરીર યોગ્ય છે કે નહિ એ સવાલ લગ્ન પછી સર્વદા વિચારવાનો રહે છે, અને જો તે સવાલ લગ્ન પહેલાં વિચારવામાં આવે તો બહુ ભાઈ છે; અલગત જોમ સ્ત્રીના શરીરનો વિચાર કરવાની જરૂર છે, તેમજ પુરુષના શરીરનો પણ વિચાર કરવાનો છે. પણ અત્રે સ્ત્રીઓનો જ વિષય છે, એટલે પુરુષ સંબંધી વિસ્તારથી કંઈ લખી શકાય નહિ. જો સ્ત્રીઓનાં રક્તાશય કે અંકુર રીતે શરીરના સમગ્રા અવયવો નબળા હોય, તેમની સાથે જનતાં સુધી તેમના પુરુષોએ વ્યવહાર શોધો શખવો, અને તેમનામાં શક્તિ આવે તે માટે અવશ્ય ઉપાયો લેવા. નબળા જાંધાને લીધે બહુવાર ગર્ભપાત થઈ જાય છે, અને કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીને તો તેવી અવસ્થા પડી જાય છે.

પ્રસવ પછી સ્ત્રી પતિ સાથે વ્યવહાર યોગ્યમાં યોગ્ય તથા માસ સુધી કરવો નહિ; કેમકે તેથી જાણકને તેમજ માતાને નુકસાન

થાય છે. પ્રસવ પછી સ્ત્રીએ બાળકને કેટલી મુદત સુધી ધવરાવવું
એ સવાલ પણ બહુ અગત્યનો છે. સાધારણ રીતે જે રહેદર્શન
પ્રસવથી ૭ કે સાતમે મહિને થાય, તો સ્ત્રીના દુધમાં વિશેષ ફેરફાર
થતો નથી; પણ જે તે પછી બાળકની તનદુરસ્તી બગડતી ચાલે તો
તેને ધવરાવવું નહિ. જેમ રહેદર્શન મોકુફ આવે છે, તેમ જન્મેલા
બાળકની તનદુરસ્તી સારી રહે છે. પ્રસવ પછી જે સ્ત્રીની
મનોવૃત્તિ વિષય તરફ ઓછી જાય તો તેના દુધમાં બગાડ
ઓછો થાય છે; પણ જેમની મનોવૃત્તિ જલદી ઉશ્કેરાય છે, અથવા
જેમનાં સર્ગો વધાર્યાં તેમની મનોવૃત્તિ વહેલી ઉશ્કેરે છે, તેઓના
દુધમાં બગાડ વહેલો થાય છે, અને તેથી બાળકને હાની પહોંચે છે.

વિધવાને જાણવા જોગ.

વિધવા સ્ત્રીએ જે મુલાવરથામાં હોય તો મર્મોપાન આદિથી
તો તેમના શરીરને કશી દરકત થવાનો સંભવ નથી; તેમ છતાં શરીર
બગડવાનું કારણ તેમની અનીતિ, તેમના શોક, કેષ, ચિંતા આદિ
મનોવિકાર, શોક ઉત્પન્ન કરાવે એવી વાતચિતો, માત્ર શરીરનાં બહુ
સુખોની મમતા, પોતાના ખરા ધર્મ સંબંધી અજ્ઞાનને લોધે ઉપવાસ
આદિ પ્રતોનું અતિશય પાત્રન, શરીર ઉપર આવતાં કંટાળાથી થતી
તનદુરસ્તીની બિદરકારી ઈત્યાદિ મુખ્ય હોય છે. અને એ કારણો એવાં
છે કે જે કાંઈ વિધવા શુદ્ધ અંતઃકરણથી ધ્રુવે તો તે સહેલાઈથી
દૂર કરી શકે. કર્મચિત્ર વિધવા સ્ત્રી પોતાના સુખાવયવોની દુરસ્તી
ચકિત દૂર કરવા અથવા વૃત્તિ યાન્ત કરવા અથોગ્ય ઉપાયો લે છે,
તેથી ગર્ભોદય આદિ બાગ રોગગ્રસ્ત થઈ જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીએ
દેહદમનને આતર આહાર વિહારમાં અને નીજ રીતે કષ્ટ ભોગવે છે,

પણ તેથી અતિ દેહમાં રાગ વધે છે, ને પોતાના કુઃખમાં વધારે
 કરે છે એટલુંજ નહિ, પણ સર્ગ સંબંધીને પણ બેભાન થઈ પડે
 છે. પોતાના શરીરને હાની યાપ એવું કર્તવ્ય કાંઈ પણ મનુષ્ય કરે
 તો તો કુદરતની નજરે ગ્રહણીય છે, અને કુદરતી રીતે તેને સજા
 થવા વિના રહેતી નથી. જે સ્ત્રીઓમાં અમંગલ વધારે હોય, તેમણે
 પૈસા પ્રાપ્ત કરવા માટે સિવજી ભરત કે એવું કાંઈ કામ કરવું;
 જ્યાંની પાસે દ્રવ્ય હોય તેમણે વિધવાઓના ધર્મ જાણવાને તથા
 બીજી સ્ત્રીઓને સમજાવવા પ્રયાસ કરવા અને બીજી વિધવા સ્ત્રીઓનાં
 કુઃખો કમી થઈ શકે તેવા ઉપાયો યોજવા અને જરૂર લાગે તો
 ખોરાક બહુજ દુધમાં ભેળવી આપવા યોગ્ય ભેળવી, પરંતુ શરીર બહુ
 નબળું પડે એમ કરવું નહિ. વિધવાવિવાહ કરવો કે નહિ તે સવાલ
 વેદક દૃષ્ટિથી જોતાં કાંઈ અમંગલ નથી, અને તેથી અત્રે દેશ માત્ર
 સખ્યું નથી. એકંદર રીતે વિધવાઓના ધણપણના વ્યાધિઓ
 તેમની મનોવૃત્તિથી નીપજેલા હોય છે; ને તેથી કાંઈ ખાસ
 ઉપાયો ખતાવવાની જરૂર નથી; તેઓ પોતાની વૃત્તિઓને એવી રીતે
 કાબુમાં રાખે કે તેથી દેહને હાની ન થાય તો જસ છે. નરરાજ,
 સ્ત્રીકાંત, ખરાબ સ્ત્રીઓ, ગરમ સસાલાદાર કે મીઠા પદાર્થો એ સધર્મ
 મનોવૃત્તિને હિતજન આપનાર છે, મારે તેથી જોમ અને તેમ દૂર
 રહેવું; અને ઉધોગ, સુધક સ્ત્રીઓનો સમાગમ, ધર્મની કે
 વિવિધ વિદ્યા કુન્નર સંબંધી જાગતોલું મનન, ગણિત શાસ્ત્રના
 શખણ, સાદો ખોરાક, મિટ બોજનનો ત્યાગ, વૈરાગ્ય, " સંસારની
 જડ વસ્તુઓનો પ્રેમ ને મમતા સદા અસતોષ આપનાર છે " અને
 " આત્માનો પરમાત્મા સાથેનો સંબંધ સમજવાથી સદા સતોષ
 બની રહે છે, " એવો ખ્યાલ અથવા એવા દરકાષ મનન

સમાધાન કરનાર તકને વગગી રહેવું એ સધળું મનોવૃત્તિને શાન્ત અને નિયમિત કરે છે, અને સદ્ગુણી વિધવાને ઉપયોગી થઈ પડે છે. પોતાનો સ્વભાવ જેવો કરવો હોય તેવો થઈ શકે છે, માટે પોત્તે સ્વભાવ થવા દેવો નહિ; મનને મજબૂત કરવું ને વિધવા થવું એ બહુ દુઃખની વાત છે એવો મનાઈ જોડેલા વિચાર કાઢી નાખવો. સમજી લી તેને “ અવસ્થાનો ફેરફાર ” માત્ર સમજે છે. અને આનંદમાં ધર્મ બળવતી પોતાનો કાળ કાઢે છે. પોત્તે હૃદયવાળી વિધવાઓના તનમનની દેખરેખ રાખવાની દુરજ તેમના સગાવદાક્ષાની છે. ત્યાં સગાવદાક્ષા ન હોય ત્યાં યાત્રિ તરફથી તેમની તનદુરસ્તી માટે ગોઠવણ થવી જોઈએ.

ઉપસંહાર.

ઉવદ્દ ઓછોની તનદુરસ્તીની બાજતમાં એ કહેવાની જરૂર રહે છે કે, આપણા દેશમાં ઓછોની તનદુરસ્તીનો આધાર ધણે ભાગે તેમના સગાવદાક્ષા ઉપર રહે છે. ત્યાં તેણીને એક નોકર તરીકે પોતાના દેહની દરકાર કર્યા વિના કામ કરવું પડે છે, ત્યાં વ્યાધિ અટકાવવાની આસા નથી; પણ જેમ જેમ લોકો સમજતા જાય છે તેમ તેમ હવે ઓછોને તેમના શરીરની તનદુરસ્તી જાળવવાનો હક મળતો જાય છે, એ સંતોષની વાત છે.

આપણા દેશમાં ઓછોને વરસાદ તથા તડકામાં દુઃખ સહન કરવું પડે એવા રીવાજો છે, તે કેટલેક અંશે દૂર થવાની જરૂર છે. જોડા ને જત્રી એ તેમનાથી સાધારણ રીતે વપરાતા નથી, પણ જરૂર પડે ત્યારે વાપરવાં જોઈએ. ઉનાળામાં તડકાથી ને ચોમાસામાં શરદી-થી તેમને બહુ હેરાન થવું પડે છે. પુરૂષ કરતાં તેઓ ટાઢ તડકા ચોડા ખમી શકે છે, તો પણ તેઓ રીવાજને વગગી રહે છે, તેથી

દાની થાય છે. હિંદી કોડીના ને અપડોઅપડ થતા જોડાથી ફાયદો નથી.
 'ઝાંખના' ઘરજી પાછળ અતિશય રોકડગ કરવાનો, ધર્મને અર્થે
 હદ ઉપરાંત ઉપવાસાદિ પ્રતો કરવાનો, અન્ધવેળી શક્તિ ઉપરાંત
 વજનદાર ધરણી પહેરવાનો, વ્યાધિ છતાં સરમને લીધે બેદરકાર રહેવા-
 નો, દવા સળધી સલાહ બસેલ સીડાકટરો કે પુરુષડાકટરની નહિ
 સેતાં માત્ર અધાની સૂચાણીઓની તેમજ હંટ વૈદો—હકીમો—આજ-
 વૈદો અને ખોટા પાટીયાં ખારી બેસતારા હમારોઓની તપા મુલાવડના
 ડાકટરનો ડોળ ધાથી પડીઆ વેચનારાની સલાહ લેવાનો અને એવા
 અનેક માહા રીવાજો જે આપણામાં છે, તે ધીમે ધીમે છોડતા જવા
 જોઈએ; ને સરીરની મુખાકારી જળવાય, નીતિ સચવાય, પ્રેમ
 સારી થાય, ને સંસાર આનંદમય થાય એવા રીવાજો મહત્વ
 કરતાં જવું જોઈએ.

તા. ૧૩-૧૧-૦૬

જૈનોમાં વધતો જતો હિસ્ટીરીઆનો ભયંકર મરજી: એનાં કારણો અને ઇલાજો

હિસ્ટીરીઆ એ નામ અગ્રેજી હોવા છતાં અગ્રેજી પ્રજાની માફક એ દરદરું પણ એટલું પ્રજા વધી પડ્યું છે કે અમલમાં અમલ્ય હિંદુઓ-ખુદ જોઓ પણ તેને સારી રીતે પીછાને છે; કારણ કે એવાં થોડાંજ દરદે આ પૃથ્વીની સપાટીપર હયાતી ધરાવતાં હશે, કે જેમણે હિસ્ટીરીઆ-જેટલો ત્રાસ મનુષ્યો પર-ખાસ કરીને ક્રામણ જોઓપર વર્તાવ્યો હશે ! એ દરદમાં લગભગ બીજાં તમામ દરદોની નકલ થાય છે. મુખ્યત્વે એ દરદ જગતની ઉત્પન્ન કરનારી બ્યક્તિ ઉપર એટલે કે જો વર્ગ ઉપર પોતાનું જોડે અજમાવે છે અને ધણે બાગે તે દરદ માણસની પોતાનીજ મૂખાંમીનું પરિણામ હોય છે. એ દરદ સાથે હિંદુધર્મસંસાર તેમજ ધર્મપ્રકરણનો ઘાડો સંબંધ હોવાથી આજે આપણે એ દરદનાં કારણો, ચિન્હો અને ઉપાયો વિચારીશું અને ઉમેદ રાખીશું કે જૈનમધુઓ આ લેખ કાળજીપૂર્વક વાંચશે તથા પોતાની જહેનો, પુત્રીઓ અને વધુઓને વાંચી સંભળાવી તેમને એ ભયંકર પિસાચના પંજમાં જતી બચાવશે. અમદાવાદની એક અમુક ક્રામ કે જેમાં માત્ર ત્રણસો ઘર છે, તેમાં સુમારે પોણાસો જેટલો સ્ત્રીઓ હિસ્ટીરીઆને વચ્ચે યાદ ધડીમાં હશે છે, ધડીમાં ડસકાં બરે છે, કપડાં ફાડે છે, અને વહવા તદવા બાંધી પોતાના કુળવાન

સમક્ષિાને ચિંતા ઉપજવે છે. સુસ્તમાં પણ એ દરદનું એવું જ જોર છે. દેશની શીશીવારીમાં પડેલી ખારસી કેમ પણ તે દેશની જલા સાથે હિસ્ટીરીઆની જલા ખરીદેલી છે. અને જેમ જેમ વખત જતો જાય છે તેમ તેમ, માત્ર શ્રીમતીના નસીબમાં લખાયેલી આ જલા, સામાન્ય આવકવાળા પરંતુ કુટુંબથી અલગ રહી પાશ્ચાત્ય ધોરણ પર ધરસંસાર ચલાવનારા 'માસ્તર બોક્સ' ના નસીબમાં પણ આવતી જાય છે. એટલાપરથી સમજાય છે કે નિરવશીપણું, બેદર 'પતિપરાયણપણું', (૧) અને 'દેશનેગલપણું', એમાંથી કવે બાગે હિસ્ટીરીઆનો જન્મ થાય છે. મતલબ કે એ દરદ મેદે બાગે બેદર લાડ, વિષય વૃત્તિ અને ધર્મરહિતપણાનું પરિણામ હોય છે. 'મટી રીઆલીઝમ' અથવા 'જડવાદ'નું આ સંતાન છે.

પ્રથમ આપણે એ દરદના ચિન્હો તપાસીશું; પછી કારણો સાથે તેના કુદરતી ધસાળે વિચારીશું.

હિસ્ટીરીઆનાં ચિન્હો.

પ્રસિદ્ધ જોન ડોકટર (મર્ડુમ) ત્રિશુવનદાસ મોતીચંદ શાહ પોતાના વૈદ્ય શાસ્ત્રમાં લખે છે કે:—

"દરદી પહેલાં હસે છે, બકે છે, કસકાં બરે છે અને વખતે તેને ગોળો પણ ચડે છે. તાણની વખતે અસાવધપણું જણાય છે. પણ ધણું કરીને છેક બેશુદ્ધિ હોતી નથી. તાણ થોડી અથવા ધણી આવે છે. હાથ પગ અફળાય છે. તથા દરદી બહુ ઊંઝાળા અને પછાડા મારે છે. દાંત ખીલી બેસે છે, પણ ધણું કરી જીભ કચરાતી નથી, અથવા શીજી આવતું નથી. દમ ઘુટાય છે, વાળ તોડે છે, કપડાં ફાડે

છે, રાડો પાડે છે, તાણુ બંધ થતી વખતે બગાસા અથવા માંડપણુ બતાવે છે, વખતે તેને ઘણો પેચાળ ઉતરે છે.

“ તાણુ સિવાય દિસ્ટીરીઆમાં ઘણા પ્રકારના મનોવિકાર થાય છે. દરદી કોઇવાર અતિ આનંદ બતાવે છે, અથવા ઘણી ગમગીનીમાં રહે છે. વખતે આનંદમાં હોય તેમાં એકદમ દિલગીરી થાય છે, રડવા માંડે છે, ડસકલાં ભરે છે, રાડો પાડે છે, તેમજ હસવા પણ મંડી જાય છે, સોફા તેમના તરફ દયા ખાય તેમ દિસ્ટીરીઆવાળા દરદીને સારું લાગે છે. વખતે ઘેલાપણુનાં ચિન્હ જણાય છે.

“સ્પર્શ” સંબંધી પણ કેટલાંક ચિન્હ જણાય છે. મસ્તક, ઘાંચી, કરોડ અને છાતી વિગેરે સ્થળે ચસકા અથવા ચળ આવે છે. વખતે બહુ સ્પર્શ જણાય છે, એટલે જરા લાગે તો પણ દરદીને બહુ લાગ્યું જણાય છે, વખતે તેને એટલો ભય સ્પર્શ જણાય છે કે દરદી હાથ અડાડવા પણ દેતો નથી, પરંતુ તેનું લક્ષ બીજી બાજુ તરફ ખેંચીને તે સ્થળે લગાડીએ તો તેને કાંઈ જણાતું નથી. અર્થાત્ દિસ્ટીરીઆમાં ખરા વિકાર કરતાં મનના વિકાર વિશેષ હોય છે. નાક, કાન, આંખ અને છલ-છલના તરેહવાર વિકાર જણાય છે, કાનમાં ઘોંઘાટ થાય છે, આંખે વિચિત્ર દેખાવ જણાય છે. કાંઈ બે-સ્વાદ અથવા ગંધ આવે છે. પેટ અગર પેડુમાંથી ગોળો ચડે છે, છાતી અને ગળામાં ભરાય છે, તેથી જાણે દરદીને ગભરાટ થતો હોય તથા તેને કાઢવા માગતો હોય એમ અવલન કરે છે. બહુ સ્પર્શને બદલે કોઈને ન્યુન સ્પર્શ અથવા કેવળ શૂન્યતા જણાય છે, એટલે શરીરના અમુક ભાગમાં સ્પર્શ જ્ઞાનનો અભાવ જણાય છે.

“ એંચ સિવાય દિસ્ટીરીઆમાં ગતિ સંબંધી ઘણા વિકાર

થાય છે. ગોટલી ચડે છે, એકલી દાંત ખીસી બેસી જાય છે, એકાદ દાયપગ ખેંચાય છે, તણાવાને બદલે ફટલીકવાર રનાયુ રહી જાય છે. એને અધાંગ અથવા ઘેરુલાંબા થઈ આવે છે. એકાદ દાયપગ રહી જાય છે. અથવા આખું શરીર રહી જમને ખાટવાવડા થઈ રહે છે. ફાંસવાર અથવા ઘેરેલી જાય છે, અને દરદીથી બચાવતું નથી.

■ દિરદીરીઆવાળી સીએને અજીજી, ઉલટી, આંધળપિત્ત, એકાકાર, ફસતની કમજીઆત, ચુક, ગોળો, ઉપરસ, દમ, બહુ આર્તવ, નકારતવ, (પીડિતાર્તવ) અને ન્યુનાધિક મૂત્ર થાય છે. પેશાબે મરમી આદિ વિચિત્ર પ્રકારનાં ચિન્હ થાય છે. "

કારણો.

આ ચિન્હોપરથી દિરદીરીઆના મરજતું બંધકરપણું સ્હેજાંખી સમજાઈ આવશે. એ દરદનાં કારણ માનસિક છે, શારીરિક નથી. અત્યંત ખેડ, ખીક, શોક, ઘમ સંબંધી લાલસા, અતિ વિષય, મહેનત નહિ કરવાથી બગાડેલા આગમુ મગજમાં આવતા નશામાં સંકલ્પ-વિકલ્પ વગેરેને લીધે દિરદીરીઆ થઈ આવે છે, એમ ડાક્ટરો પશુ કહ્યું કરે છે. અને એવી લાગણીઓ પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને વધારે થવાને સંબંધ હોવાથી એ દરદ મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓમાં જ જોવામાં આવે છે.

આપોવર્તના જુના પુરાણા દુરદેહી બારેલા રીતરીવાજો નાશુક થવા સાગ્યા તેમ તેમ આર્ષનાગાઓ અને વધુએને દિરદીરીઆનાઈ સાથે દેસલી થતી ગઈ ! તે પહેલાં આ દરદ આ દેશમાં બાજેજ નજરે પડતું. મરીન તેમજ તવંગર આગેના ઘરમાં સીએ એ કાંઈ મ્હોં જોવાની ચીજ તરીકે કે ઘરના ' ફરેલીયર ' તરીકે કે નાટકની ' એક્ટ્રેસ ' તરીકે રહેતી નહિ; પરંતુ તેઓ અનેક પ્રકારનાં ઘર-

કામમાં ઉઘમી રહેતી. માથે બેકુ જુડી દૂરથી પાણી ભરી આવવાનું, ધર વાળવાનું, રસોઈ કરવાનું, દાણાફણી ઠેકાણે પાડવાનું, સીવવા-ભરવાનું, બાગદોને રમાડવાનું એમ અનેક પ્રકારનાં કારીરને અને મગજને કસરત આપવાનાં કામોમાં યુગાર્થ રહેતી. અને સંલુકત ધરસંસાર (Joint family system) હોવાથી કુટુંબની ધણી સ્ત્રીઓને ભેગા રહેવાનું થતું તેથી અનેક પ્રકારનાં કામો આવી પડતાં, આખો દિવસ ઉઘમ ચાલુ રહેતો અને હૃદય ખોલીને વાતચીત કરવાને સમાન વયની બહેનપણીઓ પણ વિરાતૂત સ્ત્રીવર્ગમાંથી મળી આવતી, તેથી ચિત્ત આનંદમાં રહી શકતું. વળી એ વખતે મલાજો — મર્યાદાનું પરિપાલન ધણું સારું થતું અને આજની માફક અહો-રાત્રી પતિની સોજાતનો સંભવ પણ હતો નહિ, તેથી સ્ત્રીઓનું મન વધારે નિર્મળ અને પવિત્ર રહેવા પામતું. એટલું જ નહિ પણ એક કન્યા પરણ્યા પછી પણ કેટલાંક વર્ષો સુધી તે વર્ષનો ધણોખરો ભાગ પિતાના ઘેર રહેવા પ્રાપ્તી અને એક ઉમેદવારની માફકજ થોડા માસ સાસુસસરા પાસે રહી નવીન કુટુંબના રીતરીવાજોથી વાકેફ થવા આવતી આથી તેઓનાં ચિત્ત વિષય-વિકારમાં આજના જેટલા ગરકાવ નહોતાં.

આજે તેથી તદ્દન ઉલટું જ ભેવામાં આવે છે. આજે અહોગા કુટુંબ ભેગા રહેવાની પદ્ધતિની જગાએ હુતોહુતી એકલાં રહી મર-મુજબ ધરસંસાર ચલાવતાં નજરે પડે છે. તેમાં જો પતિ અત્યંત કેળવણી હોય — માથાત્થ પદ્ધતિનું ગાંડું અનુકરણ કરનારો હોય તે પત્નીને એક પ્રકારનું ' ' મળે છે, કે તેને સ્વરે ' ' અને કેટલીકવાર ' ' જેઠા ખાઈ, ' હાથ ' ' અને કેટલીકવાર ' ' તે નિ,

તે દરદ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મનુષ્ય શરીરમાં અન્નમય કોષ (Physical body) અને
તેની સાથે પ્રાણમય કોષ (Etheric Double) આવેલો છે. તે
પ્રાણમય કોષ દ્વારા પ્રાણની શક્તિ અન્નમય કોષ અથવા રક્ત કોષ
(' બોદારીક શરીર ') તરીકે જોના જોને જોળાયે છે તે દરદ રક્ત
ને અસર કરે છે. હવે નર્વ્સ ગાનતંત્રીઓ (Nerves) ઉપર
પડે દબાણ થાય છે ત્યારે પ્રાણમય કોષ (' Etheric Double ')
અસ્ત-અસ્ત સ્થિતિમાં આવી પડે છે અને તે માનસિક, નેન્ટ્રી ઇન્ડ્રી
વહેતી પ્રાણશક્તિ પણ પુરેપુરી વહી શકતી નથી. ક્યારે અન્નમય
કોષ પણ પોતાનું કામ કરવાને અસક્ત બને છે અને અન્નમય કોષ
ઉત્સાહ (vitality) અદ્રશ્ય થાય છે. આવી ઉત્સાહ અને શક્તિ
વગરની સ્થિતિમાં અનેક રોગોનો રસ્તો સુખ થાય છે.

મનની અસર જેટલી સ્પષ્ટ શરીર ઉપર થાય છે તેટલી જ
પ્રાણમય કોષ ઉપર થાય છે અને ત્યારથી પછી તે સ્પષ્ટ કરી ઉપર
ઉતરે છે. આથી સમગ્રશે કે સાચાં તબીબો મુખી વિશિષ્ટ-બોદારી
વિચારો-હાનીકારક ખ્યાલોમાં કુબ્યા રહેવાથી કોષો પણ આ દરદ
મટાકવાનો સર્વોત્તમ રસ્તો પણ એવા વિચારોને હાથે તેમજ રહેલો
હોવો જોઈએ. એવા વિચારો દાખી દેવાથી પ્રાણમય કોષ
સુધરે છે અને તેમ ચતાં અન્નમય કોષની તંદુરસ્તી પુનઃ પ્રાપ્ત થાય છે.

ધ્યાન.

હિસ્ટીરીઆનું દરદ પ્રાણમય કોષથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેને ડાક્ટરોની દવા કારગત શક્ય થઈ શકતી નથી. તેને માનસિક
' પાપ ' માંથી ચોંટાડી દેવાથી તેને તંદુરસ્તી મળે છે. માનસિક
થી જ થઈ શકે. દવા

તેમ છતાં ક્ષણિક અસર દવાથી પણ થઈ શકે ખરી. એટલા માટે અત્રે શરીર શાળના આધારે થોડીક સૂચનાઓ આપવી અનુચિત નહિ ગણાય; જે કે છેવટે તો 'સ્વાભાવિક ઇલાજ' જ મામના છે, માટે તે જ વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે.

" (૧) આંચકી વખતે શરીરને ઈજા ન થાય એ માનની સંભાળ રાખવી. ટાઢું પાણી મ્હોંપર છાંટવું, આમોતીઆ સુધાડવો, વીજળી લગાડવી, દાંત ખીલી ધેસી જાય તો નાક અને મોઢું થોડી મીનીટ બંધ કરવું, આમડીમા મોરફીયાની પીચકારી મારવી, રાષ્ટ લગાડવી.

" (૨) દરદના કારણ તરીકે જે માનસિક વિકાર જણાય તે દૂર કરવા બનતી મહેનત લેવી જેમકે ચિંતાથી દરદ થયું હોય તો તે ચિંતા દૂર કરાવવી, મન કબજે રાખવા કહેવું, હેને દિંમત આપવી, મનને કોઈ આનંદી કામકાજમાં રોકવું. કુમારિકાને આ દરદ થયું હોય તો હેને પરજીવવાથી દરદ દૂર થયું હોય એમ ધણીવાર જોવામાં આવ્યું છે. શરીર એમ મગજનુ યામ એવા ઇલાજ આ દરદીઓ માટે જરૂરના છે. મન તેમજ તનની કસરતની આત્યંત જરૂર છે. ઠંકું પાણી માથા ઉપર રેડી હમેશાં સ્નાન કરાવવું. હેને આનંદી વાંચન વાંચી સંભળાવવું.

" (૩) ઝાડો કબજીઆત હોય તો એળીઆ તથા દિંગતી એળી આપવી.

" (૪) શરીર શીકું પડી ગયું હોય તો લોહ-લોખંડની દવા આપવી.

" (૫) જે દરદથી કોઈ અવયવ રદી ગયો હોય અગર અવાજ ધેસી ગયો હોય તો વીજળી લગાડવાથી ફાયદો થશે.

" (૬) સર્ગાન્દાઈની સોગત જેમ બને તેમ આછી રાખવી, કોઈ દોંડીઆર 'નર્સ'ની કાગજ નીચે રાખવાથી તેના મગજને ઉરે

રણી મગતી બંધ થશે, તેથી પણ દરદ વધવા પામશે નહિ. ચંપી અને વીજળી આ દરદવાળાને ઉપયોગી છે.”

ઉપર કહેલા સામાન્ય ઉપચાર ઉપરાંત ડાક્ટરો દવાઓ પણ લખી આપશે. પરંતુ આ દરદ એવું તો વિચિત્ર છે કે અને ધણે ભાગે કાંઈ દવા કારગરન થઈ શકતી નથી. એ દરદ માનસિક છે અને માનસિક ઉપાય જ એ ભાગે છે. માનસિક ઉપાય પણ બે પ્રકારના છે: એક, દરદી પોતે લઈ શકે તેવા, અને એક, હકીમ આપી શકે તેવા.

હકીમ આપી શકે તેવો માનસિક ઇલાજ ‘ હિપ્નોટીઝમ ’ છે. કાંઈ આશ્વાસ હિપ્નોટીસ્ટ આવા દરદીને હિપ્નોટીઝમની માનસિક વિધા વડે ઉંઘમાં નાખી દરદીના મગજને પોતાના કમળમાં લઈ લેને એવું માનવાને પ્રેરે કે: “ મહારે દરદ દૂર થાય છે—આ દૂર થયું— આ ગયું— હવે હું નિરાગી બન્યો છું. ” અથવા એવી માન્યતા પ્રેરે કે: “ મહારી ચિંતા દૂર થઈ, મહારે લગ્ન થઈ ચૂક્યા; મહેને પુત્ર થઈ ચૂક્યા; મહારી અમુક મુશ્કેલી દૂર થઈ, ઇત્યાદિ, ઇત્યાદિ.” એવા વિચારો દરદીના મગજમાં પ્રેરવાથી અને એ પ્રયોગ કેટલાક દિવસો સુધી સાગસાગટ કરવાથી દરદીને ફાયદો થઈ શકે છે. હિપ્નોટીઝમને બદલે ‘ પ્રાર્થના ’ને રસતે પણ માનસિક ઇલાજ થઈ શકે; એટલે કે કાંઈ નીખાલસ હીલનો પ્રવિત્ર માણસ જેણે ‘ ભાવના બળ ’ ઠીકઠીક પ્રાપ્ત કર્યું હોય તે, દરદીને એકાંતે બેસાડી લેની સાથે વાને વળે અને પોતાની પવિત્રતા પર શ્રદ્ધા બેસાડી દરદીને એવી મતલબનું કાંઈ કહે કે “ કૃપાળુ દેવો લહે રહાય કરશે એ બાળનની ખાત્રી રાખ; તું આજથી તારા મનના ખોટા વિચારો દૂર કર, એટલે ખોટા વિચારોના શત્રુ એવા તે દેવો આપોઆપ મહારી મદદે ધારશે. આજ દિવસ સુધી સાચવેલી પ્રમાણિતતાના પર શ્રદ્ધા રાખ.”

ખાતી આપું છું કે મદારી પ્રાર્થના દેવો શાંભાળશે અને ધર્મદાતા દેવો તદારી મદદે આવશે. તું કિમત રાખ અને દાવે કરી માગી બીધેલા દરદને તદારા મમજમાંથી દૂર કર, કે નેપા શરીરમાંથી પણ તે આપોઆપ દૂર થશે. =

આમ, જે માનસિક મદદ બદારના માણસ તરફથી મળે તે કરતાં પણ વધારે પ્રબળ મદદ તો દરદી પોતે પોતાને કરી શકે. જે તે ધર્મ સંબંધી વાંચન વાંચે, 'કર્મ'ના અચળ કાવદો સમજવા કાશીકા કરે, આત્માના આનંદમય સ્વરૂપનો ખ્યાલ લાવી આનંદમાં ઊતરવા કાશીકા કરે, તો ચિંતાઓ અને લાલસાઓ શૂલી જવાપ અને તે શૂલાયું કે હોના યોગ્ય રૂપ દરદ પણ દૂરત જ દૂર થયું સમજવું.

આ ઉપરાંત ખીજા 'રેનાભાવિક' ઉપચારો તરફ પણ બંધ આપવાનું છે, કે જે ઉપચારો તનદુસ્ત માણસે પણ અવશ્ય જાણવા જેવા છે.

તા. ૨૦ જુન-૧૯૧૦.

હીરદીરીઆનાં ચિન્હો, જે દરદનાં કારણો અને ઇલાજો બતાવ્યા પછી હવે આપણે જે બચકર મરજ થતો અટકાવવા માટે શું શું બાળનો લક્ષમાં રાખવા જેવી છે એ વિચારીશું; કારણ કે તે અટકાવત નો રસ્તો વળી દરદના 'રેનાભાવિક ઇલાજ' નરીકે પણ કામ આપે તેવો છે. "Prevention is better than cure" એ દરદારીથી દરદ ઉત્પન્ન કરીને દવા કરવી તે કરતાં દરદ થવા જ ન પામે એવી સાવધાની રાખવી એ વધારે સાચુપણમયું છે. અને સાવધાનીના રસ્તા એજ દરદ મટાડવાના પણ કુદરતી રસ્તા તરીકે ઉપયોગી થઈ પડે છે.

હીરદીરીઆનું દરદ ધણે ભાગે સીઝનિને-ખાસ કરીને વધારે

ભાગણીવાળી સ્ત્રીને થાય છે. તેવી સ્ત્રીઓએ નીચેની સલાહો ઉપર પુરતું લક્ષ આપવું અને એ પૈકી જેટલી અમલમાં મુકી શકાય તેટલી મુકવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો.

(૧) મગજને જેમ બને તેમ વિષય સમજાવી વિચારોથી મુક્ત રાખવું. વિચારી બાવના એ હીસ્ટીરીઆની જનતા અને સખી છે, તે કદી બૂધવું નહિ. તિવ્ર વિષયવાંછનાથી એ દરદો ઉત્પન્ન થયાના દાખલા ધણાના સંબંધવામાં છે. માટે મગજને ધરકામમાં, ભરતચિત્રના કામમાં, બાળકોને રમાડવા--હવડાવવા--ભણાવવા વગેરે સંબંધી આ-નંદી કામમાં, કે સ્ત્રીગતિને બંધબેસતા એવા કોઈ બ્યવસાયમાં રોકી રાખવું. સાસુ, નથુંદ, દેરાણી--જેઠાણીથી જે સ્ત્રી અલગ રહેતી હોય ત્હેણે જેમ બને તેમ ત્હેમની મુલાકાતોના વધુ પ્રસંગ લેવા, કે જેથી એક તો અન્યોઅન્ય પ્રેમ વધતો જશે અને વળી પોતાનું મન વડીસા-ની સોખતમાં રહેવાથી નવરા-નુકસાનકારક તર્કવિતર્કો અને દલકી ઇચ્છાઓથી દુરભાત રીતે મુક્ત થશે. જે સ્ત્રીઓ ઉક્ત વડીલ જનોની સાથેજ રહેતી હોય ત્હેમણે તેઓની સોખતે ધર્મસ્થાનકોની વારંવાર મુલાકાત લેવી કે જેથી તેટલો વખત ખુણી હવા, પગને કસરત અને મગજને ભિન્ન પ્રકારનો બ્યવસાય મળવાથી સર્વ રીતે માનસિક તન-દુરસ્તીને ફાયદો પહોંચશે. પૈસાદાર લોકો અથવા થોડી આવકથી સંતોષ માની રહેનારા જે પુરુષો દિવસનો ધણોખરો બાગ સ્ત્રીની સાથે વાર્તાવિનોદમાં ગુજારવાની આદતવાળા હોય ત્હેમણે ખાત્રી રાખવી કે તેઓ આ રસ્તે માત્ર પોતાનું જ અધઃપતન કરે છે એમ નથી પરંતુ જેના મોદમાં પોતે નખથી શિખા સુધી બધાજ ગયા છે તે પત્નીનું પશુ શારીરિક અને માનસિક સ્થાનાત્મક વાળવાનું મહો પોતે કરે છે. ફક્ત કરવામાં કે વખાણ કરવામાં કે

કલાક તેહેનાતમા રહેવામાં સમાવશે નથી; પરન્તુ પ્રેમપાત્રની સર્વ રીતે દિનનિ થાય એમ વર્તવામાં જ ખરો પ્રેમ રહેલો છે. બાથ પ્રેમ અને ખુશામત તથા ' સ્ત્રી વેલાપણું ' તો ઉલટું સ્ત્રીને સ્વચ્છંદી અને રોગી બનાવે છે. સ્ત્રીઓએ પણ આ પરિણામ માદ રાખીને પતિને શુદ્ધભરેલે રસ્તે જતો અટકાવવો જોઈએ.

(૨) શરીરને તવર ન પડવા દેતાં કંઈ નહિ ને કંઈ પણ કસરત મળે એવાં કામો કરવાં. સ્ત્રી જાતિને માથે ડિ'દુધરસંસારમાં જે જે કામો ફરજિયાત તરીકે નાખવામાં આવ્યાં છે તે કામો તેણીને પુરતી કસરત આપે તેવાં છે. પરન્તુ આજકાલ સ્ત્રીજાતિ પોતાનું ક્ષેત્ર ઓળંગી જવામાં જ સુખ માને છે. રસોઈ કરવાનું, ધરને જાતે સાફસુફ રાખવાનું, બાગકાને પોતેજ ઉછેરવાનું, પાણી ભરવાનું, દરરોજને માટે તાજો આટો તૈયાર કરવાનું વગેરે કામો કરવાથી આજની સ્ત્રીઓ ' પોલીશન 'માં આવતી સમજે છે । કેટલીક તો પોતાનાં બાળકોને ધવરાવવામાં પણ પોલીશન બગડી જતું માને છે । આવા સંન્મિશેષમાં ' ક્લીટરીટીઆ ' સખીની સિમ્ત સુમમ થઈ પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ! ઝીંકરટન જેવો બ્રોટીય પ્રધાન વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ લાકડાં ચીરવામાં ' પોલીશન ' ગણું નહોતો સમજતો અને અમારા નિર્ધન દેશના હજારપતિની, રે બીખારોઓની બૈરીઓ પાણી જરતાં કે કપડાં ધોતાં યરમાય એ કેટલી બધી શોખાઈ ! કામ છે એ જ માન છે, એ જ ' પોલીશન ' છે કામ વગરનું માણસ જનવરથી પણ ખરાબ છે. પુણે વાળવામાં પણ ચરમ રાખનાર મારુસ, ડોઈ દિવસ મ્હોડું કામ નહિ કરી શકે. એક મ્હોટી ધર્મસંસ્થાના પ્રેસીડન્ટ આગળ એ સંસ્થામાં વગર પગારે નોકરી બગાવવા માટે એક એમ. એ. થયેલો યુરોપીઅન આવ્યો; પ્રેસીડન્ટે પહેલે દિવસે તેને કામમાં

કાગળ મ્હોડવાનું કામ આપ્યું. પેલા એમ. એ. થયેલા સાહેબે કહ્યું:
 “ હું મ્હોટા પગારની ટ્રેસરની ખુરશી છોડી અહીં આવ્યો. તે શું
 આવાં દસકાં કામ કરવાને ? માટે મ્હારા સાયક કામ મ્હને આપવા
 કૃપા કરો. ” પ્રમુખ સાહેબે રોકકું પરખાવ્યું: “ માફ કરો, આપને
 સાયક કોઈ કામ અમારી પાસે નથી. જેઓ કોઈ પણ ‘ કામ ’ ન
 —મહેનતને દસકી માને છે તેઓ માટે કોઈ કામ છે જ નહિ. ”
 શું ગરીબો માટે દળણું દળવાનું અને શ્રીમંતો માટે ગાડીધોડામાં
 મ્હાલવાનું સખી આપ્યું છે ? શું એકને ખાવા જોષ્ટિ છે અને
 બીજો હવા ખાઈને છૂલી શકે છે ? જ્યારે જન્મેને એકજ રીતે પેટ
 ભરવું પડે છે ત્યારે તે પેટના આરામ માટે જન્મેને એકજ રીતે
 કામ—મહેનત પણ કરવીજ જોષ્ટિ. મ્હોટામાં મ્હોટા માથુસે પણ
 કામથી સરમાવું ન જોષ્ટિ.

આજકાલ પાણીના નજ થતાં સ્ત્રીઓની તનદુરસ્તીને મ્હોટું
 તુકરાન પહોંચ્યું છે. આ દુનિયામાં એવું કોઈ સુખ નથી કે જેના
 અંગે થોડુંધણું પણ દુઃખ છુપાયું ન હોય. સગવડ વધવા સાથે
 નજગાઈ વધતી જાય છે. સ્ત્રીઓ જે વખતમાં માથે પાણીનાં બેડાં
 લઈ કુવા કીનારે જતી, ત્યાં જઈ સાહેલીઓ સાથે વાતચીતથી મનને
 વિશ્રાન્તિ આપતી, પાણીના પીતળના કે ત્રાંવાના વાસથ્યને જોઈથી
 ધરતી ચકચકીત બનાવી ત્યેમાં રહવારના સૂર્યનાં કીરણો ઝીલતી
 અને પોતાના હાથના સ્નાયુને એ શરજ્યાવ આનંદી કસરતથી મજબુત
 કરતી, પછી તે વાસણ કુવામાં ઉતારી પાણી ખેંચવા વડે હાથ છાતી
 અને પગને કસરત આપતી, પછી તે વાસણ માથે મુકી મર્યાદા
 સહિત મજગતિ ચાલવાનો અભ્યાસ કરતી: એ સર્વે આનંદી વિચારો
 ટ્રેસરના અને તનદુરસ્તીને પોષણ આપનારા દિવસો હવે ચાલ્યા ગયા

છે. કુવાના રચક ગુણવાળા પાણીને બદલે હવે આપણે નળના બાળી કરનારા પાણી પી નિર્જળ બનીએ છીએ નળની શોધ થતાં આજે તે પાણીનો ઉપયોગ પરચુરશ્વ કામોર્માં થતો હોય અને ઓછા કુવાનું પાણી ભરી માત્રી કુદુંબને પાતી હોય તો કેવું સારું ?

રસોઈ કરવાનું કામ તો ઓનું જ છે. નોકર પાસે રસોઈ કરાવનાર ઓ ખરેખર પતિ અતે પ્રેમને દગો દેનારી સ્ત્રી છે. જે પ્રેમના વિચારોથી એક ઓ પોતાના પતિ માટે રસોઈ પકાવશે તેવા પ્રેમના વિચારો પેલા પેલા સાટે બાહ્યબળનું કામ કરનારા રસોઈઆના મગજમાં કદી સંભવશે કે ? રસોઈ પકાવનારના 'વિચારો' ઉપર તે રસોઈ જમનારના 'વિચારો' નો કેટલોક આધાર રહેલો છે એ વાતની કોઈથી ના કહેવાશે નહિ. જૈન ગ્રંથોમાંની પુણીઆ શ્રાવકની વાત સૌને યાદ હશે. કુવિચાર થવાના કારણ તરીકે લેવે એમ કમ્પના કરી હતી કે જમવામાં આવેલી રસોઈ બીજા કોઈના હાથની બનાવેલી હશે. આપણે કેટલીકવાર જોઈએ છીએ કે, અમુક માણસ પોતાની પ્રેમાળ પત્નીના હાથની રસોઈ જમવાથી જોડેલા તનદુરસ્ત અને મજા છુટ બને છે તેટલો બીજાના હાથની રસોઈ જમવાથી નથી બનતો. કારણ એ છે કે, તે ઓ રસોઈ બનાવતાં લેમાં કાંઈ જીવનનું ન આપી જાય અને પતિની તબીબીઅને ધકકો ન લાગે એ બાબતની પુરતી કાળજી રાખે છે, વળી તે ઓ રસોઈ બરાબર પાકી છે કે નહિ તે તપાસવાની કાળજી રાખે છે, અને રસોઈ બનાવતાં તેમજ પીરસતાં એના મનમાં એવોજ સંકલ્પ થયા કરે છે કે તે રસોઈ જમવાથી તેણીનો પતિ તનદુરસ્ત અને સુખી થાશે ! આ સંકલ્પ બળ ખચીત જ. લેના પ્રેમપાત્રને કેટલોક અંશે ફાવેલો ક્યો વગર નથી રહેતું.

ઓને જાણે લાખ કામ હોય, જાણે તે અજાણપતિની પત્ની હોય

પણ પતિ અને પુત્રો માટે રસીકિત તૈયાર કરવાનું અને ખીરસવાનું કામ તથા પોતાના બાળકોને ઉછેરવાનું કામ તેણીએ જ કરવું જોઈએ. બાળકો નોકરની સંભાળમાં મુકવાથી મોકડે ૯૯ ટકા તો ખીગડવાનાં જ નોકર, જેવી જ અકલ્પ અને નીતિ લેમનામાં આવવાની. કહેવત છે કે “ પક્ષીની સોજતમાં પણ રહે તો ઉડતા નહિ તો ચેકતા પણ શીખે. ” જે સ્ત્રી બાળકને જન્મ આપતા શરમાતી નથી તે તે જ બાળકને પમપાન કરાવવામાં કે ઉછેરવામાં શરમાય કે કંટાળે તે સ્ત્રી પૃથ્વીની સપાટી પર બોગમરૂપ છે.

સુધરેલી હજી મુજબ કસરત કરનારી સ્ત્રીઓ ટેનીસ કે ક્વિલી ક્રીક ખેલવાનું રમતો રમવાનું પસંદ કરે તે કરતાં દળવા ખાંડવા અને પાણી ભરવાની કસરત લેમને હજારગણો લાભ કરવા સાથે વખતનો સદુપયોગ કરાવનારી અને દ્રવ્યનો બચાવ કરાવનારી યજ્ઞ પડશે. કસરતની કસરત અને કામનું કામ, ક્ષેત્ર ક્ષેત્ર વખતે જે અર્થ સરે એ શું ખોટું ?

શ્રીમંતોના ઘરની સ્ત્રીઓ માટે કેટલાંક કામો બહુ સારા બતાવી શકાશે. ઘરની બાજુમાં બગીચો બનાવી લેમનાં છોડને પાણી પાવાનું તથા સારસંભાળનું કામ કરવાથી શરીરને કસરત મળવા ઉપરાંત પોતાના મનમાં સુંદરતાની સારી છાપ બેસવા પામશે. કુદરતમાંથી લેમને કાંઈ કામગીરી ગ્રણી શીખવાના મળશે.

આ ઉપરાંત જાહેર હિતનાં કેટલાંક કામોમાં સ્ત્રીઓ પોતાનો વખત ગુજારી શકે તેમ છે, કે જે વડે પોતાના શરીર તેમ જ મનને કસરત મળવા સાથે જાહેર સેવા ધણી સારી રીતે બજાવી શકાય.

પડસુંદીબાઈની અરજ.

મહેરબાન 'જૈનસમાચાર' ના અધિપતિ સાહેબની હબ્બરમાં-

હું નીચે સદો કરનાર પડસુંદીબાઈનો વકીલ આપ સાહેબને
અરજ શુભરવા રજા સહીશું કે—

મારું કુલ, મીલ પડસુંદીબાઈ એક નિરાધાર અને નિર્દોષ ખાનદાન
ધરની બાઈ છે, કે જેના ઉપર બેદર જુલમ ગેરવ્યાજની રીતે શુભ-
રવામાં આવે છે. આપ સાહેબની કોર્ટમાં એક વખત આ મુકદ્દમા
આવી ગયો હતો અને આપે એવું જજમેન્ટ આપવા કૃપા કરી હતી
કે એ નિર્દોષ બાઈને સતાવવી એ માથુસાઈનું જુલમ નથી, અને એ
શુદ્ધો કરનારને 'બાપી' એવી છાપ કપાળમાં મ્હોડવા મ્હારા કુલે
આપને કહેલી અરજ આપે એવા સબ્બો સાથે રદ કરી હતી કે બિવિધને
માટે તહોમતદારો સારી વર્તણૂક ચલાવશે એવી આશા સાથે દાલ
તે સિદ્ધા મુક્તથી રાખવામાં આવે છે. પરંતુ મ્હારે સબ્બે કહેવું પડે
છે કે, આપની એ આશા તહોમતદારોએ રૂઢીચૂન કરી નથી, બલ્કે
તેઓ હમેશ માફક અને તેથી પણ કદાચ વધારે પ્રમાણમાં મ્હારા
કુલને સતાવે છે અને તેને ટીપી-કચરી અગ્નિપર મુકે છે, જે પીકાથી
મ્હારું કુલ ધર્મજી આકુળબાકુળ થઈ એ અસહ્ય દુઃખમાંથી પોતાને
છોડવવા માંગે પ્રીતી આપને અરજ શુભરે છે.

આપ નામદારને વિદિત થાય કે હમણું તહોમતદારોના તહેવારના
દિવસો નજીકમાં આવે છે, કે જે વખતે તેઓ દરેક પ્રાણીની દવા
માટે મ્હોટા મ્હોટા બાળલો કરશે, એમના સાંકુઓ બાખ્યાનમાં છવ-

દયાની ભુંગળ પુઠ્ઠો અને એમના શેડીઆઓ કસાઈને પૈસા રળાવી ઉત્તેજન આપવા જેવી શ્રવણા કરશે; એવી રીતે જે વખતમાં બધા શ્રવણી દયા પાળવામાં આવનારી છે તે વખતમાં મ્હારા કુલ જેવી મર્ણવતી સ્ત્રી કે જેના પેટમાં હજારો બાળકો ખીચીખીચ બધા છે તેની દયા માટે જો તે તદ્દોમતદારો કંઈ લક્ષ ન આપે તો આપ મહેરબાને મ્હારી પ્રથમની અરજી ધ્યાનમાં લઈ 'પાપી' એવી ધમધ-ગતા ભોલાની છાપ હેમના કપાળમાં મારવાનો હુકમ કરવો.

આપ નામદારની અરજદારણુ વિશેષમાં જણાવવા રજા લે છે કે, માત્ર ઠપકાથી આ તદ્દોમતદારોને લાજ વળે તેમ નથી. કારણ કે એવા ઠપકા તો મ્હારાકુલનીદયા ખાનારા હેમના પરમ ઉપકારી ધર્મોપદેશકશ્રી ભર સજા વચ્ચે ધણીવાર દીધા, પરંતુ તેથી કંઈ દહાડો વળ્યો નથી અને આપ નામદારની અરજદારણુના દુઃખમાં કંઈ કમીપણું થયું નથી. માટે ઉપરોક્ત શિક્ષા દરમાવવા આપે કૃપા કરવી જોઈએ.

આપ નામદાર આ ન્યાય આપવાથી એવડો લાભ ઉપજાવી શકશો. એક તો આપની નિરપરાધી પ્રવાંદણુ બાઈ અને તેના પેટમાંના હજારો ગર્ભો બચશે તેની આશિષ આપને મળશે, અને વળી તદ્દોમતદારોને પણ—એ શિક્ષાથી જો કે એક બે દિવસ કપાળમાં થતી બળતરાને લીધે શરૂ થશે પણ—હમેશને માટે હેમને ફાયદો જ થશે, તે એવી રીતે કે હેમના શરીરમાં કંકરા-શ્વાત વગેરે જાતું બંધ થવાથી તથા હલકો જાતના ઘઉં પેટમાં પડતા ગંધ થવાથી તેઓને બપોર દરદોના સંભવમાંથી મુક્તિ મળશે અને હેમની નાણુક થઈ ગયેલી—પોલકા અને ગાદી તકીયામાં મજાદ માનનારી મીસીસી હાથે દળવાની તકલીફ લેશે તેથી હેમનાં શરીર વધારે મજબુત થશે, એટલે હેમના પતિને

ડાક્ટરોનાં ધર કારવા નહિ પડે, અને ત્હેમની પ્રજા પણ મજબુત
ઉત્પન્ન થશે, કે જે હમેશને માટે ફાયદાકારક થઈ પડશે. વળી
એ મહેનતને લીધે તે મીસીસોનાં શરીર યુગસુરત પણ થશે, કે જે
એક ત્હેમના રૂપમાં મોહનારા વરરાજ્યોનાં કાળખં ટાળી હેમ થઈ જશે.

આ પ્રમાણે અરજદારની વિનંતિ મુજબ શિક્ષા પ્રમાણવાધી
ફર્માણુ બાદને જોઈએ જાણ છે તેટલો તહોમતદારને અને ત્હેમની
મીસીસોને તેમ જ ત્હેમની કાવિબધી પ્રજાને તેમજ ત્હેમના ગુરુઓને
[કારણ કે હિંસાથી નિપજતો ખોરાક ખાવો પડે છે તે, પકસુંદી ખંધ
થવાથી નહિ ખાવો પડે] સધળાને અકથ જાણ થશે.

હી આપ નામદારને નમ્ર સેવક,

ફયારામ સત્યમસાદ.

તે, પકસુંદીગર્ભના ગફલીઓ મુખત્યાર.

તા. ૬:—હું કહેવું પીસરી મથો હતો કે, મ્હારા કુલને રીખા
વીને જે સોઠો ખોરાક બનાવે છે તે ખોરાક (વગર બાનાકાનીએ)
બ્હોરનારા પંચ મહાપ્રતધારી-મહાદેવાણુ કહેવાતા જૈન સાધુશ્રીઓને પણ
આપના જળમેંદમાં કાંઈક ઠપકો લખશે તો તે ગેરઈન્સાફ ગણાશે નહિ.

દો સં.

તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૯૦૭

ફળૂલ ખર્ચ તે શું?

માત્ર સંસારવ્યવહારનાં ખર્ચ જ ફળૂલ
ગણાય કે !

ધાર્મિક સ્વર્ચને નામે, યતાં ફળૂલ સ્વર્ચ ઓછાં કરવાની
ચલવલ માટે આવી પહોંચેલો વસ્ત.

(૧)

ફળૂલ ખર્ચ કિટલે નકામો ખર્ચ. જ્યાં મુદ્દલ ખર્ચ કરવાની
જરૂર ન હોય અગર જ્યાં જે પૈસાથી ચાલે તેમ હોય ત્યાં જે
આના ખર્ચો નાખવા તે ફળૂલ ખર્ચ. હવે ફળૂલ ખર્ચમાં પણ
જે ભેદ છે. કેટલીક જાતનાં ફળૂલ ખર્ચ “ નિર્દોષ ” (INNO-
CENT) અને કેટલીક જાતનાં ફળૂલ ખર્ચ ધરમાં પૈસા
ચોષા કરવા ઉપરાંત ખીણ રીતે પણ નુકશાન કરનારાં છે. પુત્રીના લગ્ન-
માં પુત્રીને પોતાની શક્તિથી પણ વધારે કિંમતનો ‘ કરીઆ-
વર ’ કરવામાં તેમજ મંડપને લગ્ય જનાવવામાં અને જાનેવાને
તરેહ તરેહનાં જમણ જે વખત આપવામાં કરાવું ખર્ચ ‘ ફળૂલ ’
કહેવાય પણ તે ‘ નિર્દોષ ફળૂલ ખર્ચ ’ કહેવાય; ત્હેનાંથી કાંઈ (મા-
લીકની તીજેરી સિવાય ખીજ) કાઢને નુકશાન થતું નથી. પરંતુ

કે, સાધુશ્રના આ ઉપદેશની મુદ્દલ અસર ન થવાનું કારણ એ હશે કે એક તરફથી સાધુશ્ર કુળુલ અર્થ કમી કરવાનું કહે છે, ત્યારે બીજી તરફથી ધર્મની શોભાના નામથી અર્થ તો વધારવાનો ઉપદેશ સીધી કે આડકતરી રીતે કર્યા કરે છે. દાખલા તરીકે દીક્ષાના વરઘોડામાં હૃદયી ન્યારે ધામધુમ અને અર્થ કરવામાં આવે છે. સંસારથી ભાગનારો— ‘જીવ લઇને હડી કઢાડનારો’ માણસ શું સંસારવૈભવ તરફ પાછું વાળીને જોઇ પશુ શકે ? કે એક દિવસ પછી ‘ત્યાગી’ થનારને માગીતાગી આણેલાં કિમતી દાગીના અને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવી ઘોડે કે પાલખીએ બેસાડી ગામમાં વરઘોડો કઢાડવામાં આવે છે; કેટલીક જગ્યાએ આવા વરઘોડા ૨-૪-૫ દિવસ સુધી કઢાડવાનો રિવાજ છે ! લગ્નનાં ‘કુલેર્કા’ જેવી આ ધામધુમ એક ‘ત્યાગી’ બનવા તૈયાર થયેલાના સંબંધમાં કરવાથી આપણે ત્રેને સંસારનો સ્વાદ (કે જે તે માણસ પ્રાયઃ ગરીબ હોઇ અગાઉ આજવા પામ્યો નહિ હોય) ચખાડીએ છીએ. આપણે ત્રેને વૈરાગ્ય ઉપગમવવાને બદલે—વૈરાગ્યના વિચારોમાં પુટી આપનાર થઇ પડવાને બદલે સંસારની મજલદ ચખાડીને ત્રેની લાજસા લગાડીએ છીએ. ખરેખર આ લાજ નહિ પણ હાની છે. એમ કહેવામાં આવશે કે આગળના વખતમાં મ્હોટા મ્હોટા રાજાઓ બડી ધામધુમથી દીક્ષા લેતા તેઓના વૈરાગ્યને શું તેથી ધક્કો પહોંચતો ? અમે કહીશું, રાજાઓએ વૈભવ ધણું જોયો હોવાથી તેઓને કાંઈ તે વખતનો વૈભવ મંદ પાડી શકે નહિ. વળી તેઓ માત્ર જૈનશાસનની લોકોમાં પ્રસિદ્ધિ અર્થે—અને પોતાના રાજપદમાં તરીકે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો છે તે દર્શાવવા ખાતર તેમ કરે છે; ન્હારે. આપણે તો એક ભાવસાર, પાટીદાર, કાળી કે બ્રાહ્મણનો છોકરો કે જોને ખાવાના પશુ સાંસા હોય છે ત્રેને દીક્ષા આપતી વખત ખીજી.

કોઈના ખર્ચે ધામધુમ કરીએ છીએ અને ત્હેને સંસારનાં બલકાને
સ્વાદ ચખાડીએ છીએ. અમારા સ્વધર્મિઓને સારૂ લગાડવા ખાતર
‘માયાગાળુ’ બોલવાનું મહાપાપ કરતાં અમારો આત્મા ડરતો હોવા-
થી અમે ખુલ્લું કહીશું કે ધણી વખત સાધુઓ એમ કહે છે કે,
“દીક્ષાના ઉમેદવારને સારૂંસારૂં જમણુ અપાવવાથી, સારાં સારાં
વસ્ત્ર અપાવવાથી અને દોષા વખતે પૂર સાલગ્રીમાં ત્હેને આળોટાવ-
વાથી તે આ ધર્મપર શિદ્ધાશિદ્ધ થઈ જાય—ત્હેનાં બાવ ‘મહુ-
હતા’” રહે માટે આ પચમ કાળમાં એવું કરવાની પણ જરૂર છે.”
હવે અમે પ્રભુસાક્ષીએ કહીશું કે, એવી સાલગ્રીથી થના સો
સાધુ કરતાં કોઈ માંત કિંગજરોની માફક મુદ્દસ સાધુ વગરનો રહી
જાય તે વધારે સારૂ છે. કિંગજરોમાં મુદ્દસ સાધુ જ નથી; કારણ કે
ત્હેમનામાં નજ બાવે વિચરવાનું ફરમાન છે. તેમ છતાં આજે સ્થા-
નકવાસી જૈનો જોટલીજ ત્હેમની સખ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ ત્હેમનામાં
આપણા કરતાં મિથ્યાત્વસેવન ધણું થોડું છે; એટલું જ નહિ પણ
જ્ઞાનની બકિત તેઓ કરે છે ત્હેના સોમા દિસ્સાની પણ આપણે દોષો
કરતા નથી. આ પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંતપરથી શું આપણે ધણે લેવો જોઈતો
નથી કે સારૂં સારૂં જમાડીને, વરધોડાની સાલગ્રીનો સ્વાદ ચખાડીને
અને વખતે પાછળના માણસોને હજાર બે હજારની રકમ આપીને જે
‘સાધુઓ’ બનાવવામાં આવે છે તે ત્હેમના પોતાના આત્માને કે આપણા
સંધને કોઈ રીતે હિતકારક નથી ? ‘મતના’ વગરની ક્રિયા નિષ્ફળ છે
અને મતના તે વૈરાગ્ય અને જરૂર જોટલા જ્ઞાન વગર સંભવની જ
નથી. તો પછા વૈરાગ્ય અને જરૂર જોટલા જ્ઞાન વગરની ક્રિયાઓ બહેને
બલ્ય કેમાવ માટે હજારો વર્ષ સુધી કર્યાં કરે એથી કોઈ આત્માની
ઉત્કર્ષાન્ત ન થઈ શકે.

અમારા કથનનો ઉપા અર્થ કરી લોકોને ઉજ્જરવાનો ધંધો લઈ બેઠેલાઓની તકલીફ બચાવવા ખાતર અમે-આટલો ખુલાસો કરી લઈશું કે, અમારી ઉપલી ટીકા સર્વ સાધુઓને લાગ્ય પડતી નથી. કેટલાક સાચા વૈરાગ્યવાળા મહાત્માઓ પણ છે અને હેમની તારીફ કરવાના અનેક પ્રસંગો અમે પોતે લીધેલા છે.

હહેવાની મતલબ એ છે કે, જેમ યતિઓના જમાનામાં ચાલતા શિષ્ય ખરીદવાના રીવાજને અમે ધિક્કારીએ છીએ તેમ સાધુવર્ગ પૈકી જેઓ શિષ્યોને લાલચો આપીને મુડે છે તે તરફ પણ અમે અમારો સખત અણગમો જાહેર કરીએ છીએ. કારણ કે, એથી એક તો ધર્મની હેલણ થાય છે, અને બીજું આવકોને ફળૂલ ખર્ચ થાય છે. રૂપામહોરો ઉછાળવી, બેન્ક વાળું વગડાવવાં, હજાર શ્રીફળની દ્વાણીઓ કરવી, હજાર પાંચસો બહાર ગામના લોકોને ૨-૪ દિવસ સુધી જમાડવાનું ખર્ચ કરવું; આ સર્વ વધુ પડતું ખર્ચ-ફળૂલ ખર્ચ છે. મણી વખત અમે પોતે કેટલાક આવકોને પોષાર કરતાં સાંભળ્યા છે કે “શું કરીએ લાઇ, મહારાજને પોતાનો વિસ્તાર વધારવો છે અને એની કિંમત અમારે બરવી પડે છે! ધામધુમમાં કમીના રહે છે તો શરને ખોદું લાગે” અને એમને સતોષકારક કામ કરવામાં અમે ખરાબ ખસ્ત થઈ જઈએ છીએ.” કેટલાક વધારે સાધનોવાળા અને ભક્તિવાળાઓ આવી જૂમ નહિ પણ પાડતા હોય, પણ તેથી તે ખર્ચનું સાર્થક થવું માની શકારો નહિ. જૈન ધર્મ કાંઈ વરધોડના બાલ દેખાવો અને ભક્તિઓથી ‘ઉજળો’ દેખાવાનો નથી. અને જે ધામધુમથી જ ધર્મ ‘ઉજળો’ દેખાવાનો સિદ્ધાંત કબુલ રાખવો હોય તો નાટકના ફોકડા જરીઆન પોશાકમાં સજ્જ થયેલા સખ્યાબંધ ‘જાએલા’ અને ‘જાએલીઓ’ (૧૫ વર્ષની ખુલા માથે બેઠેલી નાટકના પોશાકવાળી જાએલીઓ) કે જાએલી-

શીખો ? ૧) સાથે લાંબું સરખસ કઢાડનાર મંદીરમાર્ગી બાકીઓ અને
 લેમનારી પણ વધુ દાઢ કરનાર વૈષ્ણવ મહારાજનો ધર્મ આપણ-
 કરતાં વધારે 'ઉજળો' માનવો પડશે. એક તરફથી આપણે (બી-
 નાં કારણો સાથે) આરંભસમારંભના કારણથી મૂર્તિપૂજનો નિષેધ
 કરીએ છીએ અને બીજી તરફથી દીક્ષા અને વરસી તપના નામે
 કીવાજ આરંભ-સમારંભવાળી ધામધુમ કરીએ છીએ. આપણી જાતેજ
 આપણે પ્રતિરૂપથીએને દીકાણું કારણ આપીએ છીએ અને પછી
 જંદારે આપણા આપેલા કારણ ઉપર તેઓ સવાર થાય છે ત્યારે
 કાલા કમરા જનીને આપણે બોલીએ છીએ કે "એમને તો નિંદાની
 રેવ પડી છે ! બસા, તેથી અમારું શું જાય છે ? એમની જીવ નરકને
 અધિકારી બને છે." કેવો સંતોષ ! બાજબી દીકા કરવા માટે નરક મળતી
 હોત તો જૈન ઉપદેશકો ધણીએ ટોકરો મિથ્યાત્વનાં કામોના સંબંધમાં
 મારે છે લેમની થી દયા થશે તે વિચારવા જેવું છે. આપણે હમેશ
 મહાર-તહાર છોડી તટસ્થ તરીકે ન્યાય તોળવો જોઈએ છે. મોક્ષ
 નગરમાં એવી પક્ષાપક્ષી નથી કે મંદીરમાર્ગ અથવા વૈષ્ણવની જે ક્રિયા
 માટે લેને નરકમાં નાખવો, તે જ ક્રિયા એક સ્થાનકવાદી જૈન કરે તો
 લેને મોક્ષમાં લઈ જવો !

દીક્ષાનાં અર્થ અમારી આંખે ખુલ્લે છે તેવું કારણ એ છે કે,
 દીક્ષાઓ ફરસાલ જુદેજુદે સ્થળે ૨૦-૨૫ હોયછે-હોયછે ન હોય
 છે જ. અને તે પાછળ હજારો રૂપીઆનો ધુમાડો થાય છે.
 અમારા સ્વધર્મીઓના ધરના ખુલામાં જે પૈસા દાટેલો પડ્યો હોય તે
 કેજુલ વપરાઈ જાય તે કરતાં મુદ્દલ ન વાપરવાની કૃપણતા તે શિખે
 એ અમે વધુ પસંદ કરીએ છીએ. "સંધરેલો પૈસો આજ નહિ
 તો બીજે ડાઘ વખતે પણ ખર્ચાશે." લેને બાજબી સલાહ આપ-

નાર ડાઘ મળી આવશે ત્યારે ખર્ચવાના ઠેકાણાની પાતતા ત્હેના મગજમાં ઠસવાથી તે આપોઆપ છુટા હાથે તે ખર્ચશે. દીક્ષા પાછળ રૂ. ૨૦૦૦ ખર્ચવાને બદલે એક 'શિક્ષક' બનનારને શિક્ષક જેવીજ — એટલે વગર પૈસાની ક્રિયા વડે દીક્ષા આપી તે પ્રસંગે આવી પહોંચેલા ૫-૨૫ બહાર ગામના માણસોને એક દિવસ જમાડવા પુરતું ખર્ચ કરી કુલ રકમ જ્ઞાનભક્તિ કરવામાં વાપરવામાં આવે તો કેવું સારું ? પોતાના ધારણા ગુરૂને સિધ્ધ 'જ્ઞેષ્ઠતા' હોય તેટલા ખાતર રૂ. ૨૦૦૦ ખર્ચનાર એવા ૧૦૦ માણસો પૈકી ભાગ્યેજ ૧ માણસ એવા હશે કે જેણે કદી પુસ્તકાલયમાં રૂ. ૧૦૦ ખર્ચ્યા હોય કે નિરાશ્રીતોને પોષવામાં ૨૦૦ ખર્ચ્યા હોય કે, ચપળ નિરાધાર સ્વધર્મી બાળકને ભણાવવામાં ૫૦ ખર્ચ્યા હોય.

જ્ઞેષ્ઠ દીક્ષા સેવી છે—જ્ઞેષ્ઠ મિત્રજી બનવું છે ત્હેને ડાઘજાતની ધામધુમનો શોખ ન લગાડો, ત્હેને વૈરાગ્યપુષ્ટિના જ પ્રસંગો આપો; આથી ત્હેનો આત્મા બલવાન થશે અને વળી ફળૂલ ખર્ચ ધર્મને નામે થતું અટકશે. ડાઘ સાધુ એવો નીકળશે કે જે પોતાના સિધ્ધને દીક્ષા આપતી વખતે વરઘોડા કે પડી રહેવાનાં ધૂટાં પાનાં પાછળ થતા ખર્ચને વધુ લાલકારક ખાતામાં લઈ જવા બંધોને સમજીત આપે !

સાધુના ચાતુર્માસમાં તો વળી બેઢદ ફળૂલ ખર્ચ થાય છે. અમુક સાધુ તો મોટા કહેવાય, માટે એમનું ચાતુર્માસ માગવા પહેલાં તે ગામનો સંઘ એકઠો મળીને ખર્ચ માટે પહેલાં વિચાર કરે અને ફાળો કરીને પછીજ મહારાજને આમંત્રણ અપાય ! મહારાજ બાહેજ ચોડા દહાડા તો ભાવ ખાય અને “ અવસરે વાત; જેવી પ્રસન્ના ” એવા જવાબ આપી ‘તાણી ઝાલ’ તો કહે ‘જોર આવે છે’ એવો ઘાટ કરે. છેવટે તે જ જગ્યાએ ચાતુર્માસ કરે અને લાંબી લાંબી કંઠાત્રી.

એા છપાવરાવે કે છપાવવાની આગતરી સૂચના કરે. (એમાં આરંભ-સમારંભ ન લાગે !) અને પછી પ્રભાવનાએના અર્થ લખાવું થાય; બેઠેક દિવસે પાંચપાંચ સાત સાત પ્રભાવનાએા વળી ગામિગામ પત્ર લખીને દર્શન માટે આવકોને તેડાવે ત્હેમને જમાડવામાં સંકડે રૂપી-આતું આધણ મુકાય તે તો જુદું. આવાં રૂબૂલ અર્થ આવકોને એક મા બીજી રીતે ખુલા ઉપદેશથી વા તો ઠાંઈની દ્વારા કે હસારાથી કરવાની દરજ પાડે એટલે પછી આવકો કે જ્યેા ' પકા વાણીઆ, ' છે તે ' પણ મનથી સમજી જાય કે, મહારાજ કાહેજ સંસાર બધવ-હારનાં રૂબૂલ અર્થ તો કમી કરવા કહે જી અને ધર્મને નામે (અર્થ નહિ પણ) રૂબૂલ અર્થ તો કરાવે છે ! પછી એમનો ઉપ-દેશ કેમ બસરે કરે ? ' ખરું ' છે કે મુનિ ' અકિંચન ' છે; એમને કોડી-પણ અપતી નથી; પણ એક માણસના નિમિત્તે ૧૦૦૦ રૂપીઆ ખર્ચવા અને એક માણસને પોતાને ૧૦૦૦ રૂપીઆ આપવા એ બન્ને, આપનાર સખસને માટે તો એક સરખું છે.

અમારું આ લખાણ કોઈ અમુક સાધુને ઉદ્દેશીને લખાતું નથી એ અમે અમારા આત્માની સાક્ષીએ કહીએ છીએ. સંકડે ૬૦ ટકા બાળ્યતોમાં આમ જ બને છે માટે સામાન્યતઃ સૂચન અર્થે લખીએ છીએ. અમે ધર્મને નામે ચર્તા બીજી ધણી જાતનાં રૂબૂલ ખર્ચોના સંબંધ-માં અમારા વિચારે આ કોલમોમાં પ્રકટ કરવાના છીએ; પણ તે સર્વ માત્ર દિલેચ્છુ ભુદિએ જ, નહિ કે નિંદક તરીકે. નિંદા અને દ્વિત-સિક્ષા વચ્ચેનો તફાવત જ્ઞેય અમારા મુનિવરો અને અમેસર આવકો સમજતાં મરી ત્હેરેજ અમારા સંધનો ઉદ્દય મરી.

(૨)

ફળૂલ ખર્ચ કેટલી જાતનાં છે એ સમ્બન્ધમાં ગતીકમાં પ્રશ્ન કહેવાઈ ગયું છે. ધર્મ નિમિત્તે ચર્તા ફળૂલ ખર્ચ પણ સંસારવ્યવહારમાં ચર્તા ફળૂલ ખર્ચ જોટલાજ નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય છે એમ પણ કહેવાઈ ગયું છે; અને દીક્ષા પ્રસંગે ચર્તા કેટલીક નકામી ધામધુમના સંબંધમાં પણ ઇસારો કરાઈ ચુક્યો છે. આજે બીજી કેટલીક જાતનાં ધર્મ નિમિત્તનાં ખર્ચમાં સુધારો કરવાની આવશ્યક્તા સૂચવવા ઇરાદો રાખીએ છીએ.

દીક્ષા વખતે ઘણીએક જગ્યાએ એવો રીવાજ છે કે દીક્ષા લેનારનાં સર્ગો-સંબંધી તથા બીજા કેટલાક પુરુષો ચાર આનાથી માંડીને સો સો રૂપીઆ સુધીનાં 'પાનાં-પુસ્તક' વહેરાવે છે. હવે આ રીવાજનો મૂળ આશય તો જ્ઞાનનાં સાધન પુરાં પાડવાનો હશે. અને કયો મૂર્ખ, જ્ઞાનના સાધનની વિરદ્ધ બોલવા મંચરી ? પરંતુ હાલ જે રીઠીથી 'પાનાં-પુસ્તક' વહેરાવવામાં આવે છે તે રીઠી જ્ઞાનનાં સાધન ખરે જ પુરાં પાડે છે કે કેમ તે જોવાનું છે. ત્યાર પછી એ જોવાનું છે કે, એ સાધન જરૂરજોગનાં છે કે વધારે પડતાં છે ? ત્રીજું એ જોવાનું છે કે હાલની રીઠી લગ્ન વખતે સર્ગાબ્દાર તરફથી અપાતા 'ચાંડ્યા 'નું અનુકરણ તો નથી ? ! અને એમ હોય તો ત્યાગનું ચિન્હ દીક્ષા અને સંસારનું ચિન્હ લગ્ન એ બેને વરઘોડો, વારણાં, ચાંડલો વગેરે વડે એક સરખા બનાવી મૂકવાનો દોષ તો લાગતો નથી ?

દીક્ષા વખતે એ ચાર લઢીઆઓ પાનાં પોથી લખને બેસે છે. એ નામુને, બાણસ હેમની પાસેથી આચાર્ય સૂતનાં દસ પાનાં ખરી

દાળ-દોળ વિચારીને) વહોરાવે છે. જે નામનો માણસ દસવૈકલિક સૂત્રનાં ૨૦ પાનાં વહોરાવે છે. જે વળી જ્ઞાતાજ્ઞાનાં ૫ પાનાં વહોરાવે છે. આમ જૂદાં જૂદાં પુસ્તકોના અધુરો પાનાં તે ઉમેદવારને શું દાખ લાગે ? વળી ધારો કે એક આપું સૂત્ર વહોરાવવામાં આવે છે; અમારા ધારવા પ્રમાણે આપું સૂત્ર વહોરાવનારે પણ પ્રથમ તપાસ કરવી જોઈએ કે તે ઉમેદવારના ગુણ પાસે તે સૂત્ર છે કે નહિ ! જો હોય તો બેચડી પ્રતની કદી જરૂર નથી. એકેક ગુરના જોડલા શિષ્ય હોય તે દરેક પાસે આચાર્યજી કે દસવૈકલિકની એકેક બબ્બે પ્રતો પ્રાપ્ત રખાય છે; આપું સાર્વિક શું ? એક રીતે જોતાં આ તો માત્ર 'ઉપાધિ' રૂપ થઈ પડે છે- 'પરિગ્રહ' અને 'મ્હાર' 'હાર' 'છાંડવાને બદલે ઉછડું' તે વધી પડે છે. 'ખર' કહીએ તો એક જ સંધાકાના સમગ્રા મુનિવરો માટે એક સંદૃશ પુસ્તકલેખ કે બહારો એક જ ગામમાં (પ્રાપ્ત ગામીના સ્થળે) જોઈએ, કે. જમ્હાંથી તે સમુદાયના દરેક મુનિ રહેના સામ લઈ શકે; અને દરેક શિક્ષા પ્રસંગે જ્ઞાનના ખરડામાં થતી રકમમંથી બીજાં નવીન પુસ્તકો ખરીદીને તે ભંડારમાં ઉમેરવાનો રીવાજ રાખવો જોઈએ. અથવા જુના નહિ મળી શકે તેવા પ્રથિયું સંશોધન કરાવવું જોઈએ.

હાલના આપણા મ્હોટામાં મ્હોટા પુસ્તકભંડાર તપાસીશું તો હેમાં એકના એક સૂત્રની ૫-૧૫ પ્રતો સિવાય બીજું કશું બાળીશું નહિ. વાંચવા લાયક પ્રથિ, પેપરો વગેરે ખરીદવાની કે જુની પ્રતો મેળવવાની દરકાર કોઈ ભંડારવાળાએ અલ્પાપિ સુધી જતાવી નથી પરિણામ એ આવે છે કે, એ ભંડાર કશા કામમાં આવતા નથી અને જૈન ધર્મના તત્ત્વ સંબંધી નજીપણું સોક્ષ્મમાં પ્રસરી ચક્રવું નથી. માટે સૌથી સારી રીત

તો એ છે કે, દરેક સંઘાડાની ગાદીનાં શહેરમાં 'સેન્ટ્રલ પુસ્તક બંડાર' સ્થાપીને તેમાં એકંદર સૂત્રોની ઓકેક મા બખ્ખે મેલો તથા તત્વચાનનાં વિવિધ છપાયેલાં પુસ્તકો રાખવાં અને દીક્ષા વખતે થતી આવક-માંથી ધાર્મિક પત્રો તથા પુસ્તકો ખરીદીને અને જુના મથો પ્રાપ્ત કરીને પુસ્તકબંડારને વધારે ઉપયોગી બનાવવો. ધારો કે કોઈ બંડારનો ઉપ-યોગ થતો જ નથી તો પણ પેપરોની ફાઇલો સંમતી રાખવી; બિવિધમાં તે ધણી જરૂરની થઈ પડે; બિવિધના ઇતિહાસકર્તાઓને તે એક સારામાં સારી મદદ રૂપ થઈ પડે.

દીક્ષા વખતે જેઓ ધુમધામમાં-વરઘોડામાં-જમાડવામાં-સાનાનાં પુલ ઉડાડવામાં પેસા ખર્ચવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ તે રકમ એમ ઉડાડી દેવાને બદલે દીક્ષા સેનાર માથુસોને બજાવવા માટે એક ભથ્થુના સિક્કા રાખવામાં જોઈતા ખર્ચ માટેના ફંડમાં તે રકમ આપવી એ વધારે દિલકર પગલું છે.

એક વધુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, શ્રીમતો કોઈ વખતેજ દીક્ષા લે છે અને લે છે તો પણ ધર જાળવીને દીક્ષા લે છે અર્થાત્ સાખ-પ૦ દુનિયની મીઠકત બધી ભેરી-છાકરનાં સાંપીને દીક્ષા લે છે. એવાઓએ તો દોલતનાં ભેરીછાકરનાં બરણપોયણુ જેટલો જ ભાગ રાખીને બાકીની દોલત કોઈ જ્ઞાનખાતાને અર્પણ કરીને જ નીકળવું જોઈએ. જે આખી દુનીયાને છોડે છે તેને વળી પૈસાનો મોઢ દેવો ! પૈસા પોતે વાપરે અમર ભેરી વાપરે તે તો એક જ છે; ભેરી પાસે જોઈએ તે કરતાં વધારે મિઠકત રાખીને નીકળવાનો અર્થ જ એ કે પોતાને દુશ્નુ પુરતો વૈરાગ્ય નથી. પોતાને જો પુરતો વૈરાગ્ય હોય અને પૈસા ખરચી મોઢ : ઉતર્યો હોય તો વધારાની દોલત ધર્મ ખાતે પોતાના હાથેજ વાપરીને આવા ફકત એ ત્યાર શ્રીમતો.

તો પણ જૈનધર્મ મળે જ દીપે. એક લાખ રૂપીઆ ધર્મોદારમાં આપીને દીક્ષા લેનાર માણસ વડે ધર્મ એવો તો હજીયો દેખાય કે જેનું વર્ણન કરવા અમે અશક્ત છીએ.

બાવા, સન્યાસી વગેરે અન્યધર્મના ત્યાગીઓ ત્પદારે સંસાર છોડે છે ત્પદારે આપણા જેવી ધામધુમ કરવામાં આવતી નથી. એટલું જ નહિ પણ તેઓ ધરતીના ક્વા ખુણામાં વસે તે કોઈ જાણુવા પણ પામતું નથી. તેઓ પૈકી કેટલાકને ત્યાં આપણા સાધુઓ કરતાં પણ મુડી વધે તેવો હોય છે; જો એમ ન હોત તો "શ્વર્ય સિંમે સિદ્ધા" એમ જૈનશાસ્ત્રકારો કહેત જ નહિ. એઓની આવી ધામધુમ વગરની છાંદગી જ ત્દેમતું એવ કરી શકે છે. અને આપણે તો દીક્ષા લેવાની ઉમેદવારી કરવા માંડી ત્પદારથી જમવાનાં નોંતરાં આસ્વા, પહો વરઘોડા ચાત્યા, પહો એક રાત્ર જોમ હજુરીઆથી ઘેરાયેલી જ રહે (અને ત્દેને પરિણામે ખુશામતનો શોખીન બની સત્પનો શત્રુ બને) તેમ મદાસાજ પણ આવોથી ઘેરાયવા જ રહે (અને પરિણામે પોતામાં સુધારાને અવકાશ છે એ ખ્યાલ જ શુભાવી બેસે), હેવટે કાળ કરે ત્પદારે પણ " નિર્વાણ (૧) મહોત્સવ " ની ધામધુમ કરવામાં આવે (જો કે નિર્વાણ તો આ યુગમાં કોઈને મળે જ નહિ એમ જનશાસ્ત્રકારો જ કહે છે) ; આ પ્રમાણે મુનિ તરીકેની છાંદગી ધામધુમમાં જ શરૂ થઈને ધામધુમમાં જ પૂરી થાય છે. આથી ત્દેમને જે સાધના કરવાની હોય છે તે (પ્રાયઃ) એક જાણુએ રહે ॥ અને ચિત્ત ભંગજનકમાં રોકાઈ જાય છે, ખરેખર ત્યાગીને ઘટ્ટા જ-પ્રસાંસકોની બીડ અને ધામધુમથી ઘટ્ટાજ રહેવું પાત્રવે. આમએવ કરવામાં આવી બીડ અને ધામધુમ અવસ્ય હરકત કરે, કરે અને કરે જ. અને આપણે જોના આ જમનામાં એક પણ " ચોળી" અર્થાત્ ચોમશાસ્ત્રનો પાર-

મત પુરુષ હિપ્પન કરી ચક્રવા નથી લેતું. કારણ જ એ છે કે આપણે
 મુનિઓને ધામધુમ, માનપાન અને ઉગળા, કથાકુબલામાં રાખી
 રાખીએ છીએ. આપણે લેમના “અમ્મા પિયા” મટીને લેમના
 સંતુ બંધા છીએ. આ વખતે અમને આઠમું “અનર્થ—૬૩—વિરમણુ
 વ્રત” યાદ આવે છે. ખપ કરતાં વધુ ધરવખરો રાખવાથી પણ એ
 વ્રતનો ભંગ થાય છે, એમ લેમાં કહ્યું છે. શા માટે ? કારણ કે
 આત્મા એની સારસંભાળમાં રાકાઈને પોતાને સાધવાના હેતુને ભૂલી
 જાય છે. તો પછી આપણે સાધવા જેવાં ધર્મને બદલે ઉપરનાં દેખા-
 વો, ખર્ચો, ધામધુમ, ખોટી પ્રશામનો વગેરેમાં આપણા વખત,
 શક્તિ અને આત્માનો દુરુપયોગ કરીએ તો “અનર્થ—૬૩” નો
 દોષ કેમ ન લાગે ? અને એ દોષમાં મુનિવર્ગે લાંબીદાર-
 કેમ ન ગણાય ? આપણને તારનાર મુનિવર્ગના ઉપકારનો બદલો ને
 આપણે ખરા દીલથી આપવો હોય તો તો આપણે લેમને તદ્દન
 પોતાના કલ્યાણમાં જ લાગેલા જેવા ઇચ્છતું નેહએ, દીક્ષાની ધામ-
 ધુમ, વાંદવા જનારાં ટોળેટોળાંની ધામધુમ વગેરેથી લેમના આત્માને
 મુજાવવો ન નેહએ. અસલના વખતમાં મુનિવરો ગામ બહાર ઉદ્યાન-
 માં ઉતરતા કે કોઈ આવકની પોષધશાળામાં ઉતરતા. ઉદ્યાનમાં
 આખ્યાન વખત બાદ કરતાં તેઓ પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરવાને
 યાન-ધ્યાનમાં જ (વગર આડખીસે) મગ્ન રહી ચક્રતા હમેણું તો
 આપણે લેમના આત્મભાવમાં ખત્રેલ રૂપ છીએ. ઘડી સમાધિમાં બેઠા
 હોય ત્યાં ફલાણી આવિકા પાડ લેવા આવી અને ફલાણો આવક
 વાંદવા આવ્યો; લેમની સાથે પણ વિવેક તો સાચવવોજ નેહએ અને
 વિવેક સાચવવા પાછળ વખતે કહાડવો જ પડે. કમનસીબે કુદરતે
 કોઈના દોષમાં ૨૪ કલાકને બદલે ૨૫ કલાકનો વખત કરવાની કે

૮૦ વર્ષના આયુષને ૧૦૦ વર્ષનું જનાવગતી કરી શકે
 નથી; તેથી આયુષ્યવાળું ધારેલ મોક્ષ કરાવવા વખતમળી તે
 આ સમયભાગમાં વખત ખર્ચવો પડે છે. ખરેખર આ મોક્ષી પદ
 આપનાર આપણે યાત્રા કરીએ આપણા મારા નાશને મુનિવરને દેવ
 મોક્ષો ભાગ દેવ પાતાને નીચે—નુકસાન તપાસવા નેરથી વહિત
 નિષ્ણથી આવ છે; નહિતે આપણને દેવ પદ ન રહેવા દેવ ! તે
 પછી મામપુષ્પે તો કદાચી ન થવા દેવ !

આ સમયનારા વહીવટીને કિંમત મેક મામપુષ્પે કિંમત આપવા
 મુનિવરના દેવનેના શુભ પ્રસંગે મગર્ તમેજે તમેને આપવાનું સંજ
 જાવરા અરજ કરી બે રિવસ સુધી તો મદાવન મો મેન ન રહક
 નંદારે જડ આપદ રવો ત્હારે તેમજે વાલ્યા: " કાલકા દેવ" પોતેજ
 જાવડું જોઈએ ત્હોજે સાખમો કામ જાવડું નથી તો તમને શું
 ઉપદેશ કરે ? ત્હારે ત્હારે પલ્લુ સજાવવાનું છે તે કરવા દેવ અને
 પછી અવસરે સો કરારવાના થયો. " તેમજે વજુ રિવસ અર્જક
 જાવડામાં અને સમાધિમાં ન મમ જોવામાં આપ્યા હતા એ રિવસ
 તેમજે કદારે અને કર્ત તરફમાં નિદાર કરી મથ તે કાળને જગર
 પજ પછી નહિ ! તે કાળ, મથાપી અને જાનમથ મુદાના પુનર્જીવન
 માટે સોજાએ કરેસો સપજો પ્રવાસ ભર્મ થયેલ આ ખરી બનેલી
 વાતને ૮-૧૦ વર્ષજ થઈ છે. કિંચાનું કલ્યાણ કેમ ન થાય ? કિંચાને
 ના કસાકમે ઉપદેશ જીજ સાધુશિવા ૧૦૦ વર્ષના ઉપદેશ કરતાં વધારે
 અસરકારક કેમ ન થઈ પડે ? પણ આજે તો એક સૂત્ર સપસા કિદમે
 આપવાનના રામક તાજુવા મડિ ! પછી ત્હોમાં ખરે જોડું કાજ
 જોવા વેડું છે ! " એક અનંધમાં સાધુપરની મદાને લીધે ત્હોના મો-
 વાપી ૨૦ ભકતો કુવામાં પછીને મૂઆ" કિંચી કિંચી વાતો કદીને કિંચી

શ્રદ્ધા પોતામાં રાખવાનો ઉપદેશ કરીને, ‘કુંડર્માં રતન’ જેવા ઇચ્છતા કાલા વાણીઆઓ પાસે એકા ધણુવરાવે; એથી સાંભળનાર કે સંભળાવનારનું એવ થવાનું વચન કોઈપણ શાસ્ત્ર આપી શકે નથી. એવાની આસપાસ ભાવિક આવકોનાં ટોળેટોળાં ફરે છે અને તેમને વધુ જ્ઞાનની ગરજ વગરના બનાવે છે; વિહાર કરતી વખતે બંબે માઈલ સુધી વળોટાવવા બંધ છે અને કહે છે કે એથી અમારો ધર્મ દીપે છે ! બાહરે, ત્હમે ત્હમારા ધર્મની આટલી બધી દરકાર શું ? કામ કરો છો ? તે દરકાર તો શાસનનાયક દેવને ત્હમારાં કરતાં ઘણી. અને ત્હમની શક્તિ પણ ઘણી છે. ત્હમે ત્હમારા આત્માને જ દીપાવો તો બહુ છે. ત્હમે ત્હમારા ઉપકારી મુનિરાજોના આત્માને શું કરવા આવી બીન-જરૂરી ગરબડોમાં રોકી અર્થ વગરની—નિર્થક ખંચાપતમાં વિતારો છો ? ત્હમે ધર્મ દીપાવવા ખાતર નહિ પણ ત્હમારી પોતાની શોભા માટે આવી સઘળી ધામધુમ કરો છો, અગર બહુતો અજ્ઞાનતાથી કરો છો. આર્થિક ધર્મ નિમિત્તે કોઈ જાતની આવી ભંમળાણની જરૂર નથી.

હવે અમે ‘વરદશી તપ’ના નામે થતા ખર્ચના સમન્વયમાં રહેલું તત્ત્વ સમજાવીશું. તે તપ કેવી રીતે શરૂ થયો, કયાં તીર્થ કરના વખતમાં કેવા રૂપે થતો, હાલ કયે કયે સ્થળે કેવા રૂપમાં થાય છે, તપને નામે કેવી વધુ ખડેતી ધમાલ થાય છે, ત્હમાં કયે દોષ છે, તે સર્વ જણાવીશું અને હવે ત્હને બદલે શું કરવું શાયદકારક છે તે પણ બતાવીશું. ત્યાર પછી અનેક પ્રકારનાં બીજાં શુભ અર્થો એક પછી એક લઈશું.

(૪)

શબ્દો અને અર્થોને આપણે જાણવાના છે. તેથી પ્રથમ આપણે આપણે તપાસીશું. કાશીવાસમાં તેમજ બીજે ધર્મે રહેને 'વારણી તપ' નામ સુવિખ્યાત છે. જ્યાર મહિના સુધી દિવસના ઉપવાસ કરવામાં આવે છે તેને 'વારણી તપ' કહે છે. કાશીવાસમાં જ તપ અશ્વત્થ તુલીઆથી જ કહી શકાય છે અને બીજે રથને વર્ષના દરમિયાન આમથી તે તપ કરી શકી શકાય છે. જો તપનું મહત્ત્વ જોઈશું કાશીવાસમાં અને તેમાં પણ કાશીમાં છે તેટલું જ નહીં રથને નથી. તદા ખર્ચ અને સામગ્રીનું પુષ્કળ થાય છે. દરેક આપણે જાણે વારણી તપનું મૂલ્ય તપાસીએ. વારણી તપ જો આખા વર્ષ સુધી (મને તે મહિનાથી જ્યાર માસ સુધી) જમન તપસ્વિ-૩૧૦ દિવસની તપ-રથાનું બીજું નામ છે. જો તપ માં મહામહેર નીચી કરતા જમનમાં થતો જોયો સંમતિમાં છે. શ્રી મહાવીર દેવના જમાનામાં જ મહત્તી તપ દત્તો; તેઓએ પોતે જમાની તપ કર્યો હતો. એટલે 'વારણી તપ' દરેક દેવના ખર્ચમાં કાશી કરી શકે જ નથી; એમાં સંકાળ જ દરેક રથો નથી. તે પણ દિવસના તપસ્વિ જ્યાર માસ સુધી કરે છે તેઓ પ્રત્યે તપસ્વિની જનારથાને આપણે આજે નથી. તપસ્વિ - સર્વ તપસ્વિ જામકારક જ છે. જ્યાર માસમાં આપણે દિવસને બદલે જો જો દિવસ ઉપવાસ કરાય તે પણ સામકારક છે; પરંતુ તેના તપ કરી પછી સામગ્રીનું કરવાની રીત જરૂર છે ! આપણા જમાનામાં મહાવીર જેવા તપસ્વીઓ મોટી તપસ્વા કરતા હતા. એવા દેવતાઓ કરતા, તેનું અનુકરણ આપણે સામાન્ય માણસોની તપસ્વા વખતે થાય છે. જોયો મહેરમાં આવે તો તે દારવજનક સ્વાસ્થ્યે ખર્ચ કરીએ તો કામધને ઉમડા હાથે ફેંકવા જેવું કરીએ.

છીએ. આત્માનો ચીકણો વળગાડે દૂર કરવા માટે તેને તપસ્યા કરી આય આપવાની છે; પણ ન્હાના બાળકની માફક માંડવો સંભવ નથી, પાશ્વ રક્ષાથી અને રમકડાંની લહાણીઓ કરવાથી, વરધોડો કઢાડવાથી અને એવી એવી બાંધીશ રીતે તે તપને બંદેરાત આપવાની સાક્ષ્યાર્થો તો ઉત્પન્ન થાય છે. તપ આદિને કાંઈ ધાર્મિક અનુશાન કરવાનાં છે તે આત્મસાક્ષીએ-આત્મભાવે કરવાનાં છે. એમાં દેખાડો મુદ્દા જોઈએ જ નહિ. ખર્ચ કરવાના ઉમંગને અમે વખોડી કઢાડવા માગતા નથી; બલકે એવો ઉમંગ તો આપણોમાં આછો છે. તે ઉદ્દેશના અમે હમેશ પ્રયાસ કરીએ છીએ; પણ જે જગ્યાએ ખર્ચની જરૂર નથી તે જગ્યાએ વધારે ચડતાં ખર્ચ કરવા અને જે જગ્યાએ ખર્ચની અત્યંત આવશ્યકતા છે તે જગ્યાએ તદ્દન મજબીયાસ થવું એવી રીતે સામે જ અમારો પોકાર છે. વરસી તપની ધામધુમ ફર જવાત મણીની દોવાથી કેટલાંક મરીન-શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ધમ્મજા છતાં તપનો સાત લાભ ચક્રા નથી; કારણ કે તપ કરીને પૈસો વાપરે નહિ તો સોડામાં લેમની દાંડી માંડ છે ! વરસી તપની ધામધુમની રીતોના આ ખુસો જ હાવડો ! હવે આવા ફળુલ ખર્ચની સામે મુનિરાજને કેમ પોકાર કરતા નથી ? જે વરધોડાની ધામધુમ, પાછળ ખર્ચ કરનારાઓને સાંજા નાક વાગ્યા તિર્વચ થવાની ધમકી આપવામાં આવતી હોય તો ધર્મનિમિત્ત જતાંને તે પાછળ ફળુલ ખર્ચ કરવાની સલાહ આપનારની શી બહેને થયી જોઈએ એ વિચારવું ત્રાસદાયક છે. એક એક દાનર-અને-આઠ વાર દાન આપીને અમે-મુનિ વર્ગને અરજ કરીશું કે, વરસી તપના પારણા માટે ખાસ જ જે આપ કાર્ય જગ્યાએ જતા હો તો તેવી પ્રયા હવે જતી કરશો. આપની આગેવાનીને કીધે તે ખર્ચ-ખમણ થવાનું અને ગામોગામના આવકો ભેગા થઈ

અનેક આરંભ-સમારંભ કરવાના. પોતાના આત્માના કલ્યાણ અને
સંસારમાંથી નીકળેલા મુનિઓએ બીજાના માટે જેવા કેવળ કરદેખી
મવાની થી ગરજ છે ?

૧૦-૧-૧૬

(૪)

ફળૂલ અર્થે અને અપોષ્ય ધામધુમના કેટલાક રાખણા આપણે
અવસીકયા પાસે મદાકરે ફાળુમ પળ મિત્ર માની સેવાનું નથી કે, આ
જખનાર આપણી દાસની સુરે રીતિઓ અને પ્રથાઓને વિચારના-
ઓમનિ યિત્તે દેથી. એવે એમ કહ્યું મહે જલ માની સેવાનું નથી કે, આ
જખનાર તે રીતિઓ પેઠી કેટલીકમાં રહેલો મુખ બુધીઓ ત્રેવા
અવગત દેથી. એવું કંઈ જ નથી, ખજા વર્ણે વર્ણે લેયા અમુક
રીતના દાસ થઈ મયા દેવા લેખને આ રાનન વિચારે માટે કદાચ
ઉપર કરા મુજબ અસિમાય જામવાની હરકા થ.૫, એ જનરા લેખ
છે, પરંતુ તેઓ જે આત્માની કિંકારિ હરકા દેવા તે તેઓને
આ જાવમાં નહિ તે બીજા કેટલે જાવમાં પણ આવી ' નિરપેક્ષી
ઉપાધિઓ ' ઉપાધા સિવાય છુટી નથી જ. ' અનપેક્ષે રિરમજ મન '
ને જામ કરવામાં આવી આવી બીજાજરી કે આવી જરી કુનોમાં
મુજાઈ રહેવામાં આત્મા બીજા જરી કામ કરવાને વખત અને
કળિ તથા કમ્પા ગુમારી બેસે છે.

રાખણા તરીકે, અપાવરાને વિષય લખ્યો.

કેટલા ! મુમતાવાદમાં કેટલા ! આ માટે એટલા

જોઈએ ! પુરુષોને ધર્મક્રિયા કરવા માટે એક જ

બીજાને પણ ધર્મક્રિયા

કે અલ

એમ બે મહાને તો આવશ્યકિય છે; પરંતુ તેથી વધારે મહાનની શી
 જરૂર તે કાષ્ટ પણ સાધુ સમજાવના કૃપા કરશે ? શું આવકના ધરમાં પૈસા
 હદી રહ્યા છે કે જેથી આવી કાંઈક ખર્ચ કરી દબાવવાની અને કલેશ બંને
 બહારી સે છે ? વડવાણ અને અમદાવાદનાં નામ અત્રે પસંદ કરવાનું કારણ
 એટલું જ કે એક ઝાંઝાવાડનું અને એક ગુજરાતનું એમ બે જૂદા
 જૂદા પ્રતિનાં દર્શાવે જતાવના ધરાઈ છે. બીજાં પણ ધણાં ગામોમાં
 તેનું તે જ છે. અને તો હરકાષ્ટ એક બે નામ લઈ માત્ર સમસ્યત
 આપવાં સાથે કામ છે. હવે જો છોડાદી સંપ્રદાયના સાધુ આઝોડાદી
 વાગાનાં ભેગા ઉતરવામાં જ દોષ માનતા હોય તો પછી જેમાંના
 એક તો ખોટા ક્યાં જ ને ? તો તો પછી આપણે એક કમીટી મુકરર
 કરીને ઠાણુ ખોદું તોને નિયંત્ર કરાવી ખોટા સમુદાય સાથેના કુમ
 સંબંધ તોડી નાખવો જોઈએ; કારણ કે આપણે તો હરીયાપુરી હો,
 છોડાદી હો, પંજાબી હો, આરવાડી હો, ગમે તે હો—સર્વમાધી
 ઉત્તમને 'હુંદનારા' તરીકે આજખાઈ ચુક્યા છીએ. છતાં સાચાં
 પક્ષપાત જોઈએ ? અને જો સાધુઓ કે જોએને આપણી પેઠે બદા-
 બેદી પરણાવવાનાં નથી અને ઉચી નીચી નાત જાત નથી તેઓ જ
 એક બીજાની સાથે બે દિવસનો ઉતારો કરવામાં આભડકેટ માનતા
 હોય તો પછી સર્વ જોએને એક સરખા ગણી સર્વમાં પ્રેમ અને
 ખાનુખાવ વધારવાની શ્રી છત્રાંજની આજ્ઞાનું શું યશે ? શું તે તો
 'પોથીમાંનાં રીંગણાં' જ કે ? છોડાદી અને આઝોડાદી એ જેમાંના
 એક પક્ષ ખોટો હોય તો બીજાં પણ ખરો હરી સહે તેમ નથી.
 દાખલા તરીકે છોડાદીમાં પણ અમુક સાધુ માટે અમુક જ સ્થાનક
 અને અમુક માટે અમુક સ્થાનક એવી પ્રથા શું હાલ ચાલતી નથી ?
 નાનજાતનાં જુવંશી ભેદાને તોડી મનુષ્ય જાતને એકજ પ્રેમના તાંતબાંધત

આ સખનારની દ્રઢ માન્યતા છે કે, તે સ્થળને અપાશરો કહેવાયજ નહિ કે
 જ્યાં હુરકોઈ બળ્યાજળ્યા આત્માને આશ્રય ન મળે; તે અપાશરો જ
 નહિ કે જે જ્યાં દાખલા થતા જ ખોટા વિચારો અને તર્કવિતર્કોના પુરુ
 ગણો ને બહાર કઢાડનાર શુદ્ધ વાનાવરણ ન હોય. એમ ન હોય તો, પછી
 અપાશરો અને ધરમાં શું તફાવત છે? અપાશરો સાધુ માટે કરાવાતો
 નથી એમ તો આપણે મૂર્તિપૂજકોને જવાબ આપતો કહીએ છીએ,
 તો પછી જ્યાં તે આપણ સંસારી માટેજ છે તો સંસારી માટે આપણા
 ધર શું ખોટા છે? પણ નહિ; સંસારીના રહેઠાણમાં કોપ, મોહ, લોભ
 વગેરે અહોનિશ રાજ્ય કરતા હોય ખરાજ પરમાણુઓ ચોતરફ હોય છે
 અને તે હેમાં રહેનારને એવ સમાડ્યા વગર ન જ રહે. પરંતુ અપાશરો
 કે જ્યાં જુદી જુદી શક્તિવાળા અનેક મહાત્માઓ આવતા ને જતા
 હોય છે, જ્યાં ધર્મની દરકારવાળા અને સંસ્કારી જીવો પવિત્ર પાહતા
 ઉચ્ચારો વડે હવામાં અમુક ધુજરીઓ ઉત્પન્ન કરતા જ હોય છે
 (કે જે ધુજરીઓ વાતાવરણને નિર્મળ બતાવે છે અને એ રીતે ત્યાં
 બસનારના વિચારોને—મતિને પણ નિર્મળ બનાવે છે) એવા
 અપાશરોમાં જનાર પામરમાં પામર જીવને પણ બહારની મદદ મળે
 છે. એના આત્માને બીજના આત્માની મહેનતોના ફળનો લાભ મળે
 છે. એ શાંત બને છે, અને શાંત ચિત્તમાં પછી ઉત્તમ વિચારો
 દાખલ થાય છે, કે જે વિચારો અને ભાવનાઓ વડે તે 'ધ્યાન'માં
 ઉડે. ઉત્તરવાને લાચક થાય છે. અપાશરાતું આ લાભ છે; અપાશરાનો
 આ આશય છે; અપાશરાતું આ સાર્થક છે. બાકી અમારો—તમારો
 ગણાતો અપાશરો કોઈ રીતે અમારા—તમારા આત્માને આશ્રય
 આપતો નથી. જેટલા બહારના દેખાવોમાં રમ્યા કરે છે—રમકડા
 રમાડ્યા કરે છે તેમના મોક્ષ ધણો-ધણો દૂર છે. અંદરનું તાવ ર
 દરેક વસ્તુ : : : : : આશય શોધો.

એક મામમાં પ્રયોગ માટે બે અપાસરા કરાવ્યા તેથી શું લાભ ? એક તો બેરુદ્ધ અર્થ અને બેરુદ્ધ આરંભ-સમારંભ; વળી તેથી કદાચ જમણા યવાના કદાચ નહિ દોષ તો જાણિયમાં નહારે પણ કેટલાક માવક કે સહુને કાંઈ જામનનો વાધા પડશે કે દુરન પણ પડી જશે અને બે અપાસરાના બે સમુદાય થઈ જશે. એકના બે, કરવા માટે જ તે વધારાનો અપાસરો કામ લાગશે એ કેવું આશ્ચર્ય ! જે અપાસરાએ બેનું એક કરવું નોંધ્યું, જડ કાવ જૂસારી માત્ર મેનન્ડ કાવ નામના એકજ કાવમાં તત્ત્વીન કરવાનું કામ કરવું નોંધ્યું તે જ અપાસરો પોતાના આશીનને જડમાવમાં ઉતારી નાંખનારો અને એકના બે કરનારો થઈ પડે તે કેવી તાલદાયક પીડા !

કદાચ કેટલેકે કે અમે તો અમુક સાધુઓમાં ઘોડો મનમેદ તથો તે જાણિયમાં મેદાદું રૂપ ન પડે એવડા માટે બે અપાસરા કરાવી જન્મેને જૂદા રાખ્યા હીં; કદાચ તેમ દશે; પરંતુ મતમેદ, જૂદા રહેવાથી, વધશે કે ઘટશે ? જે મનમેદનાં બીજા કુવર્ગ છે, જે મતમેદ જન્મેના હાલમાં ઉંડા દટાપણ છે તે, વખત જતાં દશના રૂપમાં કેમ નહિ બદલ નીકળી આવે ? જાણિયમાં મેદાદું રૂપ ન થવા કેવું દોષ તો જન્મેને બેમાજ રહેવા થો; બેમા રહેવાથી અધ્યાત્મિક-દીયાવાધી એકબીજાનો સમાસ કરી લેવાની લેમને હરખ પડશે. તેઓ અનુમત રહી જશે અને ઉતરે થકા ખાઇને ખરે રસ્તે આવી જશે. દુઃખ ખમાવું નથી એમ કહીને જેઓ દુઃખથી દૂર નાસે છે તેઓ કદી સુખી થવાના નથી, દુઃખને સહન કરવાનાં વિદ્યા શિખ્યા વિના આપણો કેટલો દિવસ ધુટકારો નથી. કર્મનો સિદ્ધાંત જરાજર સમજો. 'કર્મ' આપણો ગુરુ છે- 'કર્મ' આપણો શિક્ષક છે, 'પુર' ની માફાં પરિણામ જોમતવાજ પડે,—એ તો પ્રથમ પદ્ય કામા ન

ન કરે એનું કંઈ કારણ ? શું શાન્તિનાથને દયા નહિ હોય ? ના, ના, એમ નથી. પૂર્વ, કર્મના ફળ ભોગવતી વખતે મળતો અનુભવ આપણે મહણ કરવાનો છે. અને એ અનુભવ વડે જ આપણે જ્ઞાની થવાનું છે. ભગવાનનો અનુભવ, આપણને અનુભવી બનાવી સકે નહિ; આપણે જાતે જ ઉદ્ધમ કરીને—દુઃખોની વચ્ચે રહીને તહેમાંથી અનુભવ મહણ કરવાનો છે. માટે જેઓને બનતી રાશી ન હોય તેવા સાધુઓને તદ્દમે જુદા થવાની સમવક ન કરી આપો; પણ તહેમને ભેગા જ કુટાવા દો, તેઓ પોતાનો રસ્તો આજે નહિ તો કાલે કરી સશે. હાં તો બન્ને અમાઉ કરતાં હજાર ધણા પ્રેમથી જોડાશે અને હાં તો સંસારમાં પાછા આવશે; પછી સાધુ તરીકે 'કલેપના ચર' આગ્રી વાર નહિ બન્યા રહે. અમારું એકનું એક આરામ સ્થળ તહેને તદ્દમે બ્રહ્મ ન કરો; તહેને તદ્દમે દુઃખનું સ્થળ ન બનાવો.

કોષ કહેશે: "મોટા શહેરમાં એક જ અપાશરો હોવાથી ધણાને તે દૂર પડે; માટે બે જોડાયે." દૂર પડે ? અપાશરો દૂર પડે ? દરગીજ નહિ. અપાશરો—આશ્રમ સ્થળ કહી દૂર પડે જ નહિ. મઠા દૂર ન પડે, કોઠી દૂર ન પડે, દ્વારિકા દૂર ન પડે, શાહુજય દૂર ન પડે અને પોતાના ગામ વચ્ચેના અપાશરો દૂર પડે ? દરગીજ નહિ; અને જહેમને અપાશરો દૂર પડતો હોય તહેમને માટે અપાશરો છે જ નહિ. જહેમનાં મન અપાશરાની ગરજ વાળાં છે તહેમને માટે જ એ અપાશરો છે. મુંબઈનું ચીંચપોકલી સ્થાનક ધણું દૂર—તથા માઈલ દૂર હોવા છતાં જહેમને ગરજ છે તે તો દરેકજા ત્યાં જાય છે. મુંબઈના સ્થાનક જેટલું દૂર કોષ પણ ગામનું સ્થાનક છે જ નહિ. અમદાવાદમાં વેળ્ણવો રહવારે અધારામાં ઉડીને 'આચારજી' નાં દર્શન કરવા જાય છે. કેવી દંડી અને ઉત્સાહપ્રેરક હવા ! કેવો

દાન સમય ! કૃતી અંગ કસરત ! ધૈર્યથી અપાસરે જતાં મિત્રો
 વખત રસનામાં મને એ તો હચ્છવા યોગ્ય છે; કારણ કે તેથી મને
 ઉમંગમાં આવે છે, સ્તરીરને પ્રમાદ દૂર થાય છે, અને અપાસરે નિઃ-
 માં દોવાથી પ્રાપ્ત જે અનંત Familiarity પાવટપણું થાય છે
 તે ધવા પામવું નથી અને તેથી Familiarity breeds con-
 tempt (પાવટપણું નિરસારને જન્મ આપે છે) એ સિદ્ધાન્ત ર-
 રહેતો નથી. ધર્મ પમાડવા માટે કે ધર્મ વધારે પ્રમાણમાં આવડી
 સ્થાપ તેવું કરવા માટે અપાસરા નજીકમાં કરવાનો કે અપાસર
 વધારે કરવાનો કે દ્વારણી પ્રમાણના કરવાનો વચેરે જે કાંઈ બાજુ
 ઇલાજ હાલ સેવામાં આવે છે તે આ વિચારવંત થવા જતા અને કારણ-
 કાર્થનો સંબંધ શોધવાની દરમિયાનના જનન જતા જમાનામાં કોઈ
 કારગત સાચે તેમ નથી. હવે તો તે સર્વ સાધનેને જાણે ત્યજ સમ-
 ભવવાનું સાધન નિષ્ક્રિય છે. હવે તો અપાસરામાં રહેનારનો ઉપરેસ
 કેદમાં ન્યાયકરનો છે તે જોવાયો; જિમના ઉપરેસમાં ફતીલ થું છે તે
 જોવાયો. વિચારશક્તિ પાસે કમુદ કરાવી કોંઈ એવો ઉપરેસ આપવાય
 થુનિ હજાર ગાઉ દૂર દરી તો પણ ત્યાં સેંકડો માણસ જશે; જાણી
 તો અપાસરો ધરનાં અગિયે દોવા જતાં કોઈ ત્યાં જવાનું નહિ
 આજકાલ ધર્મનું નામ પીકારનારની સંખ્યા વધારવા ઉપર જે
 સહ અપાસ છે તે કરતાં ધર્મનું હાથ કરેનારની સંખ્યા વધારવા
 પર ધણું જ થોડું સહ અપાસ છે, અને તેમ આત્મા કરશે ત્યાં
 સુધી અપાસરા અને સંધાયા, મચ્છો અને સમુદાયો, પડો અને તોડો
 વખાજ કરશે અને વસવાને લરિખ બામ્બુ છે તેમ " ધર્મ ચાગણી-
 ની પેઠે ચળાશે. " ધર્મ ચાગણીને પેઠે ચળાશે તે કાંઈ આ
 સખનાર જેવા યુલ્લા દિલથી ચેતવનારને લીધે નહિ પણ એવું

સમજાવું કારણ આપનારના પ્રતાપે જ. જે શાહુકારના ઓકરા બિચારી નીવડે છે તે શાહુકાર પોતાનાં સર્ગાંહાસાને ચેતવણી આપે કે "તહારે ત્હેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ" એથી કાંઈ તે શાહુકાર ફળની આખર લૂટનારો નહિ ગણાય; પણ જો તે મુંગો જ મરી રહે અને પેલા બધાં ઓકરા પાસે કુટુંબની નવચોવનાઓની આખર લૂટાવા દે તો જ તે કુળની આખર લૂટનારો ગણાશે. વિચારવંત પુરુષોએ આ દ્રષ્ટાંત બરાબર સમજવા જેવું છે—મગજમાં ઊતારવા જેવું છે—હરી-હરીને મનન કરવા જેવું છે. (તા. ૧૭-૫-૦૯)

(૫)

ફળૂલ ખર્ચ અનેક જાતનાં છે. એટલી તો એ જાતોની વિવિધતા છે કે હોમનું પુરેપુરું વર્ષન આપતાં આખું એક વર્ષ વહી જાય તો પણ એ કથા પુરી થાય નહિ ! પરંતુ આખા વર્ષ સુધી એકને એક વિધેય ચલાવવાથી કવચિત્ કેટલાકને કંટાળો આવે અને કવચિત્ કોઈને એમ લાગે કે આ આ ટોપી હોમને બંધબેસતી છે માટે હોમને માટે જ કરાવશી દરો ! વાર, તો પણ આપણે એકાદ એ મુદ્દા તો સમજી અને પછી ફળૂલ ખર્ચને છેલ્લી સલામ કરીશું,—અમે અમારા ફળૂલ ખર્ચના વિધેયને છેલ્લી સલામ કરીશું અને અમારા દાના વાચક મહાશયો ફળૂલ ખર્ચનાં કામોને છેલ્લી સલામ કરશે.

કોઈ માણસના ખર્ચના આકાશ તપાસવાથી એની ગતિનું ભવિષ્ય જાણી શકાય; અર્થાત્ એક માણસ કેવે રસ્તે કેટલું ખર્ચ કરે છે તે જોવાથી એના આત્માના વળણનો ખ્યાલ આવી શકે અને એના વળણવાળો આત્મા મોક્ષ, સ્વર્ગ, મનુષ્યાવતાર, નરક કે

૧૩૦ ૬૪ રિધાનને પ્રાપ્ત થવો જોઈએ એ વિચારી યાચ. આપણે
 અહીં કહેલોને જોઈતું ઉત્તરન અપાય છે તેટલું ઉત્તરન વિલાપનમાં
 સેખરને અપાય છે; એ ઉપરથી એ સોનોની આજ્ઞાની, નીનિ, યાન
 અને સાદસિકપણ તથા આપણા સોનોની અવનનિ, અનીનિ, અપાન
 અને કાપરના એ આસ સમજો (characteristic) કારણ સમજ
 યાચ છે. વિલાપનમાં એક પુસ્તક રચાયું એટલે તેના રચનાર
 પાસેથી તેના ૬૪ ખરીદી સેનાર જુસેલગની કંપનીમાંનાં ટોળેટોળાં
 તૈયાર થાય છે. અને તે કંપનીમાંનાં જો તે પુસ્તક ખરીદવા પામે તે,
 જેવું તે પુસ્તક ઉપરથી પોતાની દુકાનના આગમ્યા બાગમાં લેવી થોડાં મેદ-
 વીને બાગમાં પુસ્તકની જાહેરાતનું બોર્ડ મારી કે જે તેવાજ ખરીદ-
 નારનાં ટોળેટોળાં જિહ્વાં ધાવે “કાંઈક નવું; કાંઈક નવું” એમ નવાની
 શોધમાં જ માજુસા દોવાથી નવું પુસ્તક જોનાં જીમીંગ-જીમીંગ
 ફેંકી કે જે અને પુસ્તક ખરીદી છે. પુસ્તક વાંચ્યા પછી જો તે નાવેલ
 કે વાર્તા કે કાવ્ય હોય તો, જે આર રિવસમાં વાંચીને ફેંકી કે છે. જેમ
 એક કોટ ૬૪ ફૂટીઆનો ખરીદીને ખારેક મદિના લેનો સામ બધ
 પછી ફેંકી કે છે, તેમ જુમનું પણ તેમજ કસાય છે. કારણ કે જધાને
 ત્યાં લાઈબ્રેરી દોતી નથી. દરસાય દબરો પુસ્તકો નવાં નીકળ્યાં
 કરે છે. ત્રિપુક વિધિના સેખરો પુસ્તક સપ્તીને ઉપવા જાય છે અને સ્ક-
 વારમાં ઉર્તા પોતાને શ્રીમંતાવરધામાં બાજે છે. ત્યાંના સેખરનું અર્થ
 યાનનાં સાધનો પાછળ છે, ત્યારે આપણા સોનોનું અર્થ ખાવા-
 પીવાનાં સાધનો પાછળ છે. ગરીબમાં ગરીબના ઘેર પણ પરોણા
 આપ્યો તો લેને બેરીના નાકનો કસિ (એકનું એક ખરાણું) ગીરા
 મુકીને પણ કંસાર અને છુટી વાડીએ લી પીરસતું જોઈશે! એને
 આપણે ખાનદાનીનું લક્ષણ ગણી ‘દિંદુ મેમાનગીરી’ માટે પ્રસાધને

રૂંઝેલા યજ્ઞ. ગરીબમાં ગરીબ માણસ કે જે પોતાના એકના એક
 છોકરા માટે ક્ષમ્પતી દવા કરવામાં પાંચ રૂપિયા ન ખરચી શકતો
 હોય તેણે પણ પાંચ રૂપિયાની બીડથી મરી જતા તે યુવાન છોકરા
 માછળી 'કારજ' કરવા માટે ૨૦૦-૩૦૦ કે ૫૦૦ રૂપિયા ખર્ચવાન
 પડે ! ખાવા-પીવાનો આપણો શોખ સાંસારીક જાગૃતોમાં જ પૂર્ણ.
 હુતિ પામતો હોત તો આપણે એટલો પણ સતોષ લઈ શકત, પણ
 એની એ બધા ધર્મને પણ વળગી પડી છે. ધર્મના નામે પણ કદો-
 ધમ્મિનેજ ઉત્તેજન અપાય છે. અમે ભૂલતા ન હોઈએ તો, હાલ જે જે
 કાર્યોમાં કદોષના ધરની સાંકળ ઠોકવી પડે છે તે સર્વ ભક્ષમાં ભષ્ટ્ર
 તો કદોષમ્મિની એકાદ વરસની હડતાળથી આપણો ધર્મ (હાલ
 જે રૂપમાં આવે છે તે) વિચ્છેદ જ નવ ! ગ્રામમાં સાધુ પધારે
 ત્યારે પતાસા વહેંચાય; પતાસા કંઠાથી લાવશો ? તો કે ' કદોષને
 ત્યાંથી. ચોમાસું બેઠું; રાજ બળ્ળે ચચ્યાર પ્રભાવનાથી સર થઈ.
 પ્રભાવના શાની કરશો ? તો કે ' કદોષ મહાત્માની બનાવેલી મીઠી
 મીઠી ગોળમટોળ શિખામણોની. આજ તો મહારાજે ' દયા પળાવવા ' નો
 ઉપદેશ કર્યો છે અને જમનાદાસ શેઠને તે ઉપદેશ રંગે રંગે વ્યાપી
 ખયો છે, તેથી તેણી નામદાર સખાવને બહાદૂર બનીને પોતાના ધરમાં
 મુકાવલી પાંચ હજારની કાષ્ટની ધર્મદાની રકમમાંથી પચીસ રૂપિયા
 કદાડીને દયા પાળનારાંઓને જમાડવા તૈયાર થયા છે; કહો શું જમા-
 ઠયું ? તો કે ' જાગૃતશાળી કદોષના ઘેરથી લાડુ, બરછી અને પેંડા
 મંગાવે. થોડા દહાડા થયા નથી એટલામાં ફલાણા ગામનો સંઘ
 પોતાના માનીતા મહારાજનાં દર્શન કરવા લાવલરકર સાથે આવે છે.
 એમનું ' સ્વામીવાત્સલ્ય ' શી રીતે કરીશું ? તો કે ' બોલાવો નહેની
 સાથે મહારાજ પડી છે એવા આપણા તારનાર કદોષરાજને

કરાવે છે તેથી ધીમે ધીમે મજાજી વળી પાછા પશુપલ્લ—ઘાનને રીતે
કરનાર પત્ર આપ્યા; અને શી રીતે ઉત્તરવેળા ૧ લાગ્યાથી ૨ થીય-
પુરીથી ૧ જમણા માટે પાવણા જાગોને પલ્લુ મૂકે મારી પાલો કરનારી
માવિશના મુકેને વળી મુકે જમણાથી ૧ જમણા મુકેને ખાતું—
જમણું ને ખાતું એ જ પાલ દિવિદુષિમાં જોમ પ્રાપ્તિ વખત પમણું
આસે નહિ તેમ જોનામાં લેમના ગેર કદોલતજી ૧ પ્રાપ્તિ મને
તેવો પત્રીન દશે તમાપિ લેના પુણ્યમાર ખાતર પલ્લુ મુકે કદોલત
અને પુણ્યમાં ઘાનની વાતે શીખ્યો દશે; પલ્લુ કદોલત તો જમણા લેવી
શુદ્ધિના કોષ્ઠ ૨૫ લેના ચરીરને બરીરેક પરીરેક સાધુમાં જોગવીને
લેમારા મોમાં તે સાધુ આપે છે અને લેમારી શુદ્ધિને તે પરીરેક
પડે લેના લેવી જ બતાવે છે. માણસ ઉકે જ પ્રાપ્તિ—પ્રાપ-
તિ રિપતિમાં કલે ત્વારે લેને મોડામાં મોડો આનંદ ખાતું—પીણું
એ જ દલો. જાગક જમણે છે ત્વારે વખત-વિખમ્યે કરાવી પદેથી
પિયા પાવણી કરે છે. અર્થાત્ ખાતું એ ઉકે જ પ્રાપ્તિ સરકાર
છે. જોમની મનિ ખાતના પદાર્થોમાં જ મોખાત રીતે છે લેમને
જીલું કદું સહે જ નહિ. કદાં ઘાનની પાછળ માંડા થઈ કરનારા
પ્રમિમના મોડા અને કદાં કદોલતની પાછળ માંડા થઈ કરનારા મોડા
કદોલત બધો તકાવન ૧ કદું નિશાળ અંતર ૧

૧૦૦—૭૫ માણસો પોતાના ઘાનનાં કદાં કરવા જમણે લેમાં
સંધ 'ને મુકે જાગ પડી છે કે લેને જમાડે ૧ જમાડવામાં ૧૦૦-
૨૦૦ કે ૩૦૦ નું અર્થ વહેરવું પડે, જિવા બે ચાર મેલંગ વરેમાં
આગ્યા તો અપાકરે જ વેચવો પડે ૧ કરાણુ કે મોડા મામમાં જમા-
ડવા માટેનાં ખાસ કદ નથી જ એમ અમે ચીકસાધવી કહી ચકીયું.
ત્વારે અપાકરના પૈસા કે ઘાન ખાતાના પૈસા મુકે મોજીઓમાં

નથી અને કરોડ માણસ સ્વીકારે તેથી ઉત્તમ ગણાતો નથી. જેને કરતાં મુસલમાનોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. જે ઊંઘરો સાકરના ગાંધડા ખાતર પાક સોખતો હશે તે બાગે જ વિદ્વાન થશે. જેણે પતાસાં માટે દર્શન કરવા આવશે અગર લાડવા માટે 'દયા પાગલાં' તું' મત આદરશે તેણે માત્ર મરગડ કરીને ખીજી શુદ્ધ ક્રિયા કરનારાની શાન્તિમાં ખસેલ કરશે. આપવા ખાતર નહિ પણ લેવા ખાતર આવનારને 'જેન' કહેવાની મૂર્ખાઈ આપણે હવે ઊડી રેવી જોઈએ છે. પેલા ઉપરથી મોઢા ઉતારીને ખરોપકાર કરવાને તૈયાર થયેલા-એને જ 'જેન' કહેવા જોઈએ. બાકી પતાસાં કે લાડુ માટે આવનાર કરતાં અપાસરો તાફન ખાલી જ રહે તો તેથી કશું નુકસાન નથી. ખાલી અપાસરામાં કોઈ રડયોખડયો જિજ્ઞાસુ આવીને ચેકાતમાં પોતાતું સન્માન-આનંદ કામ વધારે સારી રીતે કરી શકશે.

'દયા પગાવવા' ના નામથી હમણાં હમણાં ફેલાવો પામતી જતી ક્રિયા તો પ્રાયઃ માણસને આજસુ અને દરામી બનાવવાની જ મરજ સારે તેવી છે. ૧૦-૨૦ માણસો વનસ્પતિ કે હાંડા પાણીને નહિ આડે ચિટલે શું જમવના સર્વ જીવોને અભયદાન મળી ગયું ? એથી ઉલટું એમના ઉચ્ચ વચરનાં શરીર દરામી થશે અને જ્ઞાન વચરના મગજમાં કલ્પાકે સુધીની નવરાશને લીધે ખરાજ સંકળો ઉભા થશે. જ્ઞાનવાળો માણસ નવરો પડે તો કોઈ નહિ ને કોઈ નવી શોધ કરે અગર આત્મપીઠાનમાં ઉડો ઉતરે; પણ જ્ઞાન વચરનો માણસ નવરો પડે એનું પરિણામ પ્રાયઃ શુર જ આવે. 'માનસ શાઝ' ના નિયમને સમજ્યા વગર યોગતી આવી ક્રિયાઓ જોટલી હજીવ ખર્ચ કરાવનાર તરીકે નહિ ધમ્મવા યોગ્ય છે તેથી પણ વધારે તો નીતિને-મનુષ્યના અંતરાત્માને નુકસાન કરનાર તરીકે, તીર્થાજીવી આપવા-યોગ્ય છે. એ

કરતાં માણસને પ્રમાણિકપણું શીખવે અને પ્રમાણિકપણે શ્રમરતી
ચલાવવાની શક્તિ ન હોય તો તેવી શક્તિ આપવાની યોજનાઓ
પાછળે બનતો ફાળો આપે, આર્થિક તત્વના સમુદ્ધર્મો કુર્મકી મારનાં
શિખવનાર સાધનો ઉઠા કરે અને હોય તેવું પોષણ કરે. ખરી
'દયા' તો આત્મ નામ કહેવાય. કલેવર જેવાં શરીરને ટાપટીપથી
મદવા કરતાં શરીરને જ પુષ્ટ બનાવે તે કડું સારું !

તા. ૨૪-૫-૦૬

(૬)

આજે વરઘોડાના ફૂલ અર્થ સમગ્રની એ અક્ષર ઘોડી અંગે કોન્ફ-
રન્સને સગતા ફૂલ અર્થ તરફ વળીશું. ખરું છે કે વરઘોડાની
અર્થ સ્થાનકવાળી જેનોમાં ધણી યોડા છે અને ફેરાવાળી જેનોમાં
સગસગ હરહમેશ હોય છે. પરંતુ તેઓ પણ જેન જ હોવાથી જેન
વર્ગની હરેક પેટાશાખાના દિતના સુધારા સચવવા એ જેન પત્રકાર-
ના કર્તવ્યની હદની અંદરની બાબત છે.

વરઘોડો એ માત્ર રાજસાલખીનું અનુકરણ-જાદસાહી લગાડાનું
નટક છે. વરઘોડો કહાડનાર માણસ ગમે તેવો બીખારી હોય તો
પણ તેણે તે નિર્ધનતાને જાદસાહી ચામથી ઢાંકવી પડે છે. બીજા
શબ્દમાં કહીએ તો, વરઘોડો એ મમજની નમજાઈનું દર્ય રવરપ છે.
જેમ કાંઈ કદરપો માણસ મુખપર સફેદો ચોપડીને સફેદ દેખાવા
પ્રયાસ કરવાથી ઉલટો હાસ્યજનક (Bitch of ridicule) થઈ પડે છે;
તેમ પોતાના જ અવાજ સાંભળીને ચમકે એવો બહાદુર (1) તાણીઓ જૂના
જમાનાના ક્ષત્રીય જેવો (બાડે આણેત્રો) પોષાક પહેરીને ઘોડે બેસે
છે અને તરવાર લટકાવે છે ત્હારે એનું બાણકું, ઝેડાં હિમકું વધારે
હાસ્યજનક લાગે છે. સુખડતા અને ચાલાકીનાં સરકાર વિનાની જેન

કન્યકા ઘોડા ઉપર ઉઠાડે માથે, જૂના જમાનાની નાવિકાના રવાંગમાં
 ખીરાજે છે ત્યારે તેણીના મોંનું રાતકપલું ખુલ્લું ખુલ્લું બાકી દે છે
 કે આ પોશાકને સાચક આ હોકરી તથા. અસહના વખતમાં કેટલીક
 પ્રવિણ સ્ત્રીઓ નાવિકા તરીકે ગાન-તાન કરવાનું અને ધુવાનેને અનુ-
 ભવ આપવાનું કામ કરતી; તેઓ નીતિમાં પુરી હતી, શ્રેષ્ઠતિવત
 પાળતી; હોમની ખાલવાની, ચાલવાની, કપડાં પહેરવાની રીત ખાસ
 ધુખીઆથી સરપુર હતી. શ્રીમન્ના પહેરવેશની નકલ પ્રથમ નાટક
 કંપનીઓએ કરવા માંડી અને હવે તો ગૃહસ્થો પણ પોતાની પુત્રી-
 ઓને પોડે ખેસારતી વખતે એનું અનુકરણ કરવા લાગ્યા છે ! શ્રેષ્ઠ
 તો દેશકાળ વિચાર્યા વગરનું આ પગલું સૈદ્ધિમાં હાંસીને પાત્ર ગણાય
 છે અને વળી એ પોશાકને સાચક તે કન્યકા ન હોવાથી વરઘોડાની
 શોભા મારી જામ છે. આવા દેખાવો અને ખોટા કુલધ્યુક્તિવેદાને હવે
 આપણે નિહાળ્યા આપવી જોઈએ. વરઘોડાનો ભલે એ જેમ શ્રીમં-
 તાઈની સાખીતી નથી તેમજ તે ધર્મીષ્ઠપણાનું પણ ચિન્હ નથી.
 વરઘોડાના ભભકા રાગઓને જ શોભે, અને જુદાં તે દેવતાઓ
 તીર્થ કર જેવા સમર્થ આત્માઓ પ્રત્યેની પોતાની ભક્તિ પ્રદર્શિત
 કરવા માટે ભલે કરે પરંતુ આપણે વાણીઆઓએ તો ગમે તેવા શ્રીમંત
 હોવા છતાં પણ આપણી હૃદમાં રહીને જ દેખાવ કરવાના છે. આપણે
 અસહથી સાદાઈ માટે પ્રખ્યાત છીએ. અસહનો ભક્ષાધિપતિ વાણીઆ
 હજારો રૂપીયાનું ઘન કરતો તો પણ અંગરખું નવું શીવાઈને આવે
 ત્યારે હોને શ્રેષ્ઠ જગ્યાએ જરા ફાડીને થીમકું દેવમવતો !-માત્ર એટલાજ
 ખાતર કે તે પૈસાના મદથી ' જડેખા ' થઈ ગયો છે એમ દુનિઆ
 ન કહેવા પામે.

પૂર્વની એ સાદાઈ સાથે હાલની માયાવી રહેણી-કરણીનો મુકાબલો

કરતા ખરેખર ખેડ થાય છે. પહેલાં તંદારે સાકાઈ હતી તંદારે પેસા
પણ બહુ હતો અને હવે વરણીયા વધી પડ્યા તંદારે સોડના ધરમો
પણ ઘોડા જ રહે તેવું થયું છે.

કાંઈ દેવ, આવી ધામધુમથી ખુશી થતો નથી. કાંઈ સ્વામી
અની દિમાયત કરવું નથી. એ નાટકી-દેખાત માત્ર પેસા અને વખત
ના દુરપયોગ કરાવે છે. ત્રિખારી યાદ મથેલા હિંદમાં ધર્મના નામે
થતા વરણીયા, પૂજાઓ, મંડાનો અને અન્ય ધામધુમોના ખર્ચ તરફ
દષ્ટિ કરીશું તો જાણીશો કે દેશને વધુ બીખારી બનાવવાના આ રસ્તા
છે. 'ખાળકના ખેડ' માત્ર 'ખાળકો' ને જ આનંદ આપે
છે. સમજી પુરણ-દરેક પુરણ અને સામાન્યથી વધુ અકલવાળા
પુરણોએ આવા ઉડાઉપણથી દૂર જ રહેવું જોઈએ છે.

કોનર-સ નામની જે સરેયા નેન વર્ગના ઉદાર મારે રૂપાપ-
વામાં આવી છે તેમાં પણ ઘણુંએક ખર્ચ 'ઉર્ફા' નું-ઉડાઉપણનું
છે. જાનવર અને નાટકના પડા જેવા મંડપ તથા સોજન કમીટીનું
સખલુદ ખર્ચ ચાલુ રહેવા દેવા જેવું નથી. પ્રમુખના સામેયની
ધામધુમ છેકજ વેળાડી ફાડવા જેવી છે. પ્રમુખ ગમે તેટલો તો પણ
એક સામાન્ય માણસ છે, એ કાંઈ દેવ નથી, એ કાંઈ મહાત્મા નથી.
સ્વધર્મના માણસો કે જેમાંના કેટલાકે તો પ્રમુખ કરતાં પણ વધારે
જાણી ધરાવતા હોવા સંભવ છે તેવાને પ્રમુખના ઘોડા બનાવવા,
પ્રમુખને એક રાજાથી પણ અધિક માન આપવું, કુલોના દાર પહેરાવી
દુભાવિકા પાસે માંડીશો કરાવવેલ આ સર્વ ધર્મીય માત્ર આપણી ગુજામી
જેવી ત્રિપતિનો ખ્યાલ આપે છે. આપણે ધણી વરો સુધી ગુજામી
જેવી ત્રિપતિમાં રહેલા હોવાથી આપણા વિચારો ખુશામતીમાં, પોતાને
છેકજ દલમાં માની બીજાને મદાન દેવ જેવા માનવાના સ્વભાવવાળા

ધણ મળ્યા છે. પ્રમુખો શ્રીમતિમધી જ થાય છે, એ આ દીકની સાખીલી છે. એમના સાકાર માટે કરાતો અસાધારણ વિવેક તદ્દન ગેરવ્યાજગી છે. માત્ર ૨૦-૨૫ આગેવાનોએ રોજનપર જઈ હોમનો સત્કાર કરવો જોઈએ. કેસી-મેટા પેકી અમુકને માડીઆ પુરી પડાય છે એ પણ નકામું ખર્ચ છે. સર્વને માટે ખાવાનો બદોગસ્ત કરાય ■ તે પણ નકામું ખર્ચ છે. શું માત્રાએ જનારાણ્ય માટે યાત્રાના સ્થળમાં કોઈ પરોપકારી પુરુષ રસોઈ તૈયાર કરીને બેઠો હોય છે કે ? જેમ યાત્રામાં ધર્મ માનનારા જ એ તકલીફ અને ખર્ચ બહારી સહે ■ અને બહાર છે તે આનંદથી બહાર છે, તેમ 'કૌન્સર-સની માત્રાએ જવામાં ધર્મની ઉત્તરિ રૂપી લાભ થાય છે' એવી શ્રદ્ધા જોમનામાં હશે તેઓજ ત્યાં જશે અને ધરના રાદસા ખાશે; બાકી તો આજી સાકારની દીકાટો અને પારકા મિટાજની સગવડ હોવાથી તથા વધુમાં વળી એકાદ ખાનદાન ધરના મફતીઆ નોકર (વાલ-દીઅર)ની સેવા મળવાથી (યાત્રાએ નહિ પણ) સ્ટેડસાએ નીકળનારા ધણાએ બહાર પડે. પરંતુ એવા લાખોમાં અદરજાથી કોઈ અજવાળું થાય નહિ.

કૌન્સર-સને જેમ આજી ખરચાળ કરવામાં આવશે તેમ તે વધારે મજબૂત થશે; અને શી વધારે રાખવામાં આવશે તેથી હોના તરફ માત્ર ખરો સત્તજનોનું આશ્ચર્ય થશે; તેથી હિંમતથી કરનારાઓને બહાર કાઢ કરનારાઓ જ ત્યાં કરાશે અને તેથી કંઈક વિચારો ગોઠરી ચકારો, મોજના કરી ચકારો અને સગીન કામ જગતી ચકારો.

ફળુમ ખર્ચના સમ્પન્ન-મમાં ધણું કહેવાયું છે; કેટલુંક તો ધણા-કને કડતું ઝેર જેવું લાગ્યું હશે. પરંતુ એમાં આ લખનાર નિરપાય છે. તાવના દરદીને સાકર પાતા તે મરી જાય છે અને કરીઆત પાતા ગાલો ખાવી પડે ■ ! તો પણ સુઘ વેઠ તો માલો ખાવાનું જ પસંદ કરે છે.

